

Научно дружество на българистите в Република Молдова,
Асоциация на учителите българисти в Република Молдова,
Катедра „Език и общуване” към филологическия факултет
на Кишиневския държавен педагогически
университет „Йон Крянгъ”

ПРЕПОДАВАНЕ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК В РЕПУБЛИКА МОЛДОВА: ОПИТ И ПЕРСПЕКТИВИ

*Материали от научната конференция, посветена на 30 години
от началото на изучаване на българския език в училищата с ученици от
български произход в Република Молдова
(Кишинев, 4 и 5 ноември 2016 г.)*

Кишинев, 2017

CZU37.016.046:811.163.2(082)=135.1=161.1=163.2
Б 727

Сборникът е утвърден за печат от Управителния съвет на Научното дружество на българистите в Република Молдова (пр. № 19 от 22 септември 2017 г.) и от Учения съвет на филологическия факултет на Кишиневския държавен педагогически университет „Йон Крянгъ” (пр. № 5 от 19 юни 2017 г.)

Съставители:

Николай ЧЕРВЕНКОВ, доктор-хабилитат
на историческите науки
Иван ДУМИНИКА, доктор по история
Надежда ДИМИТРОВА

Рецензенти:

Снежана НИКИФОРЦЕВА
Татяна ЗАЙКОВСКАЯ, доктор по филология

Редактори:

Надежда КАРА, доктор по филология
Александр КОВАЛОВ, доктор по история

Спонсор: Научно дружество на българистите в Република Молдова

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Преподаване на българския език в Република Молдова: опит и перспективи. Научна конференция (Кишинев, 4 и 5 ноември 2016 г.). Преподаване на българския език в Република Молдова: опит и перспективи: Материали от научната конференция, посветена на 30 години от началото на изучаване на българския език в училищата с ученици от български произход в Република Молдова (Кишинев, 4 и 5 ноември 2016 г.) / съст.: Николай Червенков, Иван Думиника, Надежда Димитрова. – Кишинев: Б. и., 2017 (Tipogr. "Lexon-Prim"). – 204 p.: fig., tab.

Antefit.: Научно дружество на българистите в Респ. Молдова, Асоц. на учителите българисти в Респ. Молдова, Катедра "Език и общуване", към Кишиневския държавен пед. унив. "Йон Крянгъ". – Texte: lb. rom., bulgară, rusă. – Bibliogr. la sfârșitul art. – 50 ex.

ISBN 978-9975-139-34-2.

СЪДЪРЖАНИЕ

От съставителите	5
Червенков Николай. Обучение на български език в Република Молдова: исторически предпоставки	7
Димитрова Надежда. Обучението по български език в Република Молдова на съвременния етап: достижения и проблеми	15
Дарманчева Светлана. Преглед на въвеждането на предмета „Български език и литература” в училищата в днешна Република Молдова	28
Кара Надежда. Учебници по български език в Република Молдова: етапи, подходи	32
Демирева Кирилка. Учебните помагала по български език и литература за лицейските класове в Молдова. Идеи за лингвокултурологичен подход в образователния процес	36
Делибалтова Мария. Родноезиковото обучение в Тараклийски район – проблеми и перспективи	42
Гайдаржи Надежда. Проблеми на преподаването и изучаването на българския език в селищата на район Тараклия	47
Вичева Ольга. Мултикултурно образование как основно условие за сохранения и развития на културните ценности в образователните учреждения на района Тараклия	61
Паслар Татяна. Комуникативната компетентност при обучението по български език в мултикултурна среда (АТО Гагаузия)	66
Разградская Оксана. Формиране на емоционална компетентност чрез обучението по българска литература в мултикултурна среда	71
Дамьян Надежда. Кишиневский государственный педагогический университет им. И. Крянгэ – стартова площадка за началото на изучаване на българския език	76
Рацеева Елена. Българско неделно училище към Научното дружество на българистите в Република Молдова като актуална форма на изучаване на българския език	80
Йорданова Даниела. Най-чести грешки в писмените работи на учениците по български език и начини за тяхното преодоляване	87

Дерменжи Светлана. Развитие на творческите възможности на децата чрез използване на информационните и комуникационните технологии	93
Желяпова Лилия. Интерактивни методи и техники в обучението по роден език	96
Стоева Альона. Прилагане на иновационни подходи в обучението и възпитание в часовете по български език и литература	101
Славова Мая. Интерпретирано интервю: „Христо Ботев с изящната си българска реч запали устрем в бъдещето”	106
Жакоте Любомира. Традиция и бунт в живота и творчеството на Елисавета Багряна	114
Попова Людмила. С ученика расте и учителят	117
Флокусу Лариса. Румънски език в българския лицей	122
Barbarova Natalia, Bişir Artur. Beneficiul comunicării interculturale în scopul avansării lingvistice	126
Боброва Юлия. Роль фреймов в системе обучения студентов-иностранцев новому языку	130
Горшкова Марина. Дифференцированный подход при обучении грамматике студентов-иностранцев	138
Топор Габриэлла. Социокультурные характеристики учебных текстов при обучении РКИ	143
Думника Иван. Идеи и дейности за съхраняване на българската идентичност в Бесарабия през 40–50 г. на XIX век	157
Сорочяну Евдокия. Етнокультурная интерференция: названия праздника Рождества у болгар, гагаузов и молдаван юга Бессарабии	161
Банкова Эмилия. Традиционный костюм болгар Молдовы как элемент народной культуры (В помощь преподавателям Истории, культуры и традиций болгарского народа)	169
Цвик Ирина. Отражение образа Болгарии и болгарина в русской литературе как форма проявления межкультурного диалога	177
Ковалов Александр. Календарная обрядность в курсе «История, культура и традиции болгарского народа»	174
Кавалов Иван. Българската тв програма „На буджакска вълна” в Република Молдова	192
Снежана Никифорцева. Относно насоките в съвременното оценяване по предмет български език и литература и внедряването на МКОД в началните класове в Република Молдова	202

ОТ СЪСТАВИТЕЛИТЕ

Сборникът „Преподаване на българския език в Република Молдова: опит и перспективи“ включва материали от научната конференция, посветена на 30 години от началото на изучаване на българския език в училищата с компактно българско население в Република Молдова (Кишинев, 4 и 5 ноември 2016 г.), която стана по инициатива от новосъздадената Асоциация на учителите българисти в Република Молдова.

За тези отминали тридесет години много се направи в републиката за запазването на българския език, културата и традициите на местните българи. Сформира се цяла мрежа от държавни и обществени институции, като се започна от детски градини, неделни училища за изучаване на роден език, продължи се с откриването на българския теоретичен лицей „Васил Левски“ в Кишинев и се стигна до създаването на Държавния университет „Григорий Цамблак“ в Тараклия – културния център на българите в Република Молдова. Сформира се голям брой на преподаватели по български език, вече са издадени голям брой учебници и учебни помагала, разработени и са утвърдени методически материали и курикулуми. Макар че, за съжаление, използването на езика за общуване в бита намалява, доста са институциите, в които напълно или частично функционира българският език. От значение е, какво можем да вземем от миналото, за да работим върху запазването на езика днес.

В подготовката за провеждане на посочената конференция активно участие взеха също Научното дружество на българистите в Република Молдова и катедрата „Език и общуване“ към Държавния педагогически университет „Йон Крянга“. Самото заседание се състоя в този ВУЗ, който има голям принос във въвеждането на обучението на българския език в републиката и традициите на който продължава Тараклийският държавен университет „Гр. Цамблак“, а също и Комратският държавен университет. Важно е, че конференцията беше подкрепена от Националната агенция за ку-

рикулум и оценяване към Министерството на просветата на Република Молдова в лицето на нейния сътрудник – заместник-началник управление Надежда Димитрова.

Задачата на конференцията беше да освети сложния процес на включване на българския език в структурата на обучението в училищата с български контингент на ученици, да обобщи опита за преподаването му, да отрази формирането на преподавателския състав, подготовката и събирането на учебна и спомагателна литература, разработването на учебниците по български език и литература в републиката. Представяват голям интерес и материалите, отразяващи проблемите на преподаването на учебния курс „История, култура и традиции на българския народ“, който повече от двадесет години се преподава, но досега за него все още няма официално утвърден курикулум.

Материалите в представения сборник са статии и разширени резюмета на доклади и съобщения, изнесени на конференцията. Сред авторите преди всичко са преподавателите по български език и литература в училищата на републиката, които обобщават своя и на колегите си богат опит в преподавателската дейност. Тук са вече и тези, които на времето имаха възможност да изучат съвременния български книжовен език. Важно е мнението и на учените-българи, които всестранно изучават функционирането на българския език в Молдова, специално бесарабските му диалекти, историята на бесарабските българи, подготвят квалифицирани учебници и учебни помагала, получили висока оценка от българските колеги. Изказаха се и редица ръководители на учебни заведения, които активно поддържат въвеждането на българския език в учебния процес в училищата и висшите учебни заведения. Не може да не ни радва това, че доста от авторите са млади преподаватели и докторанти и това ни дава надежда и оптимизъм за възможностите на изучаването и в бъдещето на родния ни български език в републиката.

Подготовката на сборника и предиздателската работа е осъществена от Научното дружество на българистите в Република Молдова.

ОБУЧЕНИЕ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК В РЕПУБЛИКА МОЛДОВА: ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕДПОСТАВКИ

Николай ЧЕРВЕНКОВ,

*професор, доктор-хабилитат на историческите науки,
Председател на Научното дружество на българистите
в Република Молдова*

През XIX век родният език сред бесарабските българи напълно се използва в бита. До средата на века в някои частни училища се преподава на него. След Кримската война той получава по-широко използване. Става основен език на преподаването в Болградското централно училище, а също и на голям брой училища както в румънската, така и в руската част на Бесарабия, макар и в по-малък мащаб. Голяма роля в това имат преподавателите от българските земи, завършили западни и руски учебни заведения. В Болград се издава литература на български език. В българските колонии пристигат издания на български от България.

По различни причини, най-първо под натиска на официалните румънски и руски власти, всички тези прояви и тенденции към края на 60-те години се замразяват или започват да носят спорадичен характер. Замисленото и създаденото през 1868 г. Комратското бесарабско-българско училище и малко по-късно, през 1871 г., Обществото в за разпространяване на образование сред българите не успяват да развият работа в насока за обучаването на родния език. Одеското настоятелство, все повече заето с подпомагането на студенти и с политическите въпроси, също не се проявява конкретно в поддържането на езика на сънародниците си.

След Руско-турската война през 1877–1878 година, когато Румънската част на Бесарабия се връща на Русия, Болградското централно училище се превръща в обикновена гимназия. Българската общественост се бори за съхраняване на неговия специален статут, но то окончателно губи своя български характер. Мнозина

опитни преподаватели, както и учениците, включително от по-ранни випуски, заминават за България, където дават голям принос за формирането на българската държавност. След първата световна война през първите години на румънската власт руските училища се превръщат в български, в Болград се откриват курсове за преподаватели на български и гагаузки език. Изпраща се учебна литература от България. Обаче след 1923 г. всичко това умира. В междувоения период много се прави в Таврия, където се откриват български училища, Преславски български техникум, български групи в редица вузове. Но няколко години преди Отечествената война това всичко се закрива.

Веднага след Втората световна война бесарабските, таврийските и кримските българи, оказали се най-после в единните граници на Съветския Съюз, били стоплени от надеждата, че ще могат вече да решават своите национални проблеми, и особено в изучаването на родния си език. Обаче по време на Молдовската ССР българската диаспора постепенно губи своя национален облик поради интензивната съветска социалистическа политика. Ръководителите на републиката нямат определена линия на поведение спрямо българското малцинство и това оказва отрицателно влияние върху числеността и компактността на българското население в страната. Просветата и културата на българите от Молдова се развиват в условията на единно държавно, политическо и идеологическо пространство на СССР, в което не се вземат под внимание националните особености на населяващите го народи. В училищата се преподава само на руски език.

Денационализаторската политика на централните, републиканските и местните власти е многостранна, вследствие на което се разпада традиционната духовна среда на българското население, нейните национални особености. Преди всичко това се отразява на най-важния компонент на националната принадлежност – езика. В продължение на дълги години българският език бе изтласкван от важните социални сфери, а върху него бе лепнат етикетът „непригоден, незадължителен, ненужен”.

До края на 60-те години на XX век различни представители на българската интелигенция в Молдова и Украйна излизат пред висшите партийни и държавни органи на страната с предложението за национално и духовно развитие на българската диаспора. Първите, които настояват за въвеждане на родния език в училищата, са учителите, помнещи опитите да се въведе изучаването му в румънска Бесарабия, през 20-те години на XX век. Опит за организирано поставяне на въпроса за въвеждане на българския език в училищата с български контингент прави в края на 40-те години на XX в. група българи от село Огородное (сега Городнее, Болградски район, Одеска област) начело с бившия ученик на софийска гимназия, студент от Кишиневския селскостопански институт Петър Недов. В тази група широко се обсъжда идеята за изучаване на българския език, за създаване на самостоятелно административно обединение на бесарабските българи. Обаче тя не успява да развие широка дейност и да постави пред административните власти някакви предложения, тъй като дейността ѝ била ликвидирана в самия зародиш – участниците са осъдени на заточение в сталинския ГУЛАГ. До XX конгрес на КПСС фактически никой официално не се е решил да постави пред властите българския въпрос.

Либерализацията в Съветския съюз през втората половина на 50-те години на миналия век, по времето на Никита Хрущов, дава кураж на някои родолюбци да поставят въпроси от национално естество пред официалната власт. Първ след сталинското време повдига тези въпроси ученият българист и гагаузовед, историкът Иван Иванович Мешчерюк. В трите си писма (от 22.X.1957, 3.XII.1958 и 22.II.1959) до Първия секретар на ЦК на КПСС и председателя на МС на СССР Никита Хрущов изразява загриженост за националния език. Неговото становище се свежда към необходимостта от въвеждане на националния език като език за преподаване в началните класове, а в горните обучението да премине на руски език, а българският да се преподава само като предмет. Според И. Мешчерюк, поставеният от него въпрос за езика ще се реши по-лесно, ако бъде образуван самостоятелен администра-

тивен окръг на българите и гагаузите в състава на Молдавската ССР с център в град Болград. Писмата на кишиневския историк са обсъждани в съответните инстанции, но не получават положителен отговор, в резултат на което не са били предприети никакви действия за развитието на българската национална култура.

Подобна е съдбата и на други опити, повдигащи въпроса за националните искания на българите. Споменатият по-горе Петър Недов с настъпването на известна либерализация на съветското общество решава да повдигне същия въпрос – бъдещо национално развитие на българското население в Съветския съюз – пред Отдела за пропаганда при ЦК на КПСС. След няколкократните откази да бъде приет, през 1965 г. той все пак успява да изложи вижданията си по актуалната за него проблематика. Но Недов дори не получава обещания за разглеждането на проблема. Заявено му е, че поставените от него въпроси имат националистичен характер, а исканията му са неоснователни.

Известният днес историк и наш колега, но в края на 60-те години обикновен библиотекар в областната библиотека в град Запорожие, Иван Грек предпочита печата, където да постави проблема за националните права на българското население пред цялото съветско общество. През февруари 1967 г. той изпраща до официозния вестник "Известия" статия със заглавие "За културата на съветските българи", която така и не бе отпечатана. Крайно отрицателна е и реакцията на партийните органи, които обясняват на автора, че не могат да бъдат приети неговите предложения. Обаче той продължи да отстоява своите идеи, като ратува за преподаване на българския език и литература, българската история.

Най-активните българи-общественици продължават да издигат пред партийните и съветските органи своите национални проблеми и през 80-те години инициативата се подхваща и от отделните неформални патриотични обединения. През годините на „перестройката“ сред българското население отново се пробужда интересът към своя език, към духовните национални ценности, към историята на своя народ и в резултат на това започват да се

създават български национално-културни дружества, засилват се контактите с България, проблемите се поставят и пред държавните и партийни институции.

Забележителен е следният факт: изготвеното писмо до Върховния съвет на СССР с искане на разрешение за изучаване на българския език в училищата е подписано от 1000 българи от 10 села в Украинска и Молдавска ССР. А през есента на 1985 г. Николай Тодоров и Виктор Стоянов от гр. Болград са командирани в гр. Москва с цел лично да представят писмото. Най-вероятно като реакция на това писмо още на 8 октомври 1985 г. излиза постановление на ЦК на КПМ “За по-нататъшното развитие на обществено-политическата и трудовата активност на населението от гагаузка народност и българска националност в Молдавска ССР“.

През лятото 1987 г. българи от гр. Чадър-Лунга – педагог и краевед Димитър Гургуров и поетът Фьодор Стоянов – се обръщат с писмо към ЦК на КПСС, в което подробно излагат проблемите на българите. Във връзка с това ЦК на КПМ организира група от учени от Академията на науките на Молдова, която на място да разгледа издигнатите въпроси. Тя практически се солидаризира с авторите на писмото. Нещо повече, изказва важни предложения, които насочват движението за национално образование. Учените са категорични в това, че трябва задължително да се преподава български език в училищата с български контингент деца.

Много от тези виждания бяха изложени в писмото на група български интелектуалци от Молдова до Генералния секретар на ЦК на КПСС Михаил Горбачев. В него специално се констатира, че „в послевоенното време и в годините на застой в училище българският език не се изучава“. Посочва се също, че „езикът, на който говорят съветските българи, вече трудно да се назове български“. Към решенията, които властта трябва да приеме спрямо българите, авторите поставят и въпроса за изучаването на българския език.

Тези и много други важни предложения, изказвани в многобройните обръщения до властите, в пресата, в процеса на научните и обществени обсъждания получиха практическо приложение.

Те бяха заложили в редица важни държавни решения и оттам започна реалното им осъществяване в Република Молдова.

Преподаването на българския език през 1986 г. се води от преподаватели-родолюбци, ентузиастични, без специално образование, най-често специалисти по руска филология и начална педагогика. През 1988 г., с разрешение на държавната власт, в педагогическото училище в гр. Кагул се започва подготовка на детски и начални учители по български език. Учебно-методическата и организационната работа се извършва от специалисти на Научноизследователския институт по педагогика (Андрей Гургуров, Никола Тодоров), на Министерството на просветата (Татяна Стоянова), в чиито структури се създават специални служби, занимаващи се и с въпросите на българския език.

След провъзгласяването на независимостта през 1991 г., Република Молдова се обявява за многонационална държава. В желанието си да предотврати създаването на конфликти между различните етнически групи поради предишното незачитане на техните интереси, Република Молдова отделя сериозно внимание на въпроса за създаване на оптимални условия за развитие на националните малцинства, в това число и на българите. За това свидетелства значителната законодателна база на държавата по отношение на националните малцинства.

Най-важни за българската диаспора обаче са приетите в началото на 90-те години две специални решения (два документа) на висшите органи на властта, касаещи се изключително и единствено българското население, живеещо на територията на Република Молдова.

Първият документ е Указът №79 на Президента на Република Молдова със заглавие „Някои мерки за развитието на българската национална култура“ от 30 март 1992 г.“. Той предвижда „създаване на условия за развитието на националната култура на българите – граждани на републиката.“ Правителството на Република Молдова трябва да вземе необходимите мерки за образованието на български език, сред които:

- откриване в гр. Тараклия на лицей и многопрофилен колеж с обучение на български език;
- обучение и възпитание на родния език на децата в предучилищни заведения, училищата и висшите учебни заведения чрез създаване на отделни групи, класове с български език на обучение и възпитание.

Веднага след Указа на президента бе създадена комисия, която да подготви правителствено решение за неговото изпълнение. В нея бяха взети под внимание предложенията на българска общественост, представяна от депутати, учени, ръководители на села, членове на българското дружество „Възраждане“. Така се подготви Постановление на Правителството на Република Молдова „За развитието на националната култура на българското население на Република Молдова“ от 23.06.1992 г. Бе предвидено и осигуряване издаването на учебна литература, на българо-румънски и румънско-български речници, издаване на произведенията на български език на местните български писатели и поети, на изследванията по история, култура и народно творчество на българите в републиката. Пред Академията на науките се постави задача за разширяване дейността по изследване на проблемите по история и култура на българския народ. Също се предвиждаше „съдействие за създаване на материално-техническа база на дружеството „Възраждане“ и на културно-просветните български организации на българите в Молдова“.

Указът на Президента и Постановлението на Правителството на Република Молдова са изключително важен фактор за развитието на културата на българите в републиката. Те дадоха и дават силен тласък за развитие на образованието по роден език, за запазване и развитие на българската култура, за достъп на представителите на българската диаспора до ресурсите на държавата. Повтарям, голям принос в подготовката на тези държавни документи има първата българска организация в Република Молдова „Възраждане“, създадена през 1989 г.

Въз основа на тези документи Министерството на образованието на Република Молдова постоянно работи по въпроса за създаване на реални условия за изучаване на родния език и постепенното преминаване към обучение и възпитание на родния език в детските градини и средните училища в местата с компактно българско население. Според концепцията за развитие на образованието и разработените от Министерството на образованието учебни планове децата-българчета в Молдова могат да се приобщават към родния си език и национална култура чрез изучаване на българския език като учебен предмет в другоезично училище (молдовско или руско) или чрез обучаване в училище само на български език.

От самото начало движението за българска просвета в Молдова получава разбиране и подкрепа от държавните и обществените институции на България. Няма тук да се спираме на тази голяма и важна тема. Ще подчертаем, че активистите и родолюбците редовно информираха и обсъждаха своите проблеми с българското ръководство. През лятото 1991 г. Н. Тодоров и Т. Стоянова представят своите виждания пред съветника на президента на България по национални въпроси Михаил Иванов. Есента същата година Т. Стоянова и Н. Червенков от името на Министерството на просветата на Молдова водят преговори в Министерството на образованието на България за сътрудничество в областта на просветата на бесарабските българи. Същевременно Н. Червенков бе приет от президента на България Желю Желев, на когото представи списък от единадесет предложения за политиката на България спрямо българите в Молдова и Украйна. Те включваха и проблеми относно просветата, като се издигаха въпроси за обучението на бесарабските българи в България, за определена помощ на училищата с преподаване на български език както в Молдова, така и в Украйна, за организиране на специализации на учителите и т. н.

ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК В РЕПУБЛИКА МОЛДОВА НА СЪВРЕМЕННИЯ ЕТАП: ДОСТИЖЕНИЯ И ПРОБЛЕМИ

Надежда ДИМИТРОВА,

*заместник началник Управление на Националната агенция за
курукулум и оценяване*

В процеса на демократическите промени през 80-те години на ХХ век наред с молдовското население представителите на националните малцинства, в това число и българите, поставят въпрос за възраждане на родния си език и националната култура. Преди промените в Република Молдова само децата от молдовски и руски произход имаха възможност да изучават родния си език, а представителите на националните малцинства – украинци, гагаузи, българи, евреи – се обучаваха на руски език.

Най-активните българи-общественици (Иван Грек, Николай Тодоров, Михаил Манолов, Николай Червенков, Иван Забунов) издигат пред партийните и съветски органи своите национални проблеми и на 8 октомври 1985 година излиза постановление на ЦК на КПМССР “За по-нататъшното развитие на общественно-политическата и трудовата активност на населението от гагаузка народност и българска националност в Молдавска ССР”. В съответствие с това постановление през 1986/87 учебна година 688 българчета в 7. клас започват да изучават родния си език факултативно (Стоянова 1997: 119; вж. и вестник „Родно слово” – Български глас, 1997, май). През следващата 1987/1988 учебна година това право получават и учениците от 8. клас, а след година (1988/1989) – и от 9. клас. От първи септември 1989 г., съгласно постановлението, изучаването на български език се разрешава от първи клас. Едновременно с това в Кишинев започва да функционира и неделно българско училище към дружеството „Възраждане”.

Преподаването на българския език през 1986 г. се води от преподаватели-родолюбци, ентузиастични, без специално образование, най-често специалисти по руска филология и начална педагогика.

През лятото 1986 година се организират първите квалификационни курсове с учители от Молдова в град Габрово, Р. България (Валентина Карамалак, Мария Терзи, Попова Людмила, Кассир Тамара и др.).

За да се реши проблемът с недостига на квалифицирани кадри, се настоява на откриването на българско отделение в Кишиневския педагогически институт „Йон Крянга” (1988), започват да се подготвят специалисти с двойна специалност „учител по руски език и литература, български език и литература”, а от 1996 година – първата специалност е „румънски език и литература”. Преподавателите по български език и литература са Надежда Кара, Елена Рацеева, Евдокия Сорочану, а по история на България – Никола Караиванов, Николай Червенков, Савелий Новаков,

През 1988 г., с разрешение на държавната власт, в педагогическото училище в гр. Кагул се започва подготовка на детски и начални учители по български език. Учебно-методическата и организационната работа се извършва от специалисти на Научно-изследователския институт по педагогика и психология (Андрей Гуртуров, Никола Тодоров).

През 1989 г. в сферата за усъвършенстване на образованието на роден език на националните малцинства започват да работят редица държавни институции и преди всичко Управлението за обучение на националните малцинства към Министерството на образованието и науката на Р. Молдова. Това Управление се занимава с уреждане преподаването на езиците на малцинствата: български език и литература, украински език и литература, гагаузки език и литература в Молдова – и с организиране обучението в България за местната българска младеж.

В това сложно време особено голям принос за българската просвета в Молдова има ръководителят на това подразделение Татяна Стоянова. От 1989 до 1998 г. тя е експерт и ръководител на споменатото Управление, а от 1998 до 2001 е генерален директор на Департамента по междуетническите отношения към правителството на Република Молдова. През 2001 г. се основава Център по проблемите на малцинствата в Молдова (Миланов 2006).

За съжаление през 2004 г. Управлението на образованието на националните малцинства бе трансформирано в Отдел, а след

една година, през 2006 г., при поредната реорганизация бе закрито.

След провъзгласяването на независимостта през 1991 г., Република Молдова отделя сериозно внимание на въпроса за създаване на оптимални условия за развитие на националните малцинства, в това число и на българите. За това свидетелства значителната законодателна база на държавата по отношение на националните малцинства. Република Молдова се присъединява към около 50 международни акта, разработени от ООН, Съвета на Европа и други международни организации (Стоянова 2000: 30-43).

Много се прави и в сферата на националното законодателство. Приетата на 29 юли 1994 г. Конституция на Република Молдова гарантира правата на всички граждани на съхранение, развитие и изразяване на етническата, културна и езикова самобитност. Държавата поема задължението да осигури на гражданите си в съответствие със закона правото на избор на езика за възпитание и обучение. В Закона на образованието (1995) и Кодекса на образованието (2014) на Република Молдова е записано, че „държавата осигурява правото на избор на езика за обучение и възпитание на всички нива на образованието” (ст. 7, 8).

Най-важни за българската диаспора обаче, са приетите в началото на 90-те години два специални документа на висшите органи на властта, касаещи се изключително и единствено българското население, живеещо на територията на Република Молдова. Тези документи обективно създават условия за решаване на културно-националните въпроси на българите в републиката. От една страна се разширяват вече създадените институции, а от друга – формират се нови. Първият документ е Указът № 79 на Президента на Република Молдова със заглавие „Някои мерки за развитието на българската национална култура” от 30 март 1992 г. (Грек, Червенков, Шикирлийская 2005: 374-375). Той предвижда „създаване на условия за развитието на националната култура на българите – граждани на републиката.” Правителството на Република Молдова трябва да вземе необходимите мерки за образование на български език, сред които:

- откриване в гр. Тараклия на лицей и многопрофилен колеж с обучение на български език;

- обучение и възпитание на родния език на децата в предучилищни заведения, училищата и висшите учебни заведения чрез създаване на отделни групи, класове с български език на обучение и възпитание;

- предоставяне на места във висшите учебни заведения на абитуриентите от български произход пропорционално на броя на българите в състава на населението на Молдова;

- оказване на помощ в осигуряването на гореуказаните и други заведения, класове, групи, центрове за учебна и друга литература на български език;

- осигуряване на необходимите условия за овладяване паралелно с българския език на официалния език на Република Молдова;

- разрешаване на въпроса за организиране на пътувания с цел обучение в България и обратно на студенти-българи – граждани на Република Молдова.

Веднага след Указа на президента бе създадена комисия, която да подготви правителствено решение за неговото изпълнение. В нея бяха взети под внимание предложенията на българска общественост, представена от депутати, учени, ръководители на села, членове на българското дружество „Възраждане” (председател д-р Иван Забунов).

Така се подготви Постановление на Правителството на Република Молдова „За развитието на националната култура на българското население на Република Молдова” от 23.06.1992 г. (Грек, Червенков, Шикирлийская 2005: 377-380). В този правителствен документ бе поставена конкретна задача: „да се създадат условия за замяна на езика на обучение с български от 1993/1994 г. в училища (започвайки от първи клас) и на детски градини с компактно българско население; да се открие лицей и педагогически колеж с български език на преподаване в гр. Тараклия и национални български лицей в други места с компактно българско население; да се създадат благоприятни условия за изучаване на държавния език; да се осигурят средните училища и предучилищните заведения с учебници и пособия, издадени в България; да се осигури подготовката на национални кадри във висшите учебни заведения на Молдова и България.

Указът на Президента и Постановлението на Правителството на Република Молдова са изключително важен фактор за развитието на културата на българите в републиката. Те дадоха и дават силен тласък за развитие на образованието по роден език, за запазване и развитие на българската култура, за достъп на представителите на българската диаспора до ресурсите на държавата. Чрез тях исканията на българите се удовлетворяват законно и тяхното осъществяване е по-лесно. Голям принос в подготовката на тези държавни документи има първата българска организация в Република Молдова „Възраждане” (председател Иван Забунов), създадена през 1989 г. (Забунов 2011: 17-20).

Въз основа на тези документи Министерството на образованието на Република Молдова постоянно работи по въпроса за създаване на реални условия за изучаване на родния език и постепенното преминаване към обучение и възпитание на роден език в детските градини и средните училища в местата с компактно българско население. Според концепцията за развитие на образованието и разработените от Министерството на образованието учебни планове децата-българчета в Молдова могат да се приобщават към родния си език и национална култура чрез изучаване на българския език като учебен предмет в другоезично училище (молдовско или руско) или чрез обучаване в училище само на български език.

През 1991 година е открит Комратският държавен университет, намиращ се в официално признатата Гагаузка автономия. Във факултета на Национална култура има специалност «Български език и литература. Руски език и литература», а от 1994 година открива се катедра «Българска филология». На съвременния етап етническите българи и гагаузи имат възможност да следват Българска и английска филология

През 1992 г. в съответствие с Указа на Президента на Република Молдова в гр. Тараклия е открит Педагогически лицей-колеж „Св. Кирил и Методий». Първ директор е назначен Петър Дериволков. Това е ново като вид учебно заведение, което в лицейската си форма обучаваше ученици от IX до XI клас по общообразователния курс, а колежът приема ученици от IX клас, но след завършване на

средното образование ги обучава още три години по три основни специалности: детски учители, начални учители и учители по музика. Лицеят е общообразователно средно учебно заведение с природо-математическо и хуманитарно направление, с интензивно изучаване на български език и литература и българска история. Мнозина от учениците и студентите са етнически българи, тъй като при кандидатстване се прави събеседване на български език. В средата на септември 1992 г. учебната година започва със 70 приети ученици. В педагогическия лицей-колеж работят 6 висококвалифицирани преподаватели, изпратени от България. Освен тях, български език преподават и местните учители, които са завършили „Българска филология” в Кишиневския педагогически университет „Йон Крянга” или са били на тримесечна специализация в България. Това са учители по химия, математика, история, география и изобразително изкуство.

Колежът беше не само учебно заведение, в което обучението на български език и литература, по история на България заема определено място, но и център на българщината.

През същата 1992 г. в с. Твардица е открит филиал на Кишиневския музикален колеж „Ш. Няга”. Училището подготвя изпълнители на гайда, кавал, тамбура и гъдулка, както и преподаватели по народно пеене и по български народни танци – кадри, крайно необходими за многобройните български фолклорни ансамбли. Пръв директор на колежа става и единствената възможна фигура, най-големия радетел за съхраняване и развитие на българския фолклор в Бесарабия – музикант и композитор Стефан Стоянов.

С Постановление № 463 от 28 август 1996 г. на Правителството на Република Молдова се открива Средно общообразователно училище с усилено изучаване на български език в муниципия Кишинев. Година по-късно, с решение на Кметството на гр. Кишинев от 19 юни 1997 г., Българското училище в Кишинев получава официалното название Българско училище „Васил Левски”. От началото до 2016 година директорът на това учебно заведение е доктор по педагогика Васил Стоянов.

Училището работи по свой индивидуален учебен план, утвърден от Министерството на образованието, младежта и спорта на

Република Молдова. Този план предвижда изучаването на учебни дисциплини като български език и литература, родинознание, история на българския народ, култура и традиции на българите.

През първата учебна година в училището работят 30 преподаватели и 8 педагози по извънкласна работа и успешно го завършват 175 ученици от подготвителен до единадесети клас. През втората учебна година там учат 209 ученици. В момента учениците изучават 4 езика, които са равнопоставени: български, молдовски, руски и английски.

В периода 1997–2003 г. в Молдова се разширява изучаването на български език. Статистиката сочи, че през 1997 г. 11 000 ученици от 1 до 11 клас в 30 училища и два теоретически лицея – Тараклийски и Чадърски, изучават български език като учебен предмет. През 2003 г. българският език се изучава като учебен предмет в 26 училища и 8 лицея, в 21 населени места в държавата, т.е. общо това са 77 725 ученици. В страната функционират 9 класа с български език на преподаване – два класа в две тараклийски средни училища, три класа в лицея във Валя-Пержей и четири класа в Кишиневския лицей. В 14 групи (220 деца) в шест детски градини в Тараклийския уезд възпитанието се провежда на български език.

Наред с въвеждането на преподаване на български език постепенно се започва и изучаването на българската история и култура. Първоначално в това направление доста се правеше в рамките на уроците на българския език и литература. От средата на 90-те години отделните инициатори започват да преподават факултативно, а някъде и задължително предмета „История на българския народ”. Учебният план бе подготвен в рамките на Научното дружество на българситите в Молдова. През учебната 2001-2002 г. Министерството на просветата на Молдова въвежда експериментално в няколко училища предмета „История, култура и традиции на българския народ”, а от следващата учебна 2002–2003 г. – във всички училища в 1–9 клас с преобладаващ контингент ученици от българска народност. Целта на учебния предмет е да запознае учениците с българската история, конкретно с историята на бесарабските българи, а също и да получат представа за националната култура и тра-

диции. И досега този предмет се преподава. Обаче министерството все още не е утвърдило курикулума за гимназиални класови (5–9 клас), което спъва подготовката и издаването на учебник и помогала по този предмет. Единствено е издаден учебник за 1–2 клас (Рацеева, Е., Н. Червенков, Е. Дериволкона, М. Драганова 2007), а също курикулъмът за началните класове (Рацеева, Е., Н. Червенков 2010: 30). В момента учителите по история имат възможност да ползват и литература от България, и неофициални помогала, както и трудовете по история на българи от Бесарабия. Още е недостатъчна теоретичната подготовка на учителите, които преподават ИКТБН. Учителите имат нужда от курсова квалификация по предмета, липсват им учебници по история на България и помагала с информация за празници, обичаи, традиции на българите.

Първаначално липсата на учебни пособия създаваше сериозни затруднения при подготовката на учениците. Местната интелигенция от български произход има различни виждания по въпроса за учебните пособия и изобщо за преподаването на българския език. Двама най-активни от тях – н.с. в НИИ по педагогика в АН МССР Михаил П. Манолов и Петър Бурлак-Вълканов, член на Българската секция при Съюза на молдавските писатели в Кишинев, извършват най-трудното – написват първата програма и учебно помагало (Програма... 1986; Български... 1986), а по-късно съставят и христоматия по български език за 7. клас. Те са отпечатани от Министерството на просветата на МССР. Програмата за 8 клас е готова за печат към края на януари 1987 г. след проведения през декември 1986 г. семинар на учителите по български език. Същевременно върви и подготовката на учебника за 8 клас. Трудностите, с които се сблъскаха авторите на първите учебници, карат ги да се откажат да продължат в тази насока и да пишат учебници за всички класове, от 1. до 11. клас, за тях задача е непосилна. Ето защо през 1991 г. е взето решение децата да учат по изпратените от България учебници, но по адаптираните от молдавската страна програми.

С времето се започва активна работа по подготовката на учебници, съобразно диалектната обстановка. С помощта на Академията на науките на Р. Молдова, Института по педагогика и пси-

хология, Кишиневския педагогически университет „Йон Крянга“ и самите учители се издава учебна, методическа и справочна литература по български език и литература, по история на бесарабските българи, българо-руски и руско-български учебен речник. Подготвя се и българо-румънски и румъно-български речник.

През 2001–2002 г. в Молдова се започва издаването на учебници за отделните етнически групи, включително и за деца от български произход. От 1997 година дейността се субсидира от специална програма на Световната банка. Учебниците по български език и литература за началните и гимназиалните класове са разработени в съответствие с действащия Курикулум, са осигурени под аренда за всички ученици и се използват пълноценно. Предложените в тях модели за уроци в общи линии се следват от всички учители, тъй като съдържат разнообразни методически форми и средства за реализиране целите на обучението.

В авторски колективи са включени както педагози, учени от Р. Молдова (Надежда Кара, Елена Рацеева, Иванка Господинова, Мария Згурска, Екатерина Дериволкова), така и колегите от България (Кирилка Димирева, Лидия Кавръкова, Надежда Вълчева, Надежда Бурджиева, Кирил Цанков, Марияна Геаргиева). Голяма координаторска работа в подготовката на програмите, учебниците, помагалата извършва Татяна Стоянова.

До 2016–2017 учебна година за лицейските класове (10, 11, 12 клас) нямаше учебници, издадени в Молдова, ето защо се използваха учебниците, издадени в България. През 2016 година в рамките на Националната програма «Роден език и култура зад граница», спонсирана от Министерството на образованието и науката на Р. България, бяха разработени и издадени методически помагала по Български език и литература за лицейските класове в съответствие с курикулумите на министерството на просветата на Р. Молдова, отчитащи особеностите на езиковата среда и етносоциокултурния контекст на бесарабските българи. Авторският колектив е представен от учени и педагози от Р. Молдова и Р. България: Надежда Кара, Елена Рацеева, Кирилка Демирева, Даниела Йорданова, Снежана Никифорцева.

С указа на президента на Р. Молдова Владимир Воронин № 1814-111 от 15 май 2004 година се обявява създаването на Тараклийския университет на базата на педагогическия колеж „Св. Св. Кирил и Методий”, за ректор на университета е назначен доктор хабилитат по история Н. Червенков. Университетът в Тараклия беше тържествено открит на 1 октомври 2004 г. в присъствието на президентите на Молдова и България – Владимир Воронин и Георги Първанов, лидери на българските организации, представители на българските селища в републиката. В Тараклийския университет се обучават кадри за региона и за цяла Молдова, а студентите имат възможността да изучават редица избрани от тях специалности на български и румънски език. Университетът е установил контакти с висши учебни заведения в България и се превръща в център, обединяващ научния потенциал на двете страни. Функционирането на Тараклийския университет в Република Молдова е основа за съхранение на националната идентичност на българите тук. И това се вижда от основните задачи на университета – да съхранява и развива българския език, култура и традиция.

На 13 март 2009 г. се състоя тържествено мероприятие, посветено на присвояването на университета името на Григорий Цамблак. Церемонията се откри в присъствието на държавните глави на Молдова и България – г-н Владимир Воронин и г-н Георги Първанов.

От самото начало движението за българска просвета в Молдова получава разбиране и подкрепа от държавни и обществени институции на България. Тази дейност придоби систематичен характер и може да се класифицира по следния начин:

- Предоставяне възможността на млади наши сънародници да се обучават в български средни и висши училища и научни институти;
- Организиране на квалификационни курсове с детски и начални учители, учители по български език и литература, българска история, музика и др. в български квалификационни центрове;
- Организиране на педагогическа практика в България за студентите в задгранични университети, педагогически институти и колежи, които се подготвят за учители в училища с преподаване на български език зад граница;

- Изпращане на учебници и учебно-помощна литература за нуждите на училищата зад граница с български контингент учещи;
- Изпращане на преподаватели в училищата и висши учебни заведения, където се обучават етнически българи;
- Изпращане специални финанси за степендии и нужди на Тараклийския държавен университет „Григорий Цамблак”.

На съвременния етап в Република Молдова в съответствие с законодателството българите имат възможност да изучават майчиния си език. Обучението по български език и литература в учебните заведения на Република Молдова се осъществява в съответствие с изискванията на Курикулумите за 1.–4., 5.–9. и 10.–12. клас. В 28 училища български език и литература изучават 5349 ученици. В гимназиалната и лицейската степен предмета преподават учители с висше образование. Сред тях има завършили българска филология, има и преквалифицирали от друга специалност за преподаватели по български език. Има учители с втора и първа дидактическа степен. Мнозина от тях са минали курсова подготовка в Молдова и България.

В съответствие с учебния план на Министерството на просветата за 2016–2017 учебна година брой часове по предмета «български език и литература» остава без изменения, като за всички училища с българския контингент учещи се запазват по 3 часа седмично. Само в лицейските класове от хуманитарен профил за български език и литература се отвеждат по 4 часа седмично, докато в класове с реален профил остават по 3 часа седмично. В отделни учебни заведения е възможно задълбочаване на етнокултурния компонент. За целта в училището се изработва индивидуален план, който се утвърждава в Министерството на просветата.

Предмет История, култура и традиции на българския народ се преподава в рамките на 1 час седмично на български език от 1. до 9. клас. За началното звено има курикулум, но учебниците са издадени само за 1. и 2. клас. Този учебник се използва като помагало също така в 3. и 4. клас. Създаден е курикулумът по ИКТБН за гимназиалните класове (5.–9. клас), но все още не е одобрен от Националния консилиум по курикулумите. Не са създадени учеб-

ници по този предмет за 3.–9. клас. Недостатъчна е теоретичната подготовка на учителите, които преподават ИКТБН. Учителите имат нужда от курсова квалификация по предмета, липсват им учебници по история на България и помагала с информация за празници, обичаи, традиции на българите.

Днес в местата с компактно българско население децата нямат възможност да изучават майчиния си език в детските градини. От 01 януари 2017 година в някои детски градини от Тараклийски район (гр. Тараклия, гр.Твърдица, с. Валя Пержей, с. Кортен) ще се започне преподаването на български език. Трябва да се организират курсове в България за повишаване квалификацията на предучилищните педагози по време на учебната година, като се предвиди система от посещения в българските детски градини; да се осигури учебно-познавателна и художествена литература на български език за детските градини; да се издадат христоматии по БЕЛ и методически помагала за детските градини, които вече са разработени, но не са издадени поради липса на финанси.

Днес българската диаспора в Република Молдова се сблъсна с още един много сериозен проблем – оптимизация в сферата на доуниверситетското образование. Като резултат на тази реформа, редица селски училища, в които се изучава български език и литература, от Тараклийски, Кантемирски, Кахулски, Каушански, Леовски район могат да бъдат закрити поради малък брой ученици. Обединяването на тези училища с други руски или молдовски училища ще лиши децата българчета от изучаването на майчиния им език.

Преминаване на делегиран бюджет в финансирането на училищата поставя под удар и останалите училища, в които се изучава българския език. Новата система на финансиране не отчита тяхната специфика (седмичния брой на часовете във всяка паралелка е с 3-4 часа повече от молдовските и руските училища поради изучаването на майчиния език), което може да доведе до «доброволно» прекратяване на преподаването на БЕЛ и **ИКТБН** и в тези училища.

Реформата доведе и до това, че от 1 януари 2012 година е прекратено финансирането на единствения подготвителен клас в Българския теоретичен лицей «Васил Левски» в гр. Кишинев. Този

подготвителен клас функционира 15 години с цел да подготвя децата за обучение на български език в началния курс на лицей, тъй като в града няма други условия за възпитание на български език на деца от предучилищна възраст.

Необходимо е Българският теоретичен лицей «Васил Левски» в гр. Кишинев да получи републикански статут и да се приложат усилия за откриване на пансион към лицей, тъй като в него наред с българчетата от гр. Кишинев се обучават и деца от български произход от селищата, които не са в състава на Тараклийски район (Каушански, Леовски, Кахулски, Кантемирски райони и Приднестровието) и които нямат възможност да изучават българския език в съответните региони.

Горепосоченото изисква спешно да се внесат поправки и допълнения към съответните нормативни актове, които реално да осигурят правата на българите за изучаването на майчиния език в съответствие с Конституцията и законите на Република Молдова.

Литература

1. **Грек И., Червенков Н.** Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще. София, 1993.

2. **Грек И., Червенков Н.,** Шикирлийская Т. По пути национальной духовности болгар Молдовы. Документы и материалы (конец 80-х – 90-х гг. XXв.). Кишинев, 2005.

3. **Миланов Е.** Не да се вписваш във времето, а да го създадеш. В Алманах Родолубец, 2006, бр.VII, с.458-460.

4. **Стоянова Т.** Състояние и перспективи на образованието на българите в Република Молдова. В История и култура болгар и гагаузов Молдовы и Украины. Кишинев, 1997.

5. **Стоянова Т.** Въвеждането на българския език в училищата. В Българският лицей в Кишинев. Под редакция на Стоянов В. Шумен, 2011.

6. **Червенков Н.** Тараклийски държавен университет: състояние и перспективи. В Българите от Молдова и Украйна – език, литература, история, култура и образование. София, 2009, с.221-226.

ПРЕГЛЕД НА ВЪВЕЖДАНЕТО НА ПРЕДМЕТА „БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА” В УЧИЛИЩАТА В ДНЕСНА РЕПУБЛИКА МОЛДОВА

Светлана ДАРМАНЧЕВА,

*учител по Български език и литература в
Теоритичен лицей „Иван Вазов”, гр. Тараклия*

Историята на българите в Бесарабия посреща 90-те години на ХХ в. с бурни политически промени – разпадането на СССР и образуването на независими държави Молдова и Украйна. Този процес носи и съответни реакции в социално-икономическия и културния живот на българите. От една страна населението все повече изпада в тежко икономическо положение: разпадане на колхозните стопанства, инфлация, поскъпване на всякакъв тип стока, безработица и пр. От друга, обаче, се започва бурно развитие на етническата култура на това население.

В специализираната литература този момент се определя като „Възраждане” на етнокултурното наследство на българската общност в Бесарабия¹. В хода на бурните общественно-политически промени, обхванали цялото съветско пространство към края на 80-те години и озаглавени като „гласност и перестройка”, българската интелигенция осъзнава, че е време за изработване на дългочакваната етнокултурна програма. Като съдържание тя включва организиране на български обществени дружества, създаване на български информационни центрове – вестници, радио- и телепрограми, въвеждане на изучаването на българския език и литература в учебната програма, установяване на тесни културни връзки с България, издаване на българска книжнина, изработване на изследователски проекти за културата на българите в Бесарабия. Във връзка с това трябва да се отбележи, че духовното възраждане започва първоначално сред българите в Молдова. Така през 1989 г. в гр. Кишинев се организира национално културно друже-

ство „Възраждане“, националната телевизия излъчва предаване на български език „На Буджакска вълна“, а Молдовската академия на науките създава отдел „Българистика“ с цел изследване историята и културата на българите в републиката. Най-важното обаче е, че още в далечната 1986 г. молдовските власти вземат следното решение: в селата с компактно живеещи българи да се въведе факултативно изучаването на български език в училищата. По-късно, през 1988 г., в Кишиневския университет „Йон Крянга“ се открива българско отделение, станало впоследствие център на преподаването на българския език и литература в Молдова. Освен това през 90-те години на ХХ в. се откриват такива центрове на българската духовност, като Българското училище „Васил Левски“ в гр. Кишинев, Българската библиотека „Христо Ботев“ в гр. Кишинев, Педагогическият колеж „Св. св. Кирил и Методий“ в гр. Тараклия, Музикалният педагогически колеж в с. Твардица, българското отделение в Комратския държавен университет, читалище „Олимпи Панов“ в гр. Тараклия и пр.

Днес, в началото на ХХI в., българската диаспора в Бесарабия продължава да развива започнатото в края на миналия век възраждане на етническата идентичност в унисон със строителството на независимата държава – Молдова.

Политическите събития в СССР през 80-те години на ХХ в. (перестройката и гласността) изиграват съществена роля в актуализирането на проблемите на националните малцинства във всяка една република на огромната държава. Така през 1985 г. Централният комитет на Комунистическата партия на Молдавската ССР приема решение, според което в селища с компактно българско население се въвежда факултативното изучаване на българския език от 1986–1987 учебна година². По-късно, когато Молдова придобива статута на независима държава, българският език в републиката започва да се изучава в рамките на общообразователната система. Нещо повече, през март 1992 г. излиза Указ на президента на Р. Молдова Мирча Снегур „За някои мерки за развитието на българската национална култура“ и Постановление на правител-

ството на Р. Молдова „За мерките по осигуряване развитието на българската национална култура в Република Молдова” от 23 юни 1992 година³.

Новите закони позволяват през 1992–1993 учебна година българският език и литература да се въведе в някои училища като задължителен учебен предмет, а в други – като факултативен. Това положение на свой ред поставя и проблема с откриването на курсове за подготовка на квалифицирани кадри, със създаването на учебна програма за всички класове, с изработването на необходимата учебна литература, както и с установяването на културни отношения с Р. България.

Първоначално за учители по български език се назначават тези, които са преподаватели по руски език и литература и добре познават българския диалект на селището. Ситуацията се обяснява с липсата на кадри. Нейното разрешаване идва с откриването на отделение по българска филология в Кишиневския педагогически университет „Йон Крянга”, Комратския държавен университет и в Тараклийския колеж „Св. св. Кирил и Методий”, който сега е университет „Гр. Цамблак”. От друга страна, този въпрос намира решение и благодарение на двустранното сътрудничество между Р. Молдова и Р. България.

Днес български език и литература преподават квалифицирани преподаватели, завършили висшите учебни заведения. Една от тях съм и самата аз, която работи около 20 години като преподавател по български език и литература в теоретическия лицей “Иван Вазов”. В своята преподавателска дейност имам доста ученици, с които мога да се гордея и които достигат високи резултати в различни изяви и конкурси в районни и републикански олимпиади по български език и литература. Повечето ми ученици са приети във вузовете на България и завършват образованието си.

В практиката си използвам различни методи и техники:

- тестиране, работа по двойки, в група, постер, презентация;
- за събиране на информация: светкавица (разсънване на класа), лавина (въпрос, отговор);

- за обобщаване на идеи: мозъчна атака, съчинения;
- дискуссионни методи: дискусия, беседа;
- игрови методи: драматизация.

По този начин часовете са по-интересни, учебният материал е по-достъпен.

Младото поколение трябва да овладее различни компетенции: речева, познавателна, творческа, етнокултурна, морална, за да бъде готово към бъдещия живот, т.е. да се формира съвременен гражданин на Р. Молдова и на Европа.

Литература

¹ **Грек И., Червенков Н.** Българи в Украйна и Молдова. Минало и настояще. София, 1933, с. 248-257.

² **Стоянова Т.** Състояние и перспективи на образованието на българите в Р. Молдова // *Вопросы истории и культуры болгар и гагаузов Молдовы и Украины*. Кишинев, 1997, с. 119.

³ **Грек И., Червенков Н.** Цит. съч., с. 275.

УЧЕБНИЦИ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК В РЕПУБЛИКА МОЛДОВА: ЕТАПИ, ПОДХОДИ

Надежда КАРА,

*доктор по филология, Институт за културно наследство,
Академия на науките на Молдова*

След тридесет години преподаване на родния език на ученици-българи в Молдова имаме основания да направим обзор и равностметка на изминалия път. Процесът на преподаване, както известно, включва необходими съставки, характеристиките на които осигуряват и резултата на преподаването като такова: ученици, учители, учебни програми, отразяващи целта на преподаването и съдържанието, а също така учебна литература. Всяка от тези съставни части се намира в зависимост и от другите и задачата е да се постигне оптимално съответствие помежду им. Историческият преглед на особеностите на всяка от назованите съставни части в процеса на преподаване то на българския език ще покаже, че общите характеристики на учениците, учителите, съдържанието и целта на обучението преди тридесет години и днес са коренно различни. Всичко това е отразено и в състоянието на учебната литература, която се използваше в процеса на преподаването на българския език в училищата в Молдова.

От съобщенията по време на конференцията, а и в публикуваните статии ще открием информация за обема на часове, които се отделяха в училищата за българския език, за професионалните характеристики на учителите, за целите на преподаването. Ние тук ще спрем само върху историята на учебната литература по български език от гледна точка на съдържанието ѝ, което отразява и целите, и нивото на постиженията в процеса на преподаването на предмета.

Както известно, фактически до края на ХХ век, до 1999 година (а преподаването на българския език в училищата започва от 1986

година) ние нямаме учебници, отразяващи в своето съдържание и методическите си постановки адекватно адресата на обучението – българското дете от Молдова – бесарабски българин, владеещ диалекта, намиращ се в полилингвална среда и фактически рускоезичен. Да благодарим на учителите, които се поеха да решават много сложна задача, ако тръгнем от условията. Да подчертаем голяма загриженост на майка-България от самото начало как да ни помогне. Като помощ това бяха, както знаем, курсове за учителите по български език в София и Габрово, различни помагала и учебници по български език, издавани за училищата в България, които нашите учители се опитваха да пригледат към нашите условия и задачи.

Но и при нас се правеше опит за издаване на учебна литература. Вече през 1988 година в Молдова се издават два учебника по български език – за 7. и за 8. клас, авторът е Михаил Манолов: 1) Манолов М.П. Български език за 7. клас. Под редакция на ст. н. с. к.п.н. Тодорка Владимирова (НРБ). Кишинев: Лумина, 1988. 119 с. 2) Манолов М.П. Български език за 8. клас. Под редакция на ст.н.с. I степен, к.ф.н. Елена Георгиева и с.н.с. к.п.н. Тодорка Владимирова (НРБ). Кишинев: Лумина, 1988. 223 с.

Ако разгледаме учебника за 7. клас, ще разберем, че той отговаря на реалността: съдържанието започва от запознаване с българската азбука. Фактически учебният материал е пригоден за чужденци, изучаващи българския език: дадена в елементарен вид цялата граматика (няма синтаксис, представена е само морфологическата система), а също към всеки урок се дава и така наречена разговорна тема, и то, отразяваща най-активно социалистическата идеология: «Девети септември», «Нашата конституция», «Декретът за мира». В съвсем ограничен обем се дава информация точно за България, българина и българското. Но все пак този учебник добре си вършеше работата в добрите ръце на нашите учители.

Учебникът за 8. клас съдържа вече в уводната си част такива теми, като «Нашият корен», «Езикът на съветските българи и неговото отношение към българския книжовен език», «Българският

книжовен език». Граматическите теми са дадени като повторение и разширение на материала от 7. клас. Да благодарим авторите на тези учебници, които бяха използвани не само в училищата, но и като учебни помагала за първите студенти по българска филология в Държавния педагогически университет «Йон Крянга».

През 1992 година Николай Тодоров, българин от Молдова (с. Валя-Пержей), получил най-доброто в Съветския Съюз образование по българска филология в Московския държавен университет, истински родолюбец, също написва учебник по български език (Тодоров Н.Н. Роден език. Кишинев» «Лумина», 1992. 160 с.). Учебникът е съпроводен с преговор на руски език, а и коментарът му е даден на руски език. Този подход е напълно оправдан. Учебникът, по думите на автора, представлява помагало за самостоятелно изучаване на българския книжовен език от молдовските българи, които владеят диалектната реч и граматическата основа на руския език. Учебникът, както справедливо предполага Николай Тодоров, ще помогне и на преподавателите, които нямат специална подготовка, да овладеят нормите на българския книжовен език и методиката на преподаване на българския език в специфичните условия, в които се намират училищата в Молдова и Украйна с българския състав учещи. Освен това учебникът може да бъде полезен за преподавателите по български език в Кишиневския и Измаилския педагогически институти, които подготвят учители по роден език за училищата в Молдова и Украйна с български контингент, а също така за студентите и учениците от горни класове, изучаващи езика. Авторът подчертава, че при съставянето на учебника той се опирал на скрупулния анализ на типичните грешки, които допускат при освояването на книжовния език носителите на българските диалекти. Особено се подчертава, че езиковият материал и текстовете, които се използват в учебника, са призовани макар частично да попълнят недостига на занията за българска история и култура, а също за българската диаспора в буджакския край.

Искам да обърна внимание и да подчертая, че базовите подходи, които за пръв път така точно и методически адекватно са загатнати в учебника на Николай Тодоров, по-късно ще залегнат

в основата на курикулума и на поредицата учебници, написани в Молдова за нашите ученици-българи, изучаващи родния си език.

Тук нямаме възможност да анализираме учебника по-подробно, но той заслужава собено внимание като един вид учебнически издание, интересно в много отношения.

През 1996 година същият автор издава още една книга, предназначена за изучаване на родния език от бесарабските българи в Молдова и Украйна: Николай Н. Тодоров. Помагалo по роден език (за българи от Украйна и Молдова). Болград: Български културен център «Академик Александър Теодоров-Балан», 1996. 146 с.

За съжаление и двете книги на Н. Тодоров не са съпроводени от общоприетото Съдържание. Но прегледът позволява да подчертаем съсем особен и прогресивен в своите елементи подход към преподаването на учебния материал. Материалът се подава по така наречения идеографски начин: чрез лексикални групи – речникови единици – думи и словосъчетания, отразяващи картината на света, в центъра на която е човекът. Речникът е преводен (българо-руски). Всеки дял (идеографска тема) се съпровожда с текстове и подробен лексикално-културологичен коментар към текста. Важен е и изборът на текстовете. Мисля, че тук има върху какво да се работи и от научно-изследователска гледна точка по методиката на написване на учебници, като се отчитат раннообразни варианти, пригодени към нашите условия – преподаване на българския език в диаспората в съвременните условия.

Следващият етап на създаване на учебници по български език за българите в Молдова започва от 1999 година, когато вече съществува курикулум, който в програмата отразява нашите условия и след което се написват учебници от 3. до 12. клас. Но за тези учебници трябва вече да се води специален отделен професионален разговор. Да сме благодарни на първите автори.

**УЧЕБНИТЕ ПОМАГАЛА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И
ЛИТЕРАТУРА ЗА ЛИЦЕЙСКИТЕ КЛАСОВЕ В МОЛДОВА.
ИДЕИ ЗА ЛИНГВОКУЛТУРОЛОГИЧЕН ПОДХОД В
ОБРАЗОВАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС**

Кирилка ДЕМИРЕВА,
преподавател, гр. София, Република България

Учебните помагала по български език и литература за лицейските класове са вече факт¹. Предстои осмислянето им от преподаватели и ученици като фактор на езиковото и литературното образование сред българската общност в Молдова. Замислени като практикоприложен модел на теоретичните постановки в курикулума², помагалата имат задачата да бъдат ориентир за всички участници в образователния процес. Тези ориентир са многопосочни и като аналитични модели, и като дидактически апарат. Наред с традиционните подходи в помагалата се прави опит да се подсказат идеи за използване на един сравнително нов подход в литературното образование – лингвокултурологичния.

Няколко необходими думи за лингвокултурологията като научна дисциплина. Появата ѝ през 90-те години на XX век произтича от реалностите в световен мащаб, свързани с възможностите за нов тип комуникация между различните националности и култури. Насочена е към интегралното описание на езика и културата. Разглежда се като аспект на езикознанието, изучаващ проблема за отражение на националната култура в езика и проблема за речевата дейност в условията на интеркултурна комуникация. В този смисъл идеите на културологията са приложими преди всичко при чуждоезиковото обучение. Изхожда се от постановката, че езикът се овладява много по-добре, когато се разглежда като фактор на културата на неговите носители. Лингвокултурологията се развива както в научнотеоретичен, така и в практически план. Настоящият текст се интересува от възможностите за трансформиране на те-

оретичните постановки в подход, работещ за усъвършенстване на речево-комуникативните способности на лицеистите и за задълбочаване на литературната им компетентност. В съответствие с целите на литературното образование, заложи в нормативните документи, обучението по български език и литература преследва не само знаенето на езика и знания за литературната класика, но и докосване до културните модели и нрави на българите, изградени, изграждащи се, осъществяващи се в и чрез езика.

Как се проявява културната специфика на българския народ в **диалогичната реч** на героите от литературната класика? Въпрос, който засяга само една страна от възможностите на лингвокултурологичния подход при изучаване белетристиката на Иван Вазов, Елин Пелин, Йордан Йовков. Идеи за приложението му са подсказани в помагалото за 11. Клас, където по програма се изучава творчеството на Елин Пелин. Този подход не изчерпва посоките за наблюдение и анализ на диалогичната реч на героите. Разсъжденията и изводите могат да се обвържат с характеристиките, психологическото състояние и настроение на героите, авторовото отношение и посланието му към читателите. Лингвокултурологичният подход прави крачка напред в сравнение с традиционните аналитични полета и начертава контурите на българския модел на такива концепти, като любов, омраза, съпричастие и пр., заложен в речевия изказ. Как това се случва при анализа на разказа „Ветрената мелница“? От лицеистите се изисква да наблюдават как чрез диалогичната реч разказът изгражда представата за един типично български, народен културен модел на зараждане и осъществяване на любовта.

Любовното обяснение между Христина и Лазар Дъбака („Ветрената мелница“) „покълва“ в един странен „триъгълник“ – дядо Корчан, Христина, Дъбака. В диалога се чуват и „гласове от народа“ – подобно на хора в древногръцката трагедия, но преобърнат функционално в разказа. Внимателното проследяване на речевите фрази показва онова, за което говори Елин Пелин – българският селянин е находчив в отговорите, изразява се образно. И още

нещо – владее иносказанието (речевата фраза има два смислови плана). Така любовта в българското патриархално време представлява среща на такива поведенчески модели, като (не)прикрит по-рив за взаимност, свян и гордост, женската сила в желанието да се покори на мъжа, отстояване на човешкото достойнство. Поведение, което е проявление на високо нравствена човешка същност.

На лицеистите се предлага да наблюдават диалогичната реч между тримата герои по примера, посочен в таблицата, и да открият как репликите „зареждат” любовното обяснение; да направят изводи за психическия и духовния смисъл, заложен в тях.

Реплики на героите	Духовен смисъл
Христина: Дядо, гледай де съм!	Желание да привлече внимание. Де – съкратено на къде . Разговорна реч.
Дядо Корчан: Слизай, мари лудетино, ще се утрепеш!	Обич, нежност, харесва му внучката да е палава. Обръщението, характерно за разговорната реч. Мари засилва обръщението. Утрепвам – разговорна реч.
Дъбака: – Момиченце, не си играй, да те не видим долу.	Преднамерено снизхождение – зараждане на любопитство към девойката. Подчертаното – характерно разговорната реч фраза = <i>ще паднеш</i> .
Дъбака: – Момиче, мирувай!	Момиченцето е станало „момиче”. Но повелителната форма мирувай обикновено селянинът отправя към дете. Репликата не го издава – намесва се повествователят. („Тая игра му се хареса.”)
Христина: –Ей, дядо, и аз съм майстор като тебе!	Двупосочна реплика с втори смислов план – отнася се и за Дъбака – той също е майстор.
Глас от селяните: – Ба, Дъбакът е по майстор.	Остроумният глас от селяните иносказателно притегля разговорката към основния й духовен смисъл – любовната игра. Подчертаната сравнителна степен към съществително, характерна за народните говори. Ба –междуметие за изразяване на възражение, характерно за разговорната реч.

Разбира се, долавянето на смисловите нюанси е във възможностите на онези, които владеят добре българския език и имат опита от диалектната му форма в диаспората. Необходимо е зад външния, пряко разпознаваем смисъл на речевите фрази, ситуативно мотивирани, да се проникне във втория план, където върви истинският смисъл, духовният. На открито, под небето, пред благосклонния поглед на цялото село се ражда нещо голямо и красиво – любовта. Така „културата” на любовната игра в българския патриархален свят е намерила един от своите речеви образи в разказа „Ветрената мелница”.

Придобитият опит с помощта на учителя следва да бъде приложен при самостоятелна работа върху белетристичен текст. За целта на лицеистите се предлага самостоятелно да анализират диалога между главните герои в разказа „Задушница” от Елин Пелин. Въвежда се понятието разговорка, което назовава оня тип диалог, при който душите на героите се търсят, откриват се и се приближават до мига на единението.

Работата протича по следните опорни въпроси.

1. Наблюдавайте как се разгръща диалогът между Станчо и Стоилка в разказа „Задушница”:

- Какъв е духовният смисъл на първите речеви фрази? Могат ли те да бъдат начало на всяка разговорка независимо от целта и смисловото ѝ съдържание?

- Кои речеви фрази насочват към същинската случка между двамата герои – решението им да слоят съдбите си?

- Как се променя психическото състояние на героите по време на разговорката? Какви черти на характера им разкрива тя?

2. Поставете си за цел да слушате и записвате разговорката на по-възрастните българи от вашето селище. Вероятно и вие като Елин Пелин ще откриете богатия духовен смисъл на разговорката. Споделете наблюденията си на урок по българска литература.

Първата речева фраза при срещата на героите страдалци по време на задушница е „Ща чиниш, какво си?” Това е един от общоприетите речеви изкази, които не толкова са натоварени със същ-

ностен духовен смисъл, колкото рамкират началото на разговорката. Фразата може да бъде изречена в различен житейски контекст, словесно вариативна в зависимост от социалната или съсловна принадлежност на героя. Подобни фрази улесняват общуването, когато то е затруднено от вътрешни психически прегради. Така е и в разказа „Задушница“, където след първата речева фраза всяка следваща маркира пътя на сближаването на две изстрадали души. Диалогът между Станчо и Стоилка трасира етнокултурния модел на човешкото съпричастие и възкресението за нов живот.

Във всеки свой разказ Елин Пелин изгражда света на българския национален характер и манталитет. Анализът на диалогичната реч е само докосване до тази вселена. Диалогът е един от многобройните образи на света и на човека в него.

Лингвокултурологията е интегрална дисциплина подобно на етнолингвистиката, психоллингвистиката, социоллингвистиката. Поради това тя няма за обект строго детерминирано знание, а влиза в парадигмата на посочените интегрални науки. Техните постижения имат място в литературното образование, доколкото неговата цел се определя като познание за човека в света. Спецификата на лингвокултурологията произтича от разбирането за диалога между различните сфери на културата или по-конкретно за диалога между езика и различните прояви и форми на културата. Така литературата като форма на културата чрез своето основно изразно средство – езика предоставя богати възможности за използване на лингвокултурологичния подход в образователния процес.

Настоящото тематично изследване практически може да бъде разширено с анализ на фолклора на българите от Бесарабия, съхранили или създали свои словесни етнокултурни модели. Важно място в образованието например има работата с пословици и поговорки, чийто език може да бъде аксеологически интерпретиран в съпоставителен план с тези на други народи, с които българите в Молдова се намират във вековно съжителство. Вече посочихме и възможностите на класическото индивидуално литературно творчество. Познанието в интересувания ни аспект може да навлезе

в съвременната българска и чужда литература. Защо не и в другите изкуства. А защо не и в словесния образ на предпочитани от младежите културни модели на общуване. Така от практическата представа за възможните случвания в един урок по литература стигаме до понятието синергетика (съвместно действащ) в лингвистиката. „Тя се разглежда като особен подход, нов мироглед и познавателен модел, а не като теория. В центъра е човекът като субект на познанието”.(Г. Димитрова, 3) В контекста на казаното идеите за прилагане на лингвокултурологичен подход в литературното образование (и не само) са реално осъществими само ако учителят е мотивиран и има компетенциите да поведе лицеистите към неизбродимия свят на литературното познание.

Свободата да мислят и разсъждават, неограничени от строгите теоретични постановки, безспорно ще увлече лицеистите в един процес на осмисляне на културното наследство в нов социален контекст, на възникване на нови ценностни полета. Като какъв се (само)определя човекът чрез своя език, как човешкият фактор се проявява в езиковите процеси. Въпроси, антропоцентрични по своята същност. Лингвокултурологичният подход търси отговорите в триадата „език – национална личност – култура”. В нейната орбита е остойностяването на личността, за което образованието е отговорно.

ЛИТЕРАТУРА

¹ Учебно помагало по български език и литература за 10. и 12. клас. Кишинев, 2016.

² Учебно помагало по български език и литература за 12. клас. Кишинев, 2016.

³ Български език и литература: курикулум за 10.–12. клас. Кишинев, 2010.

⁴ **Димитрова Г.** Тезаурусно моделиране на лингвокултурологичната терменология. Варна, 2008 // http://liternet.bg/publish22/g_dimitrova/tezaurusyt/index.html

РОДНОЕЗИКОВОТО ОБУЧЕНИЕ В ТАРАКЛИЙСКИ РАЙОН – ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВИ

Мария ДЕЛИБАЛТОВА,

*доктор по методика на обучението по български език и
литература, методист Управлението на образованието,
младежта и спорта, район Тараклия*

Промените на картата на Европа от последното десетилетие на ХХ век, както и новите политически реалности, създават редица нови понятия не само в икономиката, политологията и социологията, но дори и в педагогиката. Изваждането „на светло” на проблемите на малцинствените групи в края на ХХ век постави на дневен ред включването на изучаването на майчиния език в общообразователните програми, а заедно с него и изучаването на литературата, създадена на този език.

В това отношение образователната система в Р. Молдова има вече огромен опит. Културните и образователни проблеми на малцинствените групи заемат своето подобаващо място в нейната политика, те са предмет на междудържавни споразумения и на държавни документи, превърнали са се в обект на внимание от страна на неправителствени организации, намират място в средствата за масова информация.

Важен момент от етническото възраждане на българите от Бесарабия е въвеждането на изучаване на българския език в общообразователните училища.

Изучаването на българския език и литература в Молдова започва през учебната 1986–1987 г. под формата на факултативно обучение веднъж седмично. От септември 1989 г. изучаването на българския език се въвежда в 1. клас, а през 1990/91 учебна година той е въведен в учебните планове като равноправен учебен предмет от 1. до 11. клас за училищата с български контингент деца. Но от 1986 г. до началото на 90-те години предметът се преподава

веднъж седмично и то от преподаватели-етнусаисти, без специално образование и най-често специалисти по руска филология. Това на свой ред предполага и ниско качество на обучението или, както споделят самите преподаватели, „ние се учихме заедно с учениците”. С други думи, изучаването на литературния български език в диалектна среда и в среда на битово многоезичие поставя проблема за изработване на правилен подход в методиката на обучението, за подбора на съответна учебна литература, както и осигуряване на висококвалифицирани кадри.

Към днешна дата тези проблеми до голяма степен са решени. Повечето от преподавателите по български език и литература, както в учебните заведения в гр. Тараклия, така и в повечето селища в района, са дипломирани българисти със специалност българска филология, завършили български университети или Кишиневския педагогически университет „Йон Крянга”, Комратския държавен университет и Държавния университет „Григорий Цамблак” в Тараклия. Това е своеобразна гаранция за нивото на преподаване на българистичните дисциплини в Тараклийски район. Искам да отбележа специално някои уроци, които посетих тази есен, по време на които учителите проявиха не само висок професионализъм, но и демонстрираха прекрасно взаимодействие учител – ученик по време на урока, а също така отлична подготовка на учениците. Видях прекрасни уроци, в които бяха приложени разнообразни форми, методи и техники на преподаването. Такива бяха уроците на Лилия Степановна Желяпова от ТЛ в гр. Твардица на тема: „Нравственото благородство, великодушието и човечността – типични черти на героя в разказа „По жицата” в 12. клас; Полина Василевна Маева от ТЛ в гр. Твардица на тема: „Идването на Кирило-Методиевите ученици в България. Климент Охридски” в 10. клас; Елена Дмитриевна Автутова – начален учител в същото учебно заведение в гр. Твардица на тема: „Трудът краси човека” в 4. “б” кл.; Светлана Степановна Занфирова от Горна Албота, гимназия „Св.св. Кирил и Методий”, 3. клас; Надежда Василевна Гайдаржи от гимназия в гр. Тараклия на тема: „Работата е друга” в 5. “а” клас; Лилия Валентиновна Кирнева от същата гимназия на тема: „Сложно съчинено

изречение” в 6. клас; Наталия Артьомина и Светлана Дарманчева от ТЛ „Иван Вазов” гр. Тараклия.

Наред с това обаче все още има много проблеми, част от които са свързани с особеностите на преподаване в средата, която едновременно е диалектна и полиетнична. Особено актуален е въпросът за ролята на родния диалект в обучението на книжовен български език. Голяма част от учениците, изучаващи български език, са от български семейства или живеят в селата с компактно българско население. За тях диалектът е родният език, а книжовната норма се възприема до голяма степен като чужда. Поради това ролята на преподавателя по БЕЛ е от една страна да внуши на учениците уважение към родния диалект, благодарение на който се е съхранила българската етническа общност в чуждоезикова среда, да открие особеностите на този диалект, като наблегне на фонетичните, морфологичните и лексикалните разлики между него и съвременния български книжовен език. Същевременно трябва да се обясни, че съвременният български книжовен език е резултат на дейността на писатели и учени в продължение на повече от век и половина, че той съдържа особености на различни диалекти, без да отразява един единствен диалект. Изучаването на книжовната норма е акт на приобщаване към съвременната българска културна общност, без да се пренебрегват родните корени. Владееенето на книжовната норма наред с родния диалект е не само белег на образованост, но и израз на етническо самочувствие.

Друг проблем, който трябва да решават преподавателите по БЕЛ, е изчистването на чуждоезиковото влияние, резултат от мултикултурната среда, в която живеят учениците. Проблемът с интерференцията в езика на населението на Тараклийския район не засяга само българската диаспора, а е характерен за всички етнически групи. Най-силно е влиянието на руския език, който и досега е най-често езикът на междуетническо общуване в районите със смесено население.

Усвояването на книжовната норма на българския език обаче е необходимо да бъде съпътствана с открояване на характерните

грешки, допускани под влияние на диалектната или полиетничната среда. Такава грешка е употребата на якави форми на място на старобългарския „ят“, който се е произнасял като „ea“.

Учителят е длъжен да обясни правилото за променливото Я, след което учениците сами да открият грешките. Може да се обясни, че тази диалектна особеност е характерна за Източна България, откъдето са се преселили техните предци. Подобна е ситуацията с други правоговорни грешки под влияние на фонетичните особености на диалекта, каквато е силната редукция на широката гласна **o**, вместо която често се произнася и пише **y**.

Например: Иска той зам тя да уздравей. Да има много мляку.

Проблемът от изключителна важност е нивото на преподаване на българския език в началния курс, където голяма част от учителите не владеят в достатъчна степен книжовната норма и в часа по български език и литература в речта си използват както диалектни думи, така и русизми. По този начин се губи ефективността от изучаването на книжовната норма в началната степен, което създава значителни затруднения по-нататък. За тези учители е особено важно редовното посещение на специализации в България с цел повишаване на езиковата култура.

Ще си позволя да привлека вниманието ви върху някои от най-характерните грешки, които забелязах при проверките по време на уроците в начален курс, направени също тази есен:

1. Честа употреба на якави форми на място на стб. Ъ.

Например: Молдова е известна с голями полета, два школи, два момченца, пятата двойка, за утря запишете, се сряща, не се промянат, изляват, вярен отговор, спумянаме названията, езикя.

2. Изместване на ударението под влияние на диалекта или на руски език:

рожден ден вм. роден ден, картчка вм. картичка.

3. Употреба на диалектни думи: прчитети, пригатавями се, славито вм. славейчето, провяръваме вм. проверяваме, не трябва да кряскаш, излягахте, приборните страничката, душле, нале, же-дни вм. жадни,

4. Използване на русизми и побългарени руски думи: сорук вторта страница, придума, чут-чут.

Тези, както и някои други грешки създават неправилни навици у децата, за които авторитетът на началния учител е особено висок, и след това, вече в прогимназията, изкореняването им е особено трудно.

Основната цел на обучението по български език е развитието на речевите способности на учениците. Учителите в своите часове използват различни методи и похвати, за да усъвършенстват комуникативните способности на своите ученици.

За тази учебна година на вниманието на Районния инспекторат се поставя въпросът за повишаване качеството на преподаване на БЕЛ, като през годината са запланирани три основни методически обединения и един републикански семинар в с. Валя Пержей.

В хода на работата учителите изпитват трудности при преподаване на „История, култура и традиции на българския народ“. За съжаление по този предмет липсват учебници от 3. до 9. клас.

Упорито се работи върху най-важната задача за Тараклийския район – въвеждането на българския език в детските градини. Обучението в ранна възраст трябва да се разглежда като неотделима част от цялостното образование и възпитание. В селата, като Кайраклия, Кортен и Горна Албота. вече се осъществяват занятия два пъти седмично по половин час в подготвителните групи. Водят се преговори с кметовете на другите детски градини в района също и в Тараклий. Добронамерени са за разрешаването на този въпрос, но обещанията са до януари. Изучавайки езика още от ранна възраст, по този начин детето си обогатява речника и придобива чувство за принадлежност към един велик народ. Преминавайки в следващия етап на обучението, детето ще има етническо самочувствие и уважение към езика.

ПРОБЛЕМИ НА ПРЕПОДАВАНЕТО И ИЗУЧАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК В СЕЛИЩАТА НА РАЙОН ТАРАКЛИЯ

Надежда ГАЙДАРЖИ,

*докторант, Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“, Република България,*

Актуалността на изследването е определена от факта, че все повече се засилва интересът към проблемите на изучаването и преподаването на българския книжовен език в селищата на юга на Република Молдова. Традиционната основа на училищния курс – структурно-семантичeskото описание на езика, което е необходимо за овладяване на езиковите норми, се допълва за сметка на комуникативния и културологическия аспект¹. Как да се овладее книжовната норма на българския език, как свободно да се общува с хора от диаспората, как бързо и вярно да се превключват кодовете? Този проблем е възниква още при първото влизане в клас както у ученика, така и у учителя. За да се преодолеят диалектните отклонения в речта, трябва най-напред да бъдат самите отклонения изтъкнати и изведени на преден план и въз тяхна основа да се строи работата на овладяване на книжовната норма.

Кортен. С цел да се проучи ситуацията на преподаването и изучаването на българския език в училищата на селата беше необходимо да се посетят серия уроци в трите селища в продължение на последните пет години.

В края на наблюдението беше проведено едно изследване както с учениците от трите села, така и с учителите. В изследването на село Кортен участваха 17 ученици. Всички са от 12. клас. Анкетната карта на ученика се състои от 60 въпроса. Анкетата е съставена на български език, учениците отговарят също на български.

За да се изследва ситуацията в училището, в анкетата бяха включени 14 въпроса за езика както на учениците, така и на учителите. Изследването показва, че трима ученици определят езика на

учителите си в урока както руски, така и български като диалектен.

На въпроса „*Кое, според теб, е най-сложното при изучаването на книжовния български език?*” отговорите са следващите:

- присъстват много думи, чийто смисъл аз не разбирам;
- често допускам правописни грешки;
- много ме затрудняват думите от турски произход, не знам нито какво означават, нито как се изписват;
- съществуват много изрази, които ние не чуваме в нашия кортенски език, затова не разбираме смисъла им. Точно те ме затрудняват;
- руските думи ме спъват, особено тези, които си приличат с българските, но носят друг смисъл.

Младежта от 12. клас вижда няколко проблема пред качествено овладяване на книжовния български език. На преден план се извежда проблемът на смесването на книжовния и диалектния език, липсата на среда, в която активно и дълготрайно да се говори на книжовен език, малкото часове за изучаването на езика в лицейските класове (1 час седмично), присъствието на така наречения език на младежта (сленга).

Анкетните карти на учителите в Кортен ни отвеждат до извода, че българският книжовен език е средството за общуване с учителя по време на учебните занятия, а през останалото време ползват и кортенския диалект, наред с книжовния български език.

Преподавателките в началните класове отбелязват, че учениците им ги затруднява говоренето и писането на книжовен български език. При учителката в гимназиалните и лицейските класове този проблем отсъства.

Трите учителки са на мнение, че липсата на комуникативна среда затруднява бързото и качествено овладяване на книжовния български език. Затрудненията се изразяват в недостатъчен речников запас, изучаване наред с българския език още на три други езика (руски, молдовски и английски). Но учителите се справят с тези проблеми, като ползват информационно-комуникативните технологии, прилагат повече практически задачи, упражнения със

сравнителна характеристика с другите езици. Конкретни предложения за усъвършенстване на обучението в училището учителките не дават, само предлагат да се създадат условия за възможности за комуникация, без да уточняват в рамките на кое да бъдат създадени тези условия – на републиката, като се включи Министерството на просветата, на училището, което е възможно при написване и утвърждаване в Министерството на собствен училищен план за работа, или в рамките на урока, което пък зависи от самия учител.

Трите учителки имат необходимост от повишаване на квалификацията в сферата на комуникацията, те са на мнение, че повишаването на познанията им за обучение на деца в билингвална среда би подпомогнало ежедневната им работа, че обучението им в магистърска програма от типа на „Преподаване на български език сред малцинствени общности и в чуждоезикова среда“ би подпомогнало повишаването на качеството на работата им с тези деца. Същото демонстрират и учителите от останалите две села – Валя Пержей и Твърдица.

Изследвана е една от работите на ученичка от 4. клас от националното тестиране по български език, която ни позволи да открием, че детето се справя много добре със задачите с изисквания подбери, употреби, намери грешка, озаглави, намери съответствие, подчертай и др. Обаче последната творческа задача отчетливо демонстрира проблеми с недостатъчно грамотно и неправилно изразяване на мислите на книжовен български език и с неспазване на правописните му норми, представено в следващата таблица:

Изречението, написано от ученика.	Правилната форма на изречението.	Особености.
Природата през пролетта баят красива.	Природата през пролетта е много красива.	Липса на спомагателен глагол <i>съм</i> в 3 л., ед.ч. Употреба на диалектната думата <i>баят</i> вм. <i>много</i> .
Тя красива със своите зелени дървета и цветя.	Тя е красива със своите зелени дървета и цветя.	Липса на спомагателен глагол <i>съм</i> в 3 л., ед.ч.

Синките насекоми и животни работат .	Всички насекоми и животни работят .	Употреба на диалектните форми <i>синките</i> и <i>работат</i> .
Ами слънцето грее.	А слънцето грее. Слънцето грее.	Употреба на диалектния съюз <i>ами</i> вместо а.
Аз много ми харесва природата през пролетта.	Аз много харесвам природата през пролетта. На мене много ми харесва природата през пролетта.	Употреба на именителна вместо винителна форма на личното местоимение в ролята на допълнение (както е в местния диалект): - <i>Аз ми харесва</i> ; - <i>Аз ми са спи...</i>

Творческата работа потвърждава изтъкнатите от преподавателите проблеми при изучаването на българския език. Ученичката е способна успешно и качествено да овладее нормите и граматиката на българския език, но в същото време не е способна да говори свободно книжовния език. Изразява мислите си на диалектния български език и използва в речта си руски изреченски конструкции (без употреба на спомагателния глагол съм).

В календарното планиране подробно са разписани и подредени всички субкомпетенции, върху които трябва да работи учителят по време на една учебна година. Но причина за изтъкнатите проблеми в говоренето следва да се търсят в самите учебници, които са построени така, че ученикът винаги да решава задачи върху текст, без да се активизира дейността на учениците за самостоятелно (активно/редовно/често) съставяне на текстове. Този вид дейност, ако и да го има включен в рамките на един тематичен урок, е в самия край на темата и учителят или не успява в рамките на един урок да стигне до него, или го оставя за домашно, което според нас не е резултатно и извършено и подобаващо оценено. Целесъобразно би било съставянето на текстове, т.е. осъществяването на активно комуникиране, да бъде устно, с участието на

всички ученици, със взаимопроверка и самопроверка, със свое- временно редактиране на допуснатите грешки, със замяна на ди- алектните форми на думите с книжовни и т.н. Само така може да се стигне до такъв вид дейност като активно говорене. Причината да не се стигне до изисквания резултат може да се търси в прето- варената програма, в отделянето само по 45 минути за всяка тема, на ускорения темп на обучението и на акцентирането повече върху писмената работа, отколкото върху устната.

Валя Пержей. В село Валя Пержей в началните класове учениците проявяват особена активност и успех на уроците по български език. Активно говорят, пишат, четат, създават както писмени, така и устни текстове. Играта е често използван метод в процеса на овладяването на езиковите и литературните зна- ния. В гимназиалните класове често се използва методът устно обяснение, презентация на нов материал и работа с тест върху изучения материал. В лицейските класове по-наситено се работи върху развитие на писмената реч. Основно място заема в уроци- те по български език и литература такъв вид работа, като отговор на литературен въпрос или съчинение (10-12 изречения) на да- дена тема, като се развива умение за аргументи (не по-малко от три аргумента), т. е. учениците се подготвят за изпита за степен бакалавър (зрелостния изпит), чиято форма е само писмена и съдържа точно такъв вид задания. В края на наблюдението се проведе същото изследване, което беше проведено в село Кор- тен. В изследването участваха 27 ученици, 8 от които са учили български език в детската градина.

Учениците в основната част говорят книжовен български език само с учителя си по български език в час по български език и ли- тература.

21 ученици определят българския книжовен език като лесен за самите тях, двама от които са на мнение, че за съучениците им той не е лесен. Останалите 6 ученици го определят като сложен както за себе си, така и за съучениците си. Сложното в езика за тях е:

Кое, според теб, е най-сложното при изучаването на книжовния български език?

- √ Много нови думи и неясни изрази? (най-много ученици)
- √ Сложното е да го изучаваме в условие, че говорим в селото на диалектен и това влияе на качеството на изучаването и на произношението.
- √ Да се откъсна от диалектния език.
- √ Да премина от диалекта на книжовен език.
- √ Спъва ме граматиката в руския език. В някои случаи се отличава от българския.
- √ Липса на среда на общуване на книжовен български език.

Учениците реагират и на въпроса за качествено изучаване на книжовния български език:

Какъв, според теб, е най-големият проблем за качествено изучаване на книжовния български език?

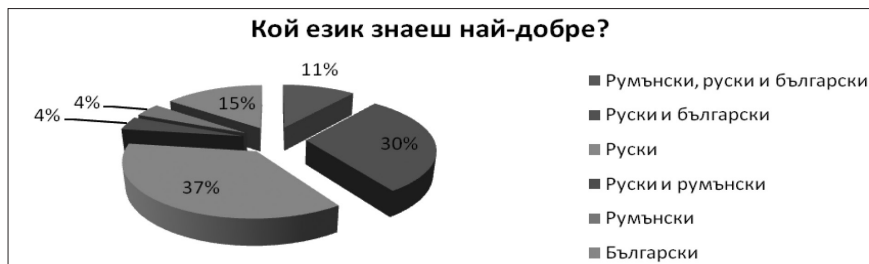
- √ Отсъствие на среда на общуване.
- √ Няма проблеми.

На приятелите си в чат 15 ученици смесват български диалектен език и руски, 1 ученик пише на руски, на диалектен и на книжовен български, останалите 11 ученици пишат само на диалектен език. Само трима ученици ползват фраза за приветствие Привет, что делаешь?, останалите 24 ученици ползват диалектната си фраза Привет, ко прайш? При устно общуване всички ползват само българския диалектен език (включително и тези, които са молдовци по народност). До каква степен присъства книжовният български език в общуването им, демонстрира следващата диаграма:

Говориш ли с приятелите си на книжовен български език?

Интересна е ситуацията в случая, когато учениците определят какъв език знаят най-добре. Самооценката на учениците е представена в следващата диаграма:

От диаграмата се вижда, че най-много ученици се определят, че най-добре знаят руския език, а вече след тях са 30 % ученици, които отговарят, че най-добре знаят и руския, и българския език. 24 ученици имат вътрешно желание българското им село да остане българско и в него да звучи българската реч на бабите и дядовците им.

В лиця «Христо Ботев» в село Валя Пержей преподават български език и литература трима учители с висше образование.

Според учителите липсата на комуникативна среда затруднява бързото и качествено овладяване на книжовния български език. Двама от тримата учители са на мнение, че учебната им дейност не е затруднена от това, че няма комуникативна среда. Учителите определят такива проблеми за овладяване на българския език като:

- отсъствие на учебници в лицейските класове (10, 11, 12 клас);
- несъответствие на учебниците от България с молдовската програма по Български език и литература;
- сложност и прекалена научност на учебниците от България за молдовските деца;
- претовареност с граматически материал на програмата от 5 и 8 клас;
- сложен за усвояване учебник по български език и литература за 9 клас.

Учителите в лицей «Христо Ботев» (Валя Пержей) намират изход от получената се ситуация. Опирайки се на професионалния

си опит, те търсят помощ и учебни материали в интернет, ползват методически помагала, допълнителни христоматии и учебници, сборници от тестови задачи, издадени в Република България, вмъкват допълнителни часове, разработват уроци с нови нестандартни форми. На въпроса „*Какви са вашите предложения за усъвършенстване на обучението в училище?*“ учителите отговарят следното:

- да се осигури училището с учебници, речници, методически помагала за всеки клас, видео и аудиоматериали по БЕЛ;
- да се увеличи броят на часовете по литература.

Тримата педагози днес са удовлетворени от работата си, удовлетворени са и от контролните тетрадки на учениците, като добавят, че практикуват такъв вид контрол, като диктовки, обобщителни упражнения, тестови задачи, творчески работи, самостоятелни работи, практически упражнения, есета, импресии, проекти, работа в екип и други.

Учителите наред с това споделят такива успехи, като:

- успехи в районните и републиканските олимпиади по БЕЛ;
- спечелени места в конкурса «Моите български корени», организиран от посолството на Република България в Република Молдова;
- висок бал на учениците по БЕЛ в изпита за степен бакалавър;

Виждаме по оценените контролни творчески и тестови работи на учениците в лицей «Христо Ботев», че оценките са относително добри. Но веднага следва да се отбележи проблемът на преподаването и на изучаването, който се крие и в некачественото организиране на контрола върху изучения материал, неправилната употреба на методиката на оценяването, немаркираните грешки в текста на ученика, недостатъчната индивидуална работа с учениците. Но не трябва и да се бърза да се обвинява учителят в некачествено преподаване, тъй като в индивидуалните програми на учителите се вижда, че учителят няма възможност да отдели за такива корекционни часове нито един урок при условията на претоварена програма и при наличието само на 2 часа седмично български език и 1 час литература. Проблемът е ясен. Той се състои най-вече в това,

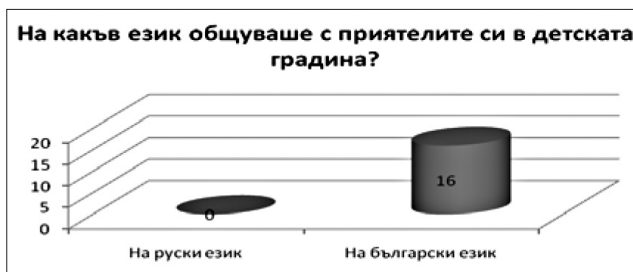
че във всеки нов урок ученикът взема нова тема и не се отделя нито час за тренировъчни упражнения и затвърдяване на знанията, което е необходимо, особено в гимназиалните класове.

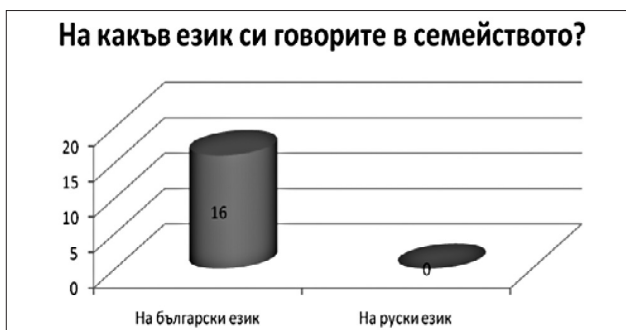
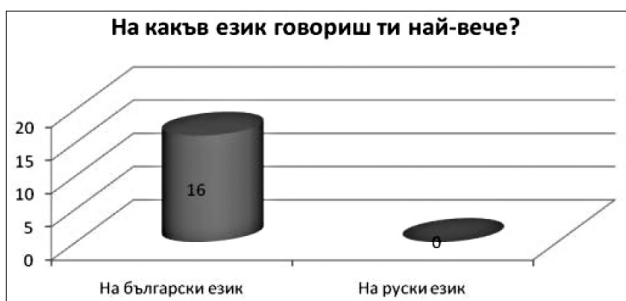
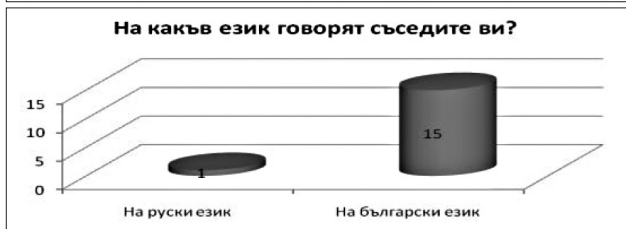
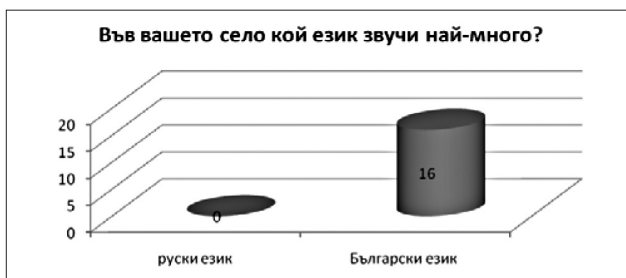
Твърдица. В Твърдица се обучават най-голям брой ученици от разглежданите три селища. През последните 4 години именно от лица на Твърдица излизат най-много победители на Републиканската олимпиада по български език и литература. Посетените часове показаха, че тук много рядко се чува руска реч. На уроците звучи само български книжовен език, през междучасието само българска диалектна реч както между учител и ученик, така и между учител и учител.

В изследването в Твърдица взеха участие 16 ученици. Всички са българи по народност. Девет ученици са се впечатлили от българския книжовен език със следното:

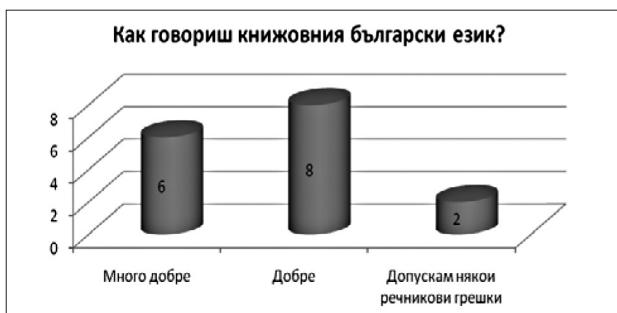
- със звучността му;
- с мелодичността му;
- с красотата;
- с естетиката на езика;
- с красотата на говора;
- със стихотворението «Борето бърбори»;
- с неговата изразителност;
- с различието му от нашия български език.

Всички ученици са усетили разликата между книжовния български език и твърдишкия диалект. Езиковата ситуация, в която са раснали децата, е следващата:

Всичките 16 ученици отговарят, че днес добре знаят книжовния български език. Как говорят, е представено в следващата диаграма:

Девет ученици отговарят на въпроса „*Какъв според теб е най-големият проблем за качествено изучаване на книжовния български език?*” по следния начин: нямат проблеми и не им е трудно да го изучават при тези условия, които са им създадени в училището. Обаче останалите ученици отбелязват следното:

- отсъствие на среда за активно и по-често общуване на български книжовен език;

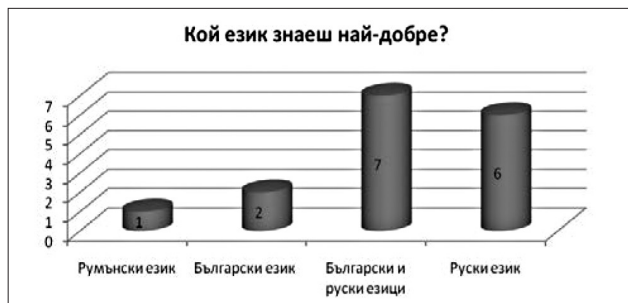
- отсъствие на тълковни речници за помощ в момент на среща с непознатата

дума;

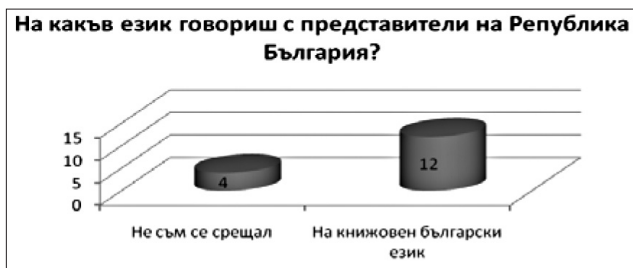
- обемен учебен материал, претоварена програма;

- малък брой хрестоматии;

Картината, в която учениците си дават оценка на качеството на владенията от тях езици, е следната:

Учениците активно включват книжовния български език при среща с представители на Република България:

В лицеза работят трима учители българисти: двама с висше образование и един с полувисше. Според наблюденията на учителите учениците им добре владеят два езика: руски и български. По време на учебните занятия учениците им не се затрудняват от говоренето и от разбирането на книжовния български език, същата оценка за себе си в анкетите дават и самите ученици. През останалото време също не изпитват трудности. Само единият учител отбелязва, че понякога изпитват трудности при говоренето на книжовен български език.

Учениците им по тяхна оценка владеят добре книжовния български език с оценки «добре» и «много добре», оценките «съвсем слабо» и «отлично» отсъстват. Според учителя в началното звено и гимназиалното звено липсата на комуникативна среда не затруднява бързото и качествено овладяване на книжовния български език и учебната им дейност, според учителя в лицейското звено обаче това затруднение е отбелязано, като се уточнява, че учениците се затрудняват да създават устни и писмени текстове в официално-делови стил. Учителите отбелязват и това, че не всички ученици се стараят, за да придобият качествено овладян език, има пасивни деца по всички предмети, в това число и български език и литература. С такива деца учителите се стараят да работят индивидуално, често ги включват в активна дейност по силите им. А с цел да се компенсират отсъствието на комуникативна среда, учителите често използват аудио- и видеоматериали и такъв вид ученическа дейност като аудирание. За да се решат изтъкнатите проблеми в преподаването на българския език и да се усъвършен-

ства обучението в лица, учителите желаят да се осигурят кабинетите по български език с повече речници от различен вид за свободно и активно ползване по време на уроците, с христоматии с художествени произведения.

Тримата учители са удовлетворени от работата си, удовлетворени са и от качеството на контролните работи на учениците, където практикуват такъв вид контрол, като есета, тестови задачи, диктовки, обяснителни диктовки, съчинения, отговори на литературни въпроси, съчинение по картина, съчинение по дадено начало и др.

Тъй като акцентирахме вниманието върху контролните тетрадки на учениците в селата Кортен и Валя Пержей, необходимо е да направим анализ и на контролните тетрадки в лица в Твърдица. Изследва се тетрадка на ученичка от 12. клас. Ученичката владее литературния материал, умее да решава литературни тестови задачи, умее да аргументира, да размишлява по дадена тема, умее да отговаря на литературен въпрос, умее да фантазира и да излага мислите си на книжовен български език. Рядко допуска граматически грешки, но има стилистични грешки и грешки при построяване на изреченията. Някои грешки са маркирани от учителя, някои са оставени без внимание. Точно тук може да се търси единият от проблемите на преподаването на българския език – утвърждаване на грешното за норма.

Стигаме до извода, че педагогическият и методическият почерк на учителите и в трите селища е насочен точно към качествено овладяване на езика. Следва достойно да се оцени тясната връзка между учителите в началното, гимназиалното и лицейското звено, работещи в една посока. Добра работа и добри резултати се наблюдават в началното училище. Както отбелязват самите преподаватели, най-големият проблем у учениците е говоренето на книжовен български език. Точно в тази посока следва да се работи – да се търсят начини за активизация на българската реч.

Съвременните социално-икономически и политически условия поставят младото поколение жители на Република Молдова пред такава активна жизнена позиция да владеят държавния език,

да усвоят един чужд език, да получават основно образование на руски език, а подкрепата към родния език е малка. Според нарасталата индивидуална мобилност наред с руския и българския език актуален става и английският. Днес в селищата Кортен, Твърдица и Валя Пержей няма да намерите необразован млад човек в сферата на езиците.

ЛИТЕРАТУРА

¹ **Паслар Т.** Полилингвалният аспект в обучението по роден език в мултикултурна среда. // *Дунав – Днестър: човек и общество*. Годишник. Том I. Кишинев, 2007, с. 109.

МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ОСНОВНОЕ УСЛОВИЕ СОХРАНЕНИЯ И РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ РАЙОНА ТАРАКЛИЯ

Ольга ВИЧЕВА,

*начальник методического центра управления образования,
молодёжи и спорта районного совета Тараклия*

В контексте модернизации образования республики Молдова особую важность приобретает сегодня роль межкультурной толерантности и коммуникабельности, а одной из важнейших задач мультикультурного образования является формирование и развитие общекультурных, общечеловеческих ценностей, воспитание достойного гражданина Республики Молдова.

Район Тараклия – это район, на территории которого функционирует 18 дошкольных учреждений, 18 учебных заведений. Не столь большой количественный состав учреждений образования – в районе обучается в гимназиях и лицеях 3550 учащихся, а дошкольные учреждения посещают 1500 детей – представлен различными национальностями и этносами, где интеграция и толерантность сочетаются друг с другом.

Дошкольное детство – один из важнейших периодов в развитии человеческой личности. Поэтому именно в этот период важно сформировать у всех детей начала доброжелательного и уважительного отношения к людям, представителям разных национальностей, заложить основы толерантности.

Одной из главных задач совместной деятельности районного управления образования и дошкольных учреждений считаем создание такого детского сада, в котором детям разных национальностей, говорящим дома на русском, болгарском, молдавском, украинском или других языках, создаются все условия для успешного вхождения в школьную жизнь, где будут обеспечены права

каждого ребенка на качественное образование, при полном уважении его культурной самобытности.

В районе из 18 дошкольных учреждения 2 – с румынским языком обучения, где формирование родной речи происходит легко и естественно, а знакомство с традициями, обычаями своего и других народов, с учётом многонациональности нашего края, близко детям с раннего детства.

В 16 учреждениях в средних и старших группах воспитанники детских учреждений изучают румынский язык. В наших условиях практика показывает, что именно в этом возрасте, когда сформированы навыки родного языка и заложены основы русского языка, румынский язык изучается наиболее эффективно. К этому времени дети уже способны производить сознательные операции с языком, то есть овладевать «лингвистическим анализом» и готовы к сознательному усвоению иноязычного материала. Районное управление видит необходимость постоянной подготовки кадров для работы в мультикультурном обществе. План работы районного образования по совершенствованию мастерства кадров составлен с учётом возрастающей роли изучения государственного языка в раннем возрасте, учителя румынского языка могут принять участие в научно-практических семинарах по вопросам эффективной организации учебной деятельности в процессе преподавания государственного языка в дошкольном учреждении.

Участие дошкольных учреждений нашего района в Проекте «Мультикультурное образование» для дошкольных учреждений и начальной школы, проведение и участие в семинарах, круглых столах способствовало более осознанной работе педагогических кадров по воспитанию в детях «этнический грамотности». В связи с тем, что действующим Куррикулумом по воспитанию детей раннего и дошкольного возраста по-прежнему не предусмотрено проведение воспитательно – образовательной работы с учётом этнокультурного компонента, управление образования рекомендует для детей в местах компактного проживания болгар, украин-

цев проводить тематические занятия и на родном языке – в г. Тараклия, г. Твардица, с. Валя Пержей, Албота де Сус, Мусаиту и др. В дошкольных учреждениях с. Кортен, Кайраклия преподавание родного болгарского языка осуществляется в рамках Программы «Роден език и култура зад граница». Здесь общее познавательное, эмоциональное и социальное развитие ребенка выбрано как приоритетное, а знакомство с родным языком и культурой предшествует знакомству с иными языками и культурами. Сегодня все три языка: болгарский/украинский, русский, румынский гармонично переплетаются в сознании складывающейся личности. Районное управление образования видит перспективы дальнейшей работы для изучения родного языка в дошкольных учреждениях.

Учебные заведения Тараклийского района представляют собой широкий спектр национальной принадлежности, в которых мультикультурность является нормой. Руководствуясь основным документом – Учебным планом, в котором мы отмечаем вариативность, учебные заведения имеют возможность с учётом национальной принадлежности учащихся определить наиболее оптимальный вариант учебного плана. Благодаря вариативности в системе образования района Тараклия для детей различных национальностей сегодня предоставлены широкие возможности, языки занимают особое место в поликультурном куррикулуме учебных заведений района.

Знание государственного языка для выпускников нашего района – необходимое условие для того чтобы адаптироваться и реализовать себя в обществе. Управление образования ведет мониторинг внедрения Проекта «Integrarea socială și lingvistică a elevilor alolingvi», который осуществляется в 12 учебных заведениях района. Обогащающая модель языкового обучения, при которой румынский язык используется в качестве языка обучения, бесспорно, наиболее эффективна. Мы понимаем необходимость усвоения государственного языка на том уровне, который необходим нашим выпускникам для социализации в рамках всей Молдовы, а не только юга.

Ещё несколько лет назад мы отмечали, что полученные в стенах школы умения и навыки наших выпускников недостаточны для обучения в ВУЗах на государственном языке. Эта проблема, бесспорно, существует по-прежнему. Вместе с тем сегодня мы можем сказать, что решение этого вопроса уже имеет и положительные результаты. Сегодня во многих учебных заведениях района осуществляют преподавание румынского языка и литературы выпускники наших лицеев, обучавшиеся в Тараклийском Государственном университете по данной специальности.

В районе Тараклия, где в 17 из 18 школ языком обучения является русский язык, образовательная роль данного языка велика и неоспорима. Свою роль управление образования видит в создании условий для качественного преподавания предмета во всех учебных заведениях, в обеспечении развития на уроках русского языка основной коммуникативной компетенции, что, в свою очередь, требует смены подходов к изучению русского языка и литературы.

Болгарский язык в 12 учебных заведениях района сегодня изучают более 2700 учащихся, что составляет 76%. Преподавание предмета «Болгарский язык и литература», «История, традиции и культура болгарского народа» осуществляют более 20 высококвалифицированных преподавателей. Своё мастерство педагоги района совершенствуют и повышают в ходе подготовки и проведения районных и республиканских семинаров. Районное управление уделяет постоянное внимание развитию профессиональных компетенций педагогов, повышению их квалификации на специализированных курсах в Республике Молдова и Республике Болгария. Совместно с Министерством просвещения Республики Молдова ежегодно проводятся научно-практические семинары, круглые столы, конференции по вопросам преподавания болгарского языка в современных условиях. Качественному преподаванию предмета способствует участие учебных заведений в Национальной Программе «Роден език и култура зад граница», в 2016 году 7 учебных заведения района примут участие в ре-

лизации Проекта. Ежегодно олимпийская команда учащихся 9–12 классов радуется результатам в Республиканской предметной олимпиаде, завоевывая призовые места и поощрения. Вместе с тем качественное осуществление преподавания предмета в гимназическом звене «История, традиции и культура болгарского народа» по-прежнему затрудняет отсутствие учебников.

В заключение хочу сказать о некоторых направлениях деятельности управления образования по организации внеурочной деятельности учебных заведений, где учащиеся, воспитываясь на основе родной этнической культуры, учатся легко адаптироваться в современное мультикультурное общество. Это проведение районного этапа республиканского конкурса юных поэтов, писателей и прозаиков «Флорий», конкурс «У истоков мудрости», которые проводятся на русском, румынском, болгарском и украинском языке. Одним из самых ярких показателей мультикультурного образования является проведение республиканских конкурсов народного танца, Пасхального обряда, Новогодних и Рождественских обрядов и обычаев, на которых программа учащихся нашего района представлена на русском, молдавском, украинском и румынском языках. Приобщению к своей культуре, национальным традициям, празднествам, обрядности, языку и истории народов способствуют формированию поликультурной образовательной среды и толерантным отношениям между представителями различных этносов.

КОМУНИКАТИВНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ ПРИ ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК В МУЛТИКУЛТУРНА СРЕДА (АТО ГАГАУЗИЯ)

Татяна ПАСЛАР,

*учител по Български език и литература, II дидактическа
степен, Комратски районен лицей, гр. Комрат*

Още в момента, в който Република Молдова тръгна по демократичен път на развитие, на преден план изникна и проблемът за националните малцинства. След 1990 година всяка група от малцинствата започна да търси път за самоизразяване, начин да се обособи като отделна общност с цел запазване на своите традиции, култура, език и етническо самосъзнание, без да се отделя от държавата, на чиято територия живее, уважавайки и възприемайки културата на основната част от населението.

Република Молдова е държава, която е много малка по територия и брой на населението, но в нея живеят многобройни малцинствени общности, някои от които са обособени и териториално. Проблемите на обучението по българския език като нероден език са свързани с въпросите на формирането за националното самосъзнание у учениците.

Образователната система играе голяма роля при формирането на националното самосъзнание и опазването на етническата идентичност. Наред с развитието на образованието по отношение на молдовското население на републиката, парламентът и правителството на Молдова през последните години обръщат сериозно внимание и на въпроса за създаване на оптимални условия за образованието на националните малцинства, в това число и за българите. За това свидетелстват и приетите държавни документи по тези проблеми, например: Конституцията на страната (1994 г.); Законът за функционирането на езиците в Молдова; Указът на Президента на Република Молдова и Постановлението

на РМ № 428 от 23.06.1992 г. „За по-нататъшното развитие на културата на българското население в Република Молдова“; Законът за образованието и други.

Езиковата политика на Република Молдова на днешния етап на своето развитие се определя с изучаването на румънския език, който е държавен, и със стремежа за предоставяне на своите граждани възможност за изучаване на други езици. Подобряването на образователното ниво в Молдова прави децата да бъдат като билингви, така и полилингви, тъй като в учебните програми е въведено изучаването на родния език, държавния, руския и чужди езици. Чрез многообразието на езиците за всички се открива богатството на човешкото общество. Особено сега, в нашето време, когато изживяваме нов глобален културен феномен – компютърна революция.

Ценността на полилингвизма добре се осъзнава от етническите малцинства. За малките народи овладяването на езиците става основа за адаптиране в мултиетническото общество. Учениците в Република Молдова се стремят да овладеят (според учебната програма) четири езика. Знанието на много езици в съвременното общество е необходимо на подрастващото поколение, защото му предстои да живее в открито информационно и културно пространство. Това е перспективата за бъдещата професионална дейност при новото поколение.

Заедно със задълбоченото изучаване на държавния и чуждия език, включвайки и руския, в Молдова е разработена и се апробира концепцията за изучаване на родния език (в нашия случай български език). Акцентът при това се прави върху формирането на комуникативни умения и навици за владеене на българския език. Отсъствието на езиковата среда на учениците от друга народност се намира със създаването на изкуствена среда на общуването между ученици-българи и ученици с друга народност.

Преди да навлезем в темата, следва да обърнем вниманието на понятието „мултикултурна среда“. През декември 1994 година Парламентът на Молдова приема Закон за особен правов статут

на Гагаузия (Гагауз-Ери). Езиковата ситуация в автономията е сложна и мултикултурна. Населението съставя: гагаузи – 82%, българи – 5%, молдовци – 5%, руснаци – 4 %, украинци – 3%, други – 1%. В Гагаузия действат три официални езика: гагаузки, молдовски и руски. Основният език на обучението, делопроизводството и общуването е руският.

През 1994 г. в АТО Гагаузия българският език започва да се изучава като роден. През тези години родният език се изучава по избор (гагаузки или български) в следните училища: Комратски районен – теоретичен лицей „Г. А. Губогло”, теоретичен лицей „Н. Третяков”, теоретичен лицей „М. И. Тузлов” (с. Кирсово), гимназия „М. К. Танасогло” (с. Кирсово), теоретичен лицей „В. Мошков” (гр. Чадър-Лунга), теоретичен лицей „Губогло” (гр. Чадър-Лунга), теоретичен лицей в село Светлоє. Българският език се изучава по избор като роден, обаче следва да отбележим, че той е изучаван както от молдовци, руснаци, така и от гагаузи.

В лицееите на АТО Гагаузия постъпват ученици с различно ниво на владеене на българския език и невладеещи езика изобщо (гагаузи, украинци, молдовци, руснаци). С тези ученици следва да се организира и провежда особено голяма индивидуална работа, тъй като за тях става дума за изучаване не на роден език, както е по програмата, а на чужд език, което изисква особена методика.

Понятието комуникативна компетентност има дълга история и е представено в изследванията на обучението по роден език¹. Учителят по български език е „главният фактор за подобряване на речевото поведение на учениците, а по този начин и за въздействие върху речевата практика на широки обществени среди”². Идеята за комуникативната ориентация на обучението по български език съдържа изискването всеки ученик да овладее различните форми на общуване: говорене, слушане, четене, писане.

В процеса на обучението учениците трябва да се научат да разбират устната реч, да изразяват своите мисли в устна и писмена форма правилно и свободно, да развиват комуникативната компетентност. Това изисква от преподавателите да отделят пове-

че време за речниковата работа и тя да се провежда постоянно. В основата на речниковата работа е систематичното обогатяване на речниковия запас, използването на непознатите думи в устната и писмената реч.

За по-добро овладяване на българския език в условията на мултикултурната среда е необходимо да се търсят и използват ефективни форми/методи на работа с цел да не се допускат от учениците грешки в правописа, правописа, едно и също понятие да се изразява на няколко езика (български, руски, молдовски, английски), което способства за развитието на преводаческите умения. Основната цел на съвременното езиково обучение е усъвършенстването на комуникативната компетентност на учениците, което се свързва със знанията и уменията им да общуват успешно в различни комуникативни ситуации.

В условията на сложната езикова среда, в която се извършва обучението по български език в Гагаузия, трябва последователно да се осъществява работата с думата (на лексикално равнище), със словосъчетанието и изречението (на синтактично равнище), със свързаната реч в нейните две форми (устна и писмена).

Кирил Димчев определя владеенето на езика като комуникативно-речеви умения от два типа: продуктивни – за създаване на текст, посредством който се предава смисълът, необходим за решаването на комуникативна задача при определени условия за общуването; рецептивни – за възприемане на текст и извличане на вложения в него смисъл.

Формирането и развиването на комуникативната компетентност предполага изграждане на умения за решаване на набор от комуникативни задачи, свързани с осъществяване на общуване чрез средствата на речевия етикет, с обмен на информация, с изразяване на емоционално отношение на ученика, с изграждане на умения за изразяване на лично мнение и оценка на съдържанието на текста. Особено са подходящи темите, свързани с изучаване на речева ситуация, речев етикет, речево общуване в официална и неофициална обстановка, общуването в сферите на научната,

медийната и художествена комуникация. Тези теми съдействат за създаване на умения за разбиране и анализиране на текстове. При изучаването на посочените теми от учебното съдържание се създават предпоставки за комуникативни ситуации, които изграждат умения за сътрудничество между учениците.

В системата от уроци за стиловете учениците четат, анализират, редактират и създават текстове, които отразяват съвременното състояние на езика. Учениците формират умения за развитие на комуникацията с оглед целта на общуването, информират се по актуални въпроси в различни сфери, развиват аргументативни умения според изискванията на комуникативната ситуация.

ЛИТЕРАТУРА

¹ **Ангелова Т.** Работа над микротекста на занятията по български език 5.-7. клас. Автореферат на дисертация. София: Св. Климент Охридски, 2001, с. 20-21; **Димчев К.** Обучението по български език като система. София, 1998, с. 60-64; **Петров А.** Дискурсният анализ в обучението по български език 5.-8. клас. София, 2000, с. 36-45.

² **Димчев К.** Цит. съч., с. 58.

ФОРМИРАНЕ НА ЕМОЦИОНАЛНА КОМПЕТЕНТНОСТ ЧРЕЗ ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА В МУЛТИКУЛТУРНА СРЕДА

Оксана РАЗГРАДСКАЯ,
*учител по български език и литература,
Теоретичен лицей „М. И. Тузлов”, с. Кирсово*

Проблемът за формирането на емоционална компетентност у учениците в мултикултурна среда е актуален и значим, тъй като предполага компенсирание на пропуските в социализацията на децата и подпомага интегрирането им в новата училищна среда. В света на загрижените възрастни, които са отдадени на работата си или се стремят да подсигурят материалния бит, детето няма от кого да бъде изслушано и остава самотно в преживяванията си, не може да се ориентира в ключовите понятия, като добро и лошо, честно и нечестно. Като резултат – нарастват дефицитите в емоционалното общуване, които преминават в емоционално безразличие. Обучение в съвременното училище не може да се провежда изолирано от преживяванията и емоциите на децата.

Актуалността на този проблем се обуславя и от настъпилите промени в образователната ни система, намаляване на лицейските класове в малките населени места и с формирането на мултикултурни класове в по-големите селища. В региона, в който живеем ние – АТО Гагаузия, точно в моето родно село Кирсово, преобладават мултикултурните класове, (предимно с ученици от гагаузкия, българския и руския етнос), с които от първостепенна важност е разбирането на културната идентичност, зачитането на другостта, проявите на толерантност, а това прави още по-ценно формирането на емоционална компетентност у учениците. Съобразяването, приемането и разбирането на различията в езика, вярванията и традициите са необходими за нормалните отношения, за уважението към собствената култура и към другата, различната, и на

тази основа за формирането на умения за съпричастност и толерантност. В такава общност се проявяват различни емоции (позитивни и негативни), налага се владеене на общ езиков код за общуване, което определя значимостта на връзката мултикултурализъм – език – емоции. Затрудненото изразяване на български език води до дефицити в способността за изказване на собствени чувства, в разбирането на чувствата на другите; препятства за развитието на емоционална компетентност.

Емоционалната компетентност е ключова компетентност за ученика, формира се поетапно, съобразно с възрастовите особености и е необходима за успешната социализация в мултикултурна среда. Тя е част от процеса на обучение, в който ситуациите от ежедневието на учениците и преживяванията им се обсъждат съвместно и предполагат усъвършенстване в емоционален план.

Целенасочената работа с литературното произведение, предварително обмислените въпроси спомагат за включване на учениците в емоционалния свят на произведението, формират у тях литературна и емоционална компетентност. На практика урочната работа в мултикултурна среда е насочена към овладяване на четивната техника, към разбиране на съдържанието и по-малко към вътрешния свят на героите. Не е достатъчно учениците да четат и да разказват прочетеното – те трябва да могат да изказват мнение, да разсъждават, да изразяват съпричастност и нетърпимост към постъпките на героя, като мотивират отговора си, като споделят чувствата си и по този начин градят своя модел на поведение, който да пренесат в конкретна ситуация. Отговорите на подходящи въпроси, разсъжденията над действията на героите учат на съпричастност от ранна детска възраст, което предполага, че в по-късен етап порасналият човек няма да отмени проява на насилие на улицата, а ще окаже адекватна намеса, ще се постави на мястото на другия, ще появи емоционална отзивчивост на доброта.

Технологията на работа за формирането на емоционална компетентност в мултикултурна среда чрез обучение по литература е следната:

- четене и осмисляне на прочетеното, изясняването на значението на непознати думи за децата билингви;
- конкретни наблюдения над художественния текст, като основа за анализ на ценностната система и чувствата;
- приложения на различни методи и съставлящите ги похвати за интерпретация на текста, за откриване на чувствата на героите, за промяната в преживяванията им, за прояви на съпричастност;
- създаване на текстове за споделяне на собствените чувства, които е предизвикало конкретното литературно произведение;
- възпитаване в духа на етично отношение и толерантност в хода на запознаването с произведения на другите народи с цел опознаване на културната различност.

Литературните произведения предоставят възможност за опознаване на чувствата, на които са носители героите, за възникване в преживяванията и настроенията им. Чрез конкретните текстове учениците съпреживяват и се включват в позитивен диалог, което води до личностно развитие и сътрудничество в процеса на комуникацията. Формирането на емоционална компетентност е съизмеримо с изграждането на общочовешки ценности, морални критерии, мотиви, чувства и настроения, а въвеждането на игрови елементи улеснява учениците билингви в общуването, преодолява се стеснителността им, плахостта им, овладяват се нови думи.

Съставени от учителя учебни ситуации, чрез които ученици се ориентират в характерните за етноса си особености, научават се да бъдат коректни и толерантни към децата с различен/друг етнически произход, съпреживяват, опознават гамата от чувства на героите, емоционално-оценъчно отношение към носителите на доброто и злото. Откриват се общите мотиви в литературните/фолклорните произведения на различните народи, интерпретирани с помощта на специфична за съответния етнос лексика. Българските народни приказки и приказките на различните етноси (при нас гагаузи, молдовци и руснаци), дават възможност за осъзнаване на културната различност и идентичност, за преодоляване на

ниското самочувствие или слабо себепознаване на учениците, тъй като чувството на отхвърленост от средата, в която са попаднали, може да причини емоционален дискомфорт.

Използвам в часовете по българска литература в по-горните класове дискуссионни методи и похвати в зависимост от видовото своеобразие на художествения текст, които дават възможност за осмисляне и съпреживяване на случващото се в литературното произведение. Разсъжденията на учениците над литературното произведение развиват и обогатяват ценностната им система, предоставят възможност за съпреживяване. В по-малките класове използвам познати методически похвати (подборно четене, четене по роли, драматизиране, преразказ и др.), с цел съсредоточаване на вниманието към преживяванията на героите. Отговорите на въпроси върху изучаваното водят до разбиране на съдържанието му, до формиране на понятия, като доброта, човещина, отплата, преданост, самосъзнание; дават възможност за анализ и оценка на поведението на другите, разкриват логиката на човешките взаимоотношения, насочени към доброто.

В съответствие с потребностите на учениците в мултикултурна среда, е удачно прилагането на игровия подход, чрез който се повишава активността им – гатанки, ребуси, кръстословици, съобразени със знанията и възможностите на учениците като в начален, така и в гимназиален етап. Задачите за драматизиране предизвикват активността на учениците от по-малките класове, пораждат преживяванията и емоции у тях. Конкретните указания за изразително четене по роли и др. активизират и усъвършенстват речевата дейност. Високото ниво на диалогичност способства за повишаване на комуникативните умения на децата билингви. Похватът дообрисуване, който използвам в уроците по литература, съдейства за формиране на емоционална компетентност у учениците. Когато дообрисуват, децата използват думи – ориентири от текста, интерпретират авторската реч. С деца билингви е необходимо предварително да се подберат (или подчертаят) опорните думи, да се напишат думи – названия на чувства, от които те могат да изберат подходящите за героя.

В уроците за обобщение и преговор се интерпретира темата за чувствата и преживяванията на героите, като вниманието се насочва към емоционално наситените литературни произведения. Учениците се провокират да споделят подобни преживявания от своето ежедневие. Добър резултат дават задачите за откриване на чувствата чрез предложени синонимни групи и избор на думите, които най-точно изразяват преживяванията на героите.

Чрез формирането на литературна компетентност (с помощта на конкретните наблюдения над текста на изучаваните литературни произведения) се развива емоционалната компетентност на ученика – умението да се разбират собствените чувства и чувствата на другите, да се проявява съпричастност, да се съпреживява и може да се очаква, че в бъдещето ще се справя по-лесно с предизвикателствата, ще преодолява негативни състояния, ще съумее по-лесно да се интегрира.

Формирането на емоционална компетентност у учениците толкова важно, колкото и развитието на интелектуалните им способности, защото социалната действителност, новите обществени реалности поставят по-високи изисквания, които предполагат правилен езиков израз на формираните емоционални умения и компетентности.

ЛИТЕРАТУРА

Грънчаров А. Душата на младите е нещо като многоцветна градина // Образование. София, 2011, № 4.

Димчев К. Компетентностният подход в обучението по български език // Образование. София, 2011, № 1.

Иванова Н. Обучението по български език и литература в мултикултурна среда в началния етап на основната образователна степен. София, 2010.

КИШИНЕВСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. И. КРЯНГЭ – СТАРТОВАЯ ПЛОЩАДКА ДЛЯ НАЧАЛА ИЗУЧЕНИЯ БОЛГАРСКОГО ЯЗЫКА

Надежда ДАМЬЯН,

старший преподаватель,

Кишиневский педагогический университет им. И. Крянгэ

Филологический факультет КГПУ им. И. Крянгэ гордится тем, что именно здесь началась подготовка педагогических кадров по болгарскому языку и литературе для школ нашей республики.

Инициатором подготовки таких кадров стал Боршевич Иван Гаврилович (на то время ректор университета). 23.09.1988 г. вышел приказ за № 26ст.: Во исполнении приказа министра народного образования МССР №83 от 23.06.86 г. «Об улучшении изучения национальных языков в школах с контингентом учащихся гагаузской народности и болгарской национальности» и решение приемной комиссии от 7.09.88 г., где отмечалось, что, начиная с 1988 – 1989 учебного года, необходимо организовать на филологическом факультете по специальности «Русский язык и литература в национальной школе» группу по подготовке педагогических кадров для преподавания русского, гагаузского и болгарского языков в составе 24 человек. В приказе было указано на необходимость:

1. Разделить группу на две подгруппы (с изучением гагаузского языка и с изучением болгарского языка).

2. Организовать со специалистами разработку учебной программы подготовки учителей, в том числе по болгарскому языку.

В подгруппе болгар оказалось 12 человек. Факультету пришлось начинать с чистого листа:

не было учебных программ, планов, специалистов. На меня, как замдекана филологического факультета, была возложена обязанность – осуществить на практике приказ ректора.

В первый год обучения, согласно расписанию, для студентов

вводились дисциплины: русский язык и литература, педагогика, психология и другие, кроме предметов болгарского цикла. Следует подчеркнуть, что на тот момент в республике появились учебники методиста М.П. Манолова по болгарскому языку и литературе для средней школы, однако вуз ими не располагал.

К сожалению, в научно-педагогической среде МССР были и скептики, которые считали, что КГПУ им. И. Крянгэ не сможет обеспечить надлежащую подготовку педагогических кадров по болгарскому языку и литературе, поэтому по их настоянию было принято решение о том, чтобы после первого семестра 1988–1989 учебного года студенты, с согласия родителей, были направлены на учебу в вузы Болгарии. Однако там им не были предложены специальности филологического профиля, и как результат многие из них решили остаться в Болгарии, дальнейшую их судьбу университет не смог проследить.

Подобная картина повторилась и в 1989–1990 учебном году, но на этот раз студенты, поступившие на данную специальность, самостоятельно принимали решение, где продолжить и получить высшее педагогическое образование: в КГПУ им. И. Крянгэ или в одном из вузов Болгарии.

И все же, набор на специальность с профилем болгарский язык и литература был продолжен. В феврале 1990 г., при содействии тогдашнего Министерства образования МССР, для изучения имеющегося опыта преподавания болгарского языка в союзных республиках и внедрения его в практику КГПУ им. И. Крянгэ, замдекана филологического факультета Н.А. Дамьян была командирована в Москву. В результате данной поездки появилась возможность участвовать в семинаре по различным проблемам болгаристики, который был организован Болгарским культурным центром в Москве, встретиться с представителями Посольства Болгарии (Кириллом Михайловым, Красиным Химирским), а также Иваном Райковым, консулом Генерального консульства Болгарии в Одессе. Поездка дала свои результаты: состоялась встреча руководства КГПУ им. И. Крянгэ с господином И. Райковым, который стал оказывать по-

сильную помощь. Университет стал получать учебники и учебные пособия по болгарскому языку и литературе и по истории Болгарии.

С открытием отдела болгаристики при Академии наук МССР появилась возможность привлечь ученых к работе со студентами. Первопроходцем стал доктор исторических наук, руководитель данного отдела Новаков Савелий Захарович, Человек и Специалист с большой буквы. Он не только на высоком уровне стал проводить занятия по истории бессарабских болгар, но и оказывать посильную помощь в организации учебного процесса, в обеспечении факультета высококвалифицированными кадрами. Ими оказались выпускники болгарских вузов, работавшие на то время в различных учебных заведениях республики – Т.В. Зайковская, Н.В. Кара, Е.В. Рацеева, Е.С. Сорочану. Позже на факультете стал работать доктор исторических наук Н.Н. Червенков. Бесценную помощь стали оказывать и специалисты, приехавшие из Болгарии, – Никола Караиванов и Лалка Денчева. Было налажено сотрудничество между КГПУ им. И. Крянгэ и Министерством образования МССР (в то время главным специалистом по болгарскому языку была назначена Т.П. Стоянова).

Постепенно, шаг за шагом, факультет стал преодолевать трудности. После открытия посольства Болгарии в Кишиневе появилась возможность тесного сотрудничества с Министерством образования Болгарии, которое способствовало организации повышения квалификации преподавателей, а также педагогической практики для студентов болгарских групп в лучших школах Болгарии, оснащению университетской библиотеки новинками методической литературы.

Среди первых выпускников филологического факультета по болгарскому языку и литературе, ставшие гордостью университета, были Н. Димитрова (ныне главный специалист по болгарскому языку Министерства образования Республики Молдова), Т. Раковчена (ныне проректор Комратского государственного университета, защитила диссертацию в Софийском государственном университете), С. Кассир (после окончания факультета защитила диссер-

тацию в Софийском государственном университете) и др. Многие из выпускников стали патриотами своей профессии, «сеять разумное, вечное...» в тех школах, куда были направлены работать.

Сегодня, почти тридцать лет спустя, филологический факультет КГПУ им. И. Крянгэ с почтением вспоминает своих бывших студентов-выпускников, а также преподавателей, стоявших у истоков возрождения болгарской культуры и самосознания болгар Республики Молдова. Все они вписали замечательные страницы в историю факультета, который в свое время стал стартовой площадкой по подготовке первых педагогических кадров по специальности, которая включала в себя профиль – болгарский язык и литература.

**БЪЛГАРСКО НЕДЕЛНО УЧИЛИЩЕ КЪМ НАУЧНОТО
ДРУЖЕСТВО НА БЪЛГАРИСТИТЕ В РЕПУБЛИКА МОЛДОВА
КАТО АКТУАЛНА ФОРМА НА ИЗУЧАВАНЕ
НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК**

Елена РАЦЕЕВА,

доктор по история, доцент,

Тараклийски държавен университет „Григорий Цамблак”

Едно нещо, за което помислих по повод 30-годишния юбилей на преподаване на българския език в Република Молдова, е това, че, всъщност, караме най-дългия период в историята на преселниците, през който в диаспората непрекъснато върви обучението по български език. Дано да продължи Делото, към което имат неравнодушно отношение толкова много хора и в Молдова, и в България. Дано учениците на нашите ученици да се гордеят с учениците си... Това заклинание нека да е поздрав към организаторите и всички участници на конференцията, с толкова интересен подход: „Български език в Република Молдова – между историята и съвременността”. Юбилеят, който отбелязваме, призовава ни не само да надникнем в края на миналия век, за да си позволим и малко носталгия, но очевидно предполага необходимост да си помислим и за перспективите.

Темата, по която ще говоря, е свързана с неделно училище като форма на изучаване на българския език в Молдова, и тя е точно между историята и съвременността. В края на 80-те, началото на 90-те години, още преди да се е появил в Кишинев лицей „Васил Левски”, изучението на български език започва във вид на курсове и Неделно училище. Градското управление на образованието отваря към Държания университет 3 групи за изучаване на български език вечерно време; малко след това, през 1993–94 година културното дружество „Възраждане” открива Неделно училище за изучаване на български език и литература.

Няколко пъти започваха да работят курсове по български език на базата на Българската библиотека (2004 г. – деца от предучищна възраст; 2005 г. – курсове за подготовка на кандидат-студенти; 2006–2008 г. български език изучава смесена група от различна възраст). Преподаването на български език, литература и история на България се водеше основно на обществени начала от местните българи, учителите от България и представителите на Българското посолство в Република Молдова. В периода, когато курсовете не функционираха (от 2008 до 2011 година), желанието да се възобнови обучението по български книжовен език, литература, история и култура системно се изказва по време на различните български мероприятия.

То ест независимо от другите образователни форми, които успешно се прилагат в РМ, и по-конкретно в Кишинев, има необходимост и днес от варианта, който се казва Неделно училище. Защо?

1. Защото има българчета, които не са от лицей „Васил Левски“ и не изучават български език и литература и българска история в училището. Българско неделно училище (БНУ) за тях е добър вариант, за да имат шанс да кандидатстват в България (така, например, след 2 години нашето училище Таня Ени, която иначе завърши Теоретичен лицей с профил „изкуство“, успешно издържа кандидат-студентски тест и постъпи в УНСС, София, където вече втора година успешно следва бизнес администрация.

2. БНУ е привлекателно за тези, които са вече с висше образование, но имат амбиции за магистратура или докторантура в България;

3. Има ученици, които са записани в ТЛ „Васил Левски“ не от 1. и дори не от 5. клас, за тях БНУ е шанс да преодолеят естествените пропуски, да си стегнат системата и, най-вече, шанс да тренират българската реч. Специално искам да подчертая конструктивните отношения на преподавателите от БНУ и колегите ни от Теоретичния лицей „Васил Левски“ и да ги благодаря за доверие, когато те изпращат при нас учениците и за разбиране, че ние не им отнемаме хляба, напротив, поръсваме го с мерудийка.

4. А сред тях са и тези, които имат емоционална потребност да изучават родните език и култура, без някаква прагматична цел, освен да си напият душата. Макар че сред тях има майките на студенти, които следват в България и те очевидно имат желание да не са безпомощни, като пътуват в България да си видят децата.

Но да се върнем към историята. През 2011 година в Българската библиотека „Христо Ботев“ пак започват занятията по български език в рамките на проекта на Министерството на образованието и науката (МОН) „Роден език и култура зад граница“. Проектът, подаден в МОН от Българския културен център, е разработен от българистите Елена Рацеева и Надежда Кара благодарение на Никола Караиванов – неговите бяха идеята и натиск. Благодарение на същия Никола Караиванов ние посмяхме след 3 години да подадем молба в МОН да повишим статута на нашите курсове до Неделно училище.

От 2012 година този проект вече се осъществява в рамките на Научното дружество на българистите в Република Молдова (НДБ), което е абсолютно логично, тъй като всички преподаватели на тези курсове, а и ръководител на извънкласни дейности А. Пагур – са членове на НДБ. През първата година работа на неделното училище основният контингент слушателите бяха възрастни хора и кандидат-студенти, но вече в заявката от 2012–2013 учебна година по проекта „Роден език зад граница“, подадена от името на НДБ начело с председателя проф. Н. Червенков, е обоснована идеята за разширение на БНУ чрез откриване на детска група. Тази идея се оказа изключително успешна. Показателно е, че повечето от децата, които в 2012 година се записаха в БНУ, и до днес са наши ученици, вече от гимназиална паралелка. А освен това има и още една детска група – начинаещи (слятата паралелка 2–4 клас). Нещо повече, има няколко редовни ученици от 5–7 години, които са дошли заедно с каките си и които засега са записани само за извънкласна дейност – пеят български фолклорни песни и танцуват, сурвакат и лазаруват, а догодина ще попълнят редовете на изучаващите БЕЛ по програмите на МОН Бг. Вече четвъртата година

детските групи умело и вдъхновено ръководи Надежда Рацеева, завършила българо-румънското отделение на Държавния педагогическия университет „Йон Крянга“.

За 3 години функционирането на курсовете в българската библиотека „Христо Ботев“ станаха известни в града и броят на желаещи да изучават родния си български език значително се увеличи. Успех и популярност на курсовете по проекта „Роден език зад граница“ преди всичко дължи на професионализма на преподавателския екип. Всички те са българи с педагогическа правоспособност, с голям преподавателски стаж, от шестима сътрудници на БНУ – четиримата са с научно звание, а директорът на БНУ е доктор хабилитат, професор. В БНУ работят авторите на курикулуми и учебни програми, на поредица учебници по БЕЛ и История на българите, авторите на научни статии за бесарабската българска диаспора. Всъщност, когато през 2014 година сме решили да кандидатстваме за включване на нашето Неделно училище в Регистъра на българските училища зад граница и, подкрепени от Българското посолство, подадохме документите в МОН, получихме потвърждение, че НДБ в РМ е готово стратегически и кадрово да осигури перспективата на развитието на неделното училище.

Трябва да се подчертае, че от самото начало на проекта в неделното училище извънкласната дейност се осъществява в рамките на етнофолклорния състав „Въгленче“ под ръководството на Ана Пагур „Въгленче“ със своите изпълнения на автентичния фолклор на бесарабските българи и реконструкции на българските обичаи и традиции постигна значителни успехи и заслужено спечели многобройните си награди на фестивали в България, Румъния и Молдова, а също така и Диплома от 3 степен на конкурса, организиран от Агенцията за Българите в чужбина.

В Обоснованието на БНУ записахме като основни следните цели:

1. Учениците да овладеят системата на съвременен български книжовен език, да придобиват и да съвършенстват комуникативните си навици;

2. Да систематизират фрагментарните знания по българската литература, история и култура;

3. Да възприемат като ценност българския език, литература, култура и история на България;

4. Да се подготвят за успешно полагане на кандидат-студентски изпити в Българските ВУЗове в съответствие с програмата на МОН;

А също така: да се издирва, изучава и популяризира автентичният фолклор на бесарабските българи.

Кои са особеностите на прилаганата система в Неделното училище. Един от принципите бих го определила по такъв начин:

1. Да не забравяме, че ние работим в събота и неделя, когато човек след работната седмица най-много се нуждае от емоционално разтоварване – не е важно дали той е ученик, студент или работник. То ест разбираме много добре, че ще сме успешни, ако постигнем атмосферата на емоционално зареждане. Искам да кажа, че в това отношение успяхме: удивително колко е силна енергетиката на родното слово и културата, как разправя крилето всяко ново знание и умение. Особено у тези, които се срещат с родния си български език основно в рамките на неделното училище.

2. Сигурни сме, че езикът трябва да се изучава неразривно от културните текстове. Всички уроци (и Роден край; и История на България и Българската литература) реално са уроците по български език. Чрез работа с живите текстове нашите ученици получават не само актуална информация за българската литература, история, култура, но съответно обогатяват речника си, наблюдават актуалните в езика синтактични структури, чрез контекстуалните значения осъзнават концептите на българската менталност.

Какво се е променило след като нашето Българско неделно училище (БНУ) бе записано в Регистъра на МОН?

От една страна ние продължаваме Делото, което започнахме преди 5 години; и се стараем да сме максимално полезни на тези бесарабски българи и българчета, които идват при нас. Обаче статутът задължава и за други дейности и отговорности, например,

издаване на удостоверения за всеки успешно завършен клас и това е особено важно за децата на българските граждани, които са напуснали България за една-две години: според Положението, документът за обучението в БНУ дава възможност те да не се явяват на приравнителен изпит за съответния клас след завръщането си в България. Такива случаи при нас не са много, но ги има. С такива ученици ние се занимаваме и индивидуално, тъй като реално техните задачи се отличават от тези на бесарабските българчета. Мога да кажа, че при нас успешно и с удоволствие е минала програмата по БЕЛ за 6. клас Нина Дойчинова от 38-мо Софийско СОУ, благодарните родители са подарили на БНУ прекрасни големи карти на България – географската и историческите. Програмата за 10. клас блестящо е завършила в БНУ и Евелина Николова, дъщерята на Валери Николов, бившия аташе по културата в Българското посолство. Подобен опит е много важен за нас, тъй като упражняваме различните нива на реализацията на програмите на МОН, а същевременно даваме на нашите ученици възможност за диалог на български език с тези, които са израснали в българската среда.

Ще ви представя какво заявихме като **очаквани резултати** и веднага ще подчертая, че те са реално постижими и реално постигаеми. А в своята съвкупност могат да се определят като **убедителна аргументация за БНУ като актуална форма на обучението по роден език**

1. Учениците ще могат да формулират и изказват собствените мисли на роден език;

2. Ще могат да четат и да разбират адекватно различни (по съдържание и стил) текстове на български език.

3. На учениците съдържателно и емоционално ще се закрепят основите на българското им самосъзнание;

4. Ще си разширят и задълбочат представите за българската етническа картина на света;

5. Да могат общуват свободно с българите от България

6. Достойно да се представят на кандидат-студентските изпити.

БНУ е към Научното дружество на българистите в Република Молдова и това също определя спецификата на нашето училище: тясното сътрудничество с други български обществени организации в Молдова и България* гарантира не само качествено преподаване, но и участие на сътрудниците и на учениците на БНУ в най-различни актуални научни и културни прояви на Дружеството.

* Българска община в Република Молдова, Българско дружество „Възраждане“, Културно-просветно дружество за връзки с бесарабските и таврийски българи „Родолубец“ в гр. София. НДБРМ поддържа редовна връзка с държавната Агенция за българи в чужбина, а също така с Министерството на образование и науката на Република България и с Министерството на образование на Република Молдова

НАЙ-ЧЕСТИ ГРЕШКИ В ПИСМЕНИТЕ РАБОТИ НА УЧЕНИЦИТЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И НАЧИНИ ЗА ТЯХНОТО ПРЕОДОЛЯВАНЕ

Даниела ЙОРДАНОВА,

*учител по Български език и литература,
Български теоретичен лицей „Васил Левски“, гр. Кишинев*

Република Молдова е страна, в която мирно съжителстват представители на различни малцинствени групи. Интеркултурната среда, в която те живеят, е изградена на базата на взаимно уважение и толерантност, на сътрудничество и културен диалог. Хората обитават тази среда, проявявайки разбиране и позитивно отношение един към друг, като пазят ревностно своя майчин език, помнят историята си и поддържат живи традициите и обичаите.

Учениците с български корени са трето поколение потомци на първите българи, напуснали пределите на България преди повече от 200 години. Те говорят на два типа български диалекти: източнобългарски (мизийски, балкански, подбалкански и източнородопски) и северозападнобългарски (видински и белослатински), който е по-слабо представен. Езикът обаче е жив организъм. Той се променя под влияние на поликултурното общество, в което живеят българите, на международния културен обмен и на промените в самия социум.

Задачата на учителите по български език и литература е да поддържат любовта към родния език и да формират у учениците лингвистична компетентност по български език като предпоставка за свободно общуване в устна и писмена форма. Лингвистичната компетентност по роден език благоприятства интелектуалното и личностното развитие на ученика, оформя неговата ценностна система. Степента на владееене на езика рефлектира върху избора на професия, взаимоотношенията с хората, социалната адаптация и интеграцията както в родината, така и в чужбина.

Лингвистичната компетентност по роден език започва да се формира още от първи клас по утвърдена от Министерството на просветата в Молдова програма, в която най-общо се поставя акцент върху развитието на умения за четири вида речеви дейности: говорене, слушане, четене и писане. Тези дейности са залегнали и в Общата европейска езикова рамка.

Учениците в Българския теоретичен лицей „Васил Левски“ в град Кишинев са от смесен тип. По-голяма част от тях имат български корени. Но за разлика от своите връстници, които живеят в селища с компактно българско население и имат възможност всекидневно да общуват със своите близки на роден език, учениците в Кишинев невинаги говорят на български език вкъщи. Още повече, че в доста семейства само единият родител има български произход.

Наблюденията показват, че учениците изпитват по-големи трудности при създаването на писмени текстове. Според американския лингвист Аврам Ноам Чомски **лингвистичната компетентност** означава способност **да се построяват правилни в езиково отношение изречения**¹. Всички лингвисти са единодушни, че съставянето на изречение се смята за най-висше ниво на лингвистична компетентност.

Учениците в прогимназиалните и в лицейските класове се обучават да създават различни писмени текстове: според начина на тяхното създаване (описание, повествование, разсъждение), според стилистичните им особености (научен, публицистичен, официално-делови, разговорен, художествен), според степента на оригиналност (продуктивни, репродуктивни), според дидактическата задача (подробен и сбит преразказ). Най-честите грешки в писмените текстове са свързани с: употребата на стилово уместни думи и изрази, спазването на правописната, граматичната и пунктуационната норма, правилната подредба на думите в изречението, използването на руски вместо български думи.

1. Граматическата категория *определеност*

Нейният морфологичен показател е определителният член. По

своята същност определеността бива индивидуална (когато става дума за точно определен обект или субект) и количествена (когато става дума за общия брой на обектите или субектите).

Човек – това е създание на Бог, живеещо на нашата планета Земя. Общуване, труд, продължение на рода и съзидание са негова главна задача. Затова наши родители от раждането ни учат да бъдем добри, честни и трудолюбиви (Съчинение разсъждение „Човек не е остров“, 6. клас).

2. Изпускане на формите на спомагателния глагол „съм“

Грешката се прави по аналогия с руския език, където липсва такъв глагол. На български език казваме: *Аз съм студент, а на руски език: Я студент. Аз съм на 10 години (Мне 10 лет). Той е герой (Он герой).*

Аз нещастен в любовта. Съдбата не на моя страна. Моята представа за щастие любовта (Есе „Какво е за мен щастие то?“, 10. клас). Аз искам някой да ми каже, че аз хубав човек. По-хубаво и приятно, когато любимият човек говори на тебе такива хубави думи (Есе „Аз искам някой да ми каже, че...“, 11. клас). Затова необходимо да се стимулира изучаването на българския език. (Съчинение разсъждение „Всеки трябва да изучава родния си език“, 6. клас)

3. Спрежение на глаголите

Пишат се грешно формите за първо, второ и трето лице на глаголите в единствено и в множествено число както в сегашно време, така и в другите глаголни времена.

Аз мисля, че в училището трябва да има различни извънкласни занимания. Тогава аз стана щастлив. Всеки един от децата трябва да мога да намира за себе си интересно увлечение (Есе „Училището в моите мечти“, 6. клас). На мене щастие да бъде с тях [...] Много млади хора слушват музика, която събужда отрицателни чувства. Ако човек няма приятели, той може да умира от скука (Есе „Човек не е остров, 6. клас).

4. Употреба на глагола „бъда“ вместо „имам“

Всеки ученик си мечтае в нашия лицей да бъде един „жив

ъгъл“, където децата ще се грижат за животни [...], да бъде огромна оранжерия с цветя и други растения (Есе „Училището в моите мечти“, 6. клас).

5. Съгласуване на показателното местоимение и съществителното име: *това красота, това ученик, таков човек, това мисъл*

6. Употреба на местоимения

Ние разбираме, че предназначение на всички от нас е заложено в нас още от раждането ни. [...] Един от главните фактори на нас е общуването. Аз искам някой да каже мене [...].

Много спрашиват на мен [...]. Аз искам някой да поблагодари мене [...]. Всяк човек има представа за своето щастие.

7. Употреба на глаголи от свършен и от несвършен вид

Всеки ученик мечтае за едно – да влиза в училище и веднага да стане най-умният човек на света (Есе „Училището в моите мечти“, 6. клас). Трябва да не забравим, че целият свят е огромен остров, който е общ за всички от нас (Есе „Човек не е остров“, 6. клас).

8. Форми за бъдеще време на глагола

Тогава аз стана щастлив. Аз отива след това вкъщи.

9. Употреба на предлози

На мене щастие да бъде с тях. Човек има силна нужда на общуване. В определен момент на живота [...]. Човек не е остров, защото има потребност в общуване (Есе „Човек не е остров“, 6. клас).

10. Образуване на въпросителни изречения без въпросителна дума

Мога отида в тоалета? Мога висмъркат нос? Децата могат играят на двор?

11. Съгласуване на думите в изречението

От най-малкия ни възраст родителите ни учат, че с труд всичко се постига. Това момиче, която искам, още не идва при мен. Един от най-важните фактори за човека било и ще бъде промени в климатически условия, изчезновение на популацията на животни и растения (Научно съчинение „Земните богатства и човешкият живот“, 6. клас).

12. Употреба на руски думи

„Езикът е душата на хората“ - това не е просто фразеологизм. Винаги ще ни помагат близки другари, родители или познати, които ни обикаляват. Днес човек се смята за цар на природата, но той е обязан да помни, че всичко, което прави с природата, се отразява зле на самия него.

Най-често се използват следните руски думи: *сердце (или сърдце), компютер, писменна, рассказ, одинок, восхитителен, слушать, жизнь, возраст, увидих, школата, задолжение и други*. Прави впечатление, че някои руски думи се побългаряват.

13. Неправилен ред на думите в изречението, повторения, правописни и стилистични грешки

Когато събудих се, забележих промяната. Се засмях на неговата шега. Ми харесва много в училище. Но какво всичко това е?

14. Неправилно произнасяне и записване на годините

1878 – една хиляда осемстотин и седемдесет и осмата година; 2016 – две хиляда и шестнайста година.

Предлагам накратко няколко начина за по-ефективното преодоляване на тези грешки.

✓ Повече практически упражнения върху българската граматика: тестови задачи с възможност за избор на правилната форма от няколко варианта; текст с празни места за поставяне на предлог, определителен член, местоименна форма, глаголна форма, съюз и др.; редактиране на грешки в собствен и чужд текст; трансформация на изречения от един вид в друг, от едно глаголно време в друго, от едно лице и число в друго; промяна на глаголи от един вид в друг.

✓ Заучаване и преписване на готови езикови конструкции; на откъси от текстове;

съставяне на въпроси към текста от ученици; създаване на теза и антитеза; създаване на текст по ключови думи и словосъчетания („На лов“ – съчинение по ключовите думи ден, патица, дядо, гора, околност, скитах, видях, стрелях); четене по роли с анализ на прочетеното; съставяне на писма до поети и писатели; решаване

на ребуси, кръстословици; създаване на приказки, в които героите са езикови понятия; създаване на комикси, диалози, ръкописно списание или книга; изготвяне на постери и презентации; попълване и съставяне на таблици; допълване на думи в дефиниция на граматическо правило.

✓ Творческо писане, което провокира мисленето на ученика, освобождава фантазията му, дава му свобода и изисква рефлексия и критична преценка за употребата на езика: създаване на текст по дадено начало или край; упражнения за логически последователно излагане на мисли („Опиши пътя до училище“, „Опиши как може да се направи лодка от лист хартия“, „Опиши как се прави синтактичен анализ на изречение“); водене на дневник, своеобразен училищен блог („Как би описал вчерашния си ден в дневника си?“, „Какво научи днес за себе си?“); писане по модела на клъстерите (за обогатяване на лексикалния запас); по дадено начало на изречение („Ако можех да управлявам времето...“, „Когато ме обидят незаслужено, се чувствам като...“); търсене на метафори и афоризми по определена тема (време, знание, любов и др.); промяна на края на художествена творба (дописване); писане на базата на картичка, семейна снимка, снимка от списание, картина, илюстрация, музика).

✓ Създаване на творческа работилница, лингвистична лаборатория, детска лингвистична конференция, клуб „Млад творец“ и др. (Тези форми могат да се приложат и в извънкласната работа).

Предложените идеи за работа в часовете по български език и целят да разнообразят дейността на аучениците в урока, да засилят желанието им да упражняват езика, да изучават езиковите явления, да развиват езиковата си индивидуалност и уменията за създаване на писмен текст.

ЛИТЕРАТУРА

¹ Христозова Г. Лингвистичната компетентност – същност и основни характеристики // <https://litenet.bg/publish5/ghristozova/lingvistichnata.htm>

РАЗВИТИЕ НА ТВОРЧЕСКИТЕ ВЪЗМОЖНОСТИ НА ДЕЦАТА ЧРЕЗ ИЗПОЛЗВАНЕ НА ИНФОРМАЦИОННИТЕ И КОМУНИКАЦИОННИТЕ ТЕХНОЛОГИИ

Светлана ДЕРМЕНЖИ,

*учител по Български език и литература,
Теоритичен лицей „Св. Паусий Хилендарски”, с. Кортен*

Новите образователни приоритети са свързани с интегриране на информационните и комуникационните технологии (ИКТ). Приспособяването на образованието към информационния век не се изразява с едно просто действие за осъвременяване на учебното пространство, а налага пълна промяна на съдържанието, методите и целите на урока. Необходимостта от използване на ИКТ в образованието с оглед подобряване качеството на обучение, както и повишаване на мотивацията на детето към активно мислене, е свързана с целта ученикът да развива творческите си способности, да търси и намира нестандартни решения в живота. Реализирането на образователните цели: изграждане на активни творчески и самостоятелни личности с висока степен на интелектуално развитие, изискване да се използват такива форми на обучение, които да гарантират усвояване и интерпретиране на учебното съдържание, да стимулират мисловната дейност. Обучението не е спортно състезание, в което учениците са зрители. Те не трябва само да слушат учителя, да запомнят неговите думи и да отговарят на въпросите му. Те трябва да дискутират за това, което изучават, да го свързват със своя личен опит, да го прилагат в ежедневието си. Правейки това, те изучават то част себе си.

Информационните и комуникационните технологии осигуряват разнообразие от методи и средства, които разкриват нови възможности в класната стая. Те определено позволяват да се подпомогне образователния процес, като се организира по начин, който отчита индивидуалните потребности на учениците.

Използването на новите информационни технологии в образованието ни позволява да разглеждаме ученика като централна фигура в процеса на обучението и води до промяна в стила на отношенията между нейните субекти. Учениците от пасивни получатели на чужди знания се преобразуват в активни създатели на тяхното собствено знание. ИКТ позволяват на учениците да се потопят в един друг свят, за да го видят със собствените си очи, да се превърнат в участник на дадено събитие.

Използването на информационните и комуникационните технологии в часовете по български език и литература ми дават възможност за извършване на диференциран подход към учениците с различни нива на готовността за обучение, да въвлечам в процеса на обучението деца с различни способности и възможности, да развивам у учениците творчески подход към света, да стимулирам любознателност на учениците, да организирам урока в съответствие със съвременните изисквания.

Въвеждането на ИКТ в уроците по български език и литература ми позволи да реализирам идеята за развитие на обучението, да се повиши темпа на урока, да се намали загубата на работното време до минимум, да се увеличи обемът на самостоятелната работа, да се направи урокът по-ярък и увлекателен. В часовете по литература често използвам компютърни презентации, като към създаването им привличам децата. Това, например, използвам при изучаване на биографиите на поетите и писателите. При подготовка на такива уроци давам на учениците предварителна задача да съберат и подготвят необходимата биографична информация, снимки, илюстрации, а след това те създават презентация и я представят в класа.

Едно от най-важните умения, допринасящо за успеха на детето на всеки етап на образованието, е умението за бързо, осъзнато четене. Днешният ученик не обича и не желае да чете. За мене като учител по литература е важно да заинтересувам децата, да предизвикам у тях желание за четене, да им покажа красотата на поезията и прозата. Затова на уроците често използвам фраг-

менти от игрални филми. По този начин включвам в анализа на литературното произведение и слабите ученици. Също така често използвам на своите уроци видеоклипове с произведенията на поетите и писателите, не само да запозная учениците с текста на дадено произведение, но да им покажа идеален изразителен прочит от професионални актьори.

В своята практика аз използвам такива интернет-ресурси:

Видео уроци по български език и литература – Ucha.se

Български език и литература – тестове – Iskamb.com;

Българска виртуална библиотека – Slovo.bg ;

Аудио записи на най-известните произведения на българската и чуждестранна художествена литература – Avtori.com и др.

Прилагането на информационните и комуникационните технологии в обучението по български език и литература не само интензифицира процеса на обучението, но и повишава мотивацията на учениците за учене, стимулира познавателния интерес и подобрява ефективността на групова и индивидуална работа.

ИНТЕРАКТИВНИ МЕТОДИ И ТЕХНИКИ В ОБУЧЕНИЕТО ПО РОДЕН ЕЗИК

Лилия ЖЕЛЯПОВА,
*учител по български език и литература,
Теоретичен лицей, гр. Твардица.*

*Училището не се прави от камъне,
учителят прави училището*

Иван Вазов.

През последните години особено много се говори за интерактивните методи в обучението. Те са известни отдавна в образованието, но сега се рекламират като съвременен модел за изграждане на образователния диалог.

Традиционно и интерактивно обучение

Създаването на траен интерес към обучението по български език и литература, преодоляването на инертността на учениците и убеждаването им, че получаваните от тях знания са с практическа стойност, стават достижими, разбира се, ако дидактическият процес се прагматизира и в него се внесе разнообразие. Всъщност, това може да се постигне, като в синхрон с традиционните се въвеждат и иновационни методи, похвати, техники.

По мнение на В. Гюрова, терминът интерактивност (от лат. *inter* – заедно, между и *agere* – действам) се появява за първи път в социалната психология и се свързва с взаимодействието между два или повече индивида. В областта на образованието интерактивността най-често се определя като всяка форма на комуникация между учащите и обучаващите, самите учащи, както и между учащите и учебните ресурси (в които се включва и всяка компютърна система). С други думи, социализацията е немислима без интерактивността. Значи една от основните задачи на

педагозите в тази връзка да подпомогнат учащите в изграждането на жизнения им стил в *реалния социум*.

Интерактивното обучение в съвременен смисъл се отличава от традиционната представа с това, че знанието съществува независимо от индивида, че човекът активно конструира свое собствено разбиране или знание чрез взаимодействие с това, което вече знае, и това, в което вярва, и идеи, събития и дейности, с които влиза в контакт (Джеръм Брунер, 1966). На базата на своя опит той изгражда собствено разбиране за света, в който живее – избира и преобразува информацията, строи хипотези и взема решения. Учението е процес на приспособяване на нашите ментални модели към новия опит.

Няколко определящи мнения:

Martin Valcke: «Обучението не е спортно състезание, в което учениците са зрители. Те не трябва само да стоят в клас, да слушат учителя, да запомнят неговите думи и да отговарят на въпросите му. Те трябва да дискутират за това, което изучават; да го свързват със своя личен опит, да го прилагат в ежедневието си. Правейки това, те изучават част от себе си“.

Изразяват го и превърналите се в педагогическа максима думи на френския педагог реформатор Селестен Френе: „За да се научи нещо, то трябва да се преживее.“

Защо диалогът (интерактивността) е толкова важен?

Това е въпрос, който често се задава. Участието в процеса на обучение трябва да е активно, а не пасивно. Ефективното учене се основава на споделения опит на учениците. Успешното обучение включва обратна връзка. Максимални резултати се получават, когато всеки ученик е способен да отразява учебната действителност, да прави заключения, да прилага знанията си в практиката.

Кредо в креативността (диалога) в обучението

синтезирано дава основните принципи на подхода:

- Това, което *слушам*, забравям го напълно.
- Това, което *слушам и наблюдавам*, помня го донякъде.

- Това, което *слушам и наблюдавам и относно което задавам въпроси*, аз започвам да го разбирам.

- Това, което *слушам и наблюдавам, дискутирам и правя*, позволява ми да придобивам знания и умения.

- Това, на което *уча другите*, прави ме майстор.

Проучвайки съвременната педагогическа литература, като учител залагам на следните интерактивните методи: *„Нарисувай настроението си“*, *дебати*, *Brainstorming*, *блъф – клуб*, *дискусия*, *KWL карта*, *„Извън рамката“*, *SWOT анализ*, *INSERT*, *работата в групи*, *RAFT*, *диаграмата на Вен*, *График Т*, *Pro et Contra*, *Fishbone*, *Клъстер*, *техника Грозд*.

SWOT анализ SWOT анализ е безспорно класически метод за стратегическо планиране и в същото време и абривиатура, зад която стоят следните думи: S (Strenghts) – Силни страни W(Weaknesses) – Слаби страни О (Opportunities) – Възможности Т (Threats) – Заплахи SWOT анализът е изключително полезен инструмент за разбиране на различни ситуации в произведенията и вземане на решения. SWOT анализът е широко популярна техника от стратегическото управление, тя разглежда четири фактора за идентификация на силните и слабите страни, както и за изследване на възможностите и заплахите, пред които литературните герои са изправени. *Например урокът в 12 клас на тема: „Чуждият «свой» дом в стихотворението „Повест“ от А. Далчев*. Приложение 1. Pro et Contra За рефлексия използва се стратегията Pro et Contra. При работа върху темата: «Проблемът за нравствения избор в поемата „Хайдути“ на Христо Ботев на учениците им е поставен въпросът: *„Трябва ли Чавдар да послуша майка си?“* Едните защитават мнението, че Чавдар трябва да се вслуша в думите на майката и да отиде в чужбина, за да учи. Другите са на мнение, че трябва да стане хайдутин, а това означава, че няма да послуша майка си. Приложение 2.

Характерното за интерактивния вид в обучение е, че учениците не получават готови познания, а трябва сами да ги конструират, да се обучават индивидуално в зависимост от способностите,

интересите, предпочитанията и познавателните си способности. Те се научават как да учат. Те могат да вземат участие при определянето на образователните цели и да поемат отговорност за тяхното изпълнение. Те могат да контролират учебния процес, да работят в екипи, да вземат участие в дискусии и да търсят ефективността от обучението. Преподавателите, учителите по-скоро са сътрудници, партньори на учениците, които им помагат да се научат как оптимално да използват богатството от информационни ресурси в глобалната информационна система и как да намерят най-подходящите учебни материали. Оценявайки ситуацията през призмата на собствения си опит, най-вероятно именно тогава учениците получават възможност да постигнат необходимата степен на комуникативна компетентност, за да могат да използват пълноценно езика в разнообразни учебни и житейски ситуации; да осмислят и извличат основната информация от чутото, видяното, прочетеното, да изразяват своите мисли и чувства според своите намерения.

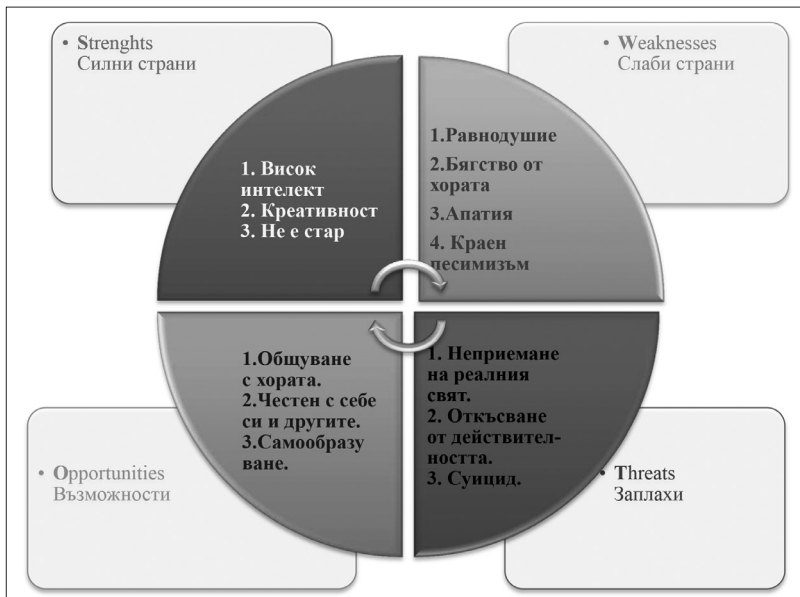
ЛИТЕРАТУРА

Андреев М. Индивидуално и групово учене // *Процесът на обучението. Дидактика*. София, 1996.

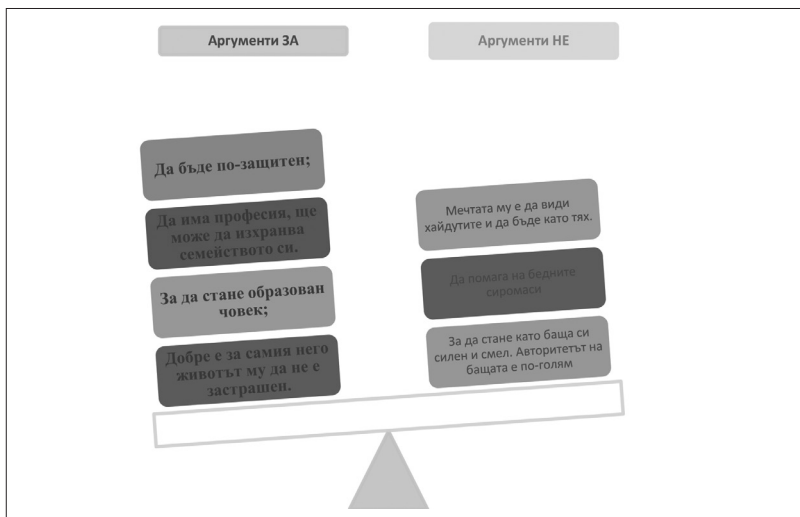
Василев Д., Мерджанова Я. Теория и методика на професионалното ориентиране. София, 2003.

Гюрова В. Интерактивността в учебния процес. София, 2006.

Приложение 1.

Приложение 2.

ПРИЛАГАНЕ НА ИНОВАТИВНИ ПОДХОДИ ЗА ОБУЧЕНИЕ И ВЪЗПИТАНИЕ В ЧАСОВЕТЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

Альона СТОЕВА,

*учител по Български език и литература,
гимназия „Олимпи Панов”, гр. Тараклия*

Съвременната концепция на обучението (възпитанието) по роден език в средното общообразователно училище (гимназия) се основава на комуникативно-дейностния подход в организирането на обучението по роден език. Съвременното училище функционира като организация, насочена към професионалното майсторство. В този смисъл то непрекъснато се променя на основата на различни иновации, които постоянно се реализират в неговата структура. Направленията на основните приоритети на училищния курикулум се реализират с помощта на съвременните методи и ИКТ технологии.

В съвременните условия на глобализация, освен семейството, което е важен фактор във възпитанието, в часовете по Български език и литература и История, култура и традиции на българския народ се поставя въпросът за етносоциокултурните и решаването на етносоциокултурните и нравствените ценности. По време на занятията ученикът навлиза в езиковия колектив и усвоява формите на социално взаимодействие. Езикът формира понятийния апарат, развива паметта, абстрактното мислене, т.е. осигурява интелектуалното развитие на детето. С помощта на родния си език детето се самоопознава, овладява различни средства за самоанализ и самоизразяване, т.е. се формира като личност.

Правилната методическа организация на учебната работа е основен фактор за активизиране познавателната активност и креативност на учениците. При формирането и стимулиране на творческото мислене у учениците както в часовете по литература, така и в часовете по български език, използвам различни методи и техники, като: „Синквейн”, „Диамант”, „Ода”, „Кластер”, „PRESSTOPSS”, „график Т” и др.

Развитието на креативността е пълно освобождаване от образците и шаблоните. Наблюдава се избирателна актуализация на знанието и се прониква в свойствата на закономерностите, които характеризират конкретната ситуация. Може да се формулира проблем, да се състави план за решаването му. Постига се най-висока степен на самостоятелност в часовете.

Всичките типове самостоятелна творческа работа са в тясна връзка и приемственост. Колкото по-елементарен е видът на самостоятелната работа, толкова по-често трябва да се използва. С оглед на това още от 5-ти клас въвеждам техники *Синквейн* (например в раздела „България“ по тема „Де е България“ от Ив. Вазов, в час по ИКТБН, раздел „Традиция“ при изучаване на „Зимни празници“). Методите: *Кластер*, *Изгубен ръкопис – използвам*, например, при изучаване на тема „Притежателни местоимения“ в 5.–6. клас упр. № 1, в повечето случаи тези методи ги използвам в часовете по литература. Според моята практика, методът *Синквейн* е приемлив от 5. до 7. клас. В 8. и 9. клас използвам техники: *Диамант*, *Кластер*, *График Т*, *PRESSTOPSS* и др. при изучаването на глагола и стиловете в българския език.

Творческата работа може да се използва в различни форми на обучението: фронтални, индивидуални, работа в групи, работа по двойки. Заданията могат да бъдат еднакви или вариативни, в зависимост от индивидуалните способности, така например в 8-ми клас при изучаване на бесарабските поети индивидуално се съставя акростих за „Мама“, а в 9. клас, след запознаването с произведението на Илия Вълков „Родно слово“ и творбата на Таня Танасова-Тодорова „Език мой роден“, от краткия акростих моите ученици създават собствени творения по тема „Език“ или „Родина“.

Акростих «Мама» Моята, майка родна, любима, Аз съм за тебе като слънце в небето Моляте само не ме оставяй Аз винаги ще помня горещо в сърцето.	«Родина» Все тази родната земя, Която днес ще ме нахрани Ме пази всеки ден сега, пред нея падам на колене (8. клас Ю.Бутук)
---	---

<p>«Роден език» Обичам родния език Що е заложен от детинство Той е могъщ, и е велик И символ на едно единство. Той наша гордост и богатство, Приятел верен, пък и враг Език на мама и на татко,</p>	<p>За нас това е добър знак. Обичайте, ценете го, пазете, Не се срамувайте с това! Глава вдигнете и кажете: «Друг като него няма по света» Е. Олейник – 9. клас</p>
---	--

В своята педагогическа дейност в часовете по български език и литература използвам творческата работа на учениците на различни етапи от обучението:

а) етап – **предизвикване**, актуализация на знанията (който включва организационен момент, поставяне на целите, мотивиране) при проверка на домашната задача, учениците участват много активно при типа семинарни занятия, доклади, съобщения, реферати, презентации на различни теми. Във вид на презентация моите ученици работят върху следните теми: „Живот и дейност на Ив. Вазов“, „П. К. Яворов - Поетът между огъня и леда” в 9-ти клас. Учениците разкриват отношението между социалната и любовна лирика.

б) етап – **осмисляне**

В часовете по език и литература учениците провеждат различни изследвания: сравняват текста на художественото произведение и инсценировката му или екранизацията, работят с текста и с илюстрации (например в „Сиромашка радост” от Е. Пелин с картините на Ив. Милев „Селска мадона” и картината на Леонардо да Винчи „Джоконда”). Многогранността на творческата работа се откроява при:

- литературния анализ на главните герои, на лирическия „аз”;
- работата с илюстративния материал (5. клас. Текст описание, децата описват, всеки индивидуално, илюстрация, която е на А4);
- работа с видео и аудио фрагменти;
- създаване на свои илюстрации по теми и др.

в) етап – **рефлексия**

Етапът напълно може да разкрие способностите на учениците и им дава възможност за интерпретация в културно-социален смисъл, където те разкриват себе си и становището си, например

в 9-ти клас „Ода” на мобилния телефон, Диамант, 5-ти клас – „Изгубен ръкопис”, Синквейн, 8-ми клас- PRESSTOPSS, микрофон, интервю, „Диаграма на Вен” и др.

„Синквейн” БЪЛГАРИЯ

Прекрасна, благородна, свидна

Обичаме, гордеем се, обикваме (мястото)

Истински земен рай.

Прародина

Ето как на пример използвам метода «Изгубен ръкопис» в 5-ти клас. Трима братя тръгват по света да търсят щастие. Баща им ги изпраща с думите: „Вие отивате в различни краища на земята. Там растат дървета с прекрасни плодове. Искам да ми донесете най-скъпоценния плод. Който изпълни желанието ми, ще получи цялото ми богатство”. След пет години...(Разкажете приказката до края. Какви са били подаръците на синовете? Кой получил наградата? Защо?).

При изучаване на глагола в 8. клас използвам метода PRESS СТРАТЕГИЯ (ТОПС) по следния начин:

Т- (гледна точка) –в българския език глаголът е самостоятелна част на речта, която има 9 глаголни времена, 3 спрежения, 4 наклонения, 3 лица, ед.и мн. число.

О – (изброяване на глаголните имена и техните признаци)
Глаголните времена: сегашно вр. - ходя, минало несвършено време - ходех, минало свършено - изходих, минало неопределено - ходил съм, минало предварително - бях ходил, бъдеще - ще ходя, бъдеще в минало - щях да ходя, бъдеще предварително - ще съм ходил, бъдеще предварително в минало - щях да съм ходил.

3 спрежения: 1 спр.-е, 2 спр.-и, 3 спр.-а, я;

3 лица: 1-аз, ние 2-ти, вие, 3 той, тя, то, те.

4 наклонения: изявително,повелително, преизказно, условно;

П – (пример) Аз щях да ходя при баба, за да я поздравя по случай рождения ден.

С- (извод) Глаголът е самостоятелна част на речта, която ни помага по-лесно да разберем кога е извършено действието.

Всяко дете е един индивидуален свят, пълен с тайни и очарование. В тази вселена са скрити заложите, дарбите, талан-

тите. Училището може да изпълни с пълнота своята задача, ако успоредно с предлагането на съвременно образование (т. е. ИКТ технологиите) съумее да разгърне духовния потенциал на детето. Учителят трябва да развива творчески, а не насилствено. Важна роля играе емоционална стабилност, усвояването на теоретическите знания и с това се формира духовно-нравствени, общоинтелектуални способности и знанието за самия себе си, за своите способности, за да може да се развива, а не да деградира.

Всички нетрадиционни методи, техники и иновации на обучението трябва да съдействат за изграждане на високи интелектуални нравствени качества, съзнателна дисциплинираност и отговорно поведение. Съвременното училище се нуждае не само от грамотни ученици, но и от нравствено и морално вдъхновени индивидуални личности, които умеят да разпалват огъня на познанието у себе си. Съвременните техники и технологии помагат да се активизира желание за творчески процес, който води до хармонично развита личност. А това става в резултат на упорита вътрешна работа, когато учителят не просто изпълнява определен служебен дълг, а намира смисъл, вътрешен стимул за своята дейност. Тогава неговата работа (вътрешна и външна) е плодотворна, тогава дава добри плодове – качествени и трайни.

Ако ученикът открие в себе си вътрешния източник на вдъхновение, той засяга по-дълбоките пластове на човешката същност. Често учителят е автор на личностното развитие на своя ученик. Постигането на положителни промени в личността на учениците е невъзможно без личен пример в учебно-възпитателния процес. Ако учителят не гради върху здрави и положителни основи, ако не вижда доброто в своя делник, как ще води учениците по пътя към доброто? Ако сам не се придържа към установените от природата закони и се отдалечава от истината в своя живот, как ще предава истините за живота и природата на своите възпитаници?

В XXI век иновативните подходи на обучение и възпитание на младото поколение се използват с естетическата, нравствената и познавателната функция.

ИНТЕРПРЕТИРАНО ИНТЕРВЮ: „ХРИСТО БОТЕВ С ИЗЯЩНАТА СИ БЪЛГАРСКА РЕЧ ЗАПАЛИ УСТРЕМ В БЪДЕЩЕТО”

Мая СЛАВОВА,

*учител по български език и литература,
Теоретичен лицей „Г.А. Гайдаржи”, гр. Комрат*

I. Поглед към фактите.

140-годишният юбилей от героичната гибел на поета-революционер Христо Ботев е повод да се върнем отново към живота на този голям българин. В представите на повечето българи Христо Ботев е останал като решителен противник на черната турска робия, в борба с която изминава пътя от Калофер до Одеса, Задунавка, Измаил, Кишинев, Букурещ, а после от Румъния до Козлодуй и от Козлодуй до Врачанския Балкан, където намира смъртта си.

В действителност Христо Ботев е противник на всякакво робство. Той е трибунът на българската национална свобода, който с огненото си слово бичува и напада всеки поробител на българите независимо от това, къде те живеят – в днешните български земи, в Сърбия, Македония, Бесарабия. В този смисъл той е не само гениален поет, но и гениален журналист, който със своя та пламенна реч запали устрем в бъдещето и е винаги актуален.

Актуалните и днес публицистични статии на Хр. Ботев са били създадени тогава, когато след кратък престой в Галац в края на май 1871 година той се премества в Браила. Тук, със съдействието на Димитър Паничков, той започва да издава вестник „Дума на българските емигранти“, който трябва да замени закритите малко преди това български емигрантски вестници „Свобода“ и „Дунавска зора“. Вестникът излиза само в пет броя, като основната част от съдържанието им е писана от самия Ботев. В тях излизат някои от основните му публицистични работи: „Наместо програма“,

„Примери от турското правосъдие“, „Народът - вчера, днес и утре“, „Смешен плач“, „Петрошан“, „Решен ли е черковният въпрос?“¹.

Дружба с руския революционер Николай Меледин и други емигранти. През април 1871 г. заедно с приятеля си Величко Попов образуват българска комуна в Галац, изпращат поздравителна телеграма до Комитета на парижката комуна, пише „Символ верую на българската комуна“.

Сведенията за живота на Христо Ботев в края на 1871 и първата половина на 1872 година са оскъдни. През юли или август 1872 година пристига в Букурещ. Ботев се настанява в стаята на тавана на печатницата на Каравелов, в която живее заедно с Киро Тулешков. Той започва работа като коректор на изданията от Каравелов вестник „Свобода“, преименуван малко по-късно на „Независимост“, а през пролетта на 1873 година ръководи издаването на замисления от Каравелов сатиричен вестник „Будилник“. В него излизат някои от известните му фейлетони и сатирична проза: „O tempo, o mores“, „Долапът“, „Хайде на изложбата“, „Тая нощ сънувах“, „Това ви чака“, „Гатанки“, „Съновник“, „Подслушано“, „Видено“, „Казано“, „Фабрика за попове“, „Калъп за учители“².

През пролетта на 1874 година Ботев получава работа като учител в българското училище в Букурещ. То се помещава в част от жилището на местния български епископ Панарет Рашев и Ботев отива да живее там, напускайки печатницата на Каравелов. Там той се запознава с бъдещата си съпруга Венета Везирева, племенница на епископа. Въпреки многобройните свидетелства за лични конфликти с Каравелов, и след назначаването си за учител, Ботев продължава да сътрудничи активно във вестника „Независимост“, където започват да излизат негови статии и фейлетони³.

След смъртта на Левски Ботев се счита за последовател на неговите революционни идеи. През 1874 г. участва в общото събрание на БРЦК и е избран за негов секретар. В края на 1874 г. спира с учителството и започва да се занимава интензивно с журналистика и преводаческа дейност, като на 8 декември 1874 г. започва да издава органа на революционната организация – вестник «Знаме»⁴.

През 1875 г. Ботев събира, преработва и издава поетическите си творби в стихосбирката „Песни и стихотворения“ – през септември в печатницата на вестник „Знаме“ издава 19 песни.

На 13 май 1876 г. се прощава с близките си, на 16 май е в Гюргево, с група четници се качва на „Радецки“, на 17 май завладяват кораба и слизат на българска земя при Козлодуй, на 18 май имат сблъсък с турците при село Баница, на 20 май (2 юни) Ботев пада убит.

Когато се осъществява неговата молитва, когато преминава през „тиха бяла Дунава“, стъпва на родния бряг. Думите, изречени и написани в този миг, са свещени, те придобиват изключителна стойност.

Публицистиката е „вестникарски“ жанр, тоест интерпретира проблемите на всекидневието и затова е най-малко условната, най-буквалистичната „литературна“ проява.

Те са едновременно актуални, принадлежащи на настоящия ден, и ориентирани към една непреходна проблематика: политическите, социалните, икономическите, философските и естетическите възгледи на Ботев.

Ето защо бих искала да ви представя интерпретирано интервю с журналиста Хр. Ботев и как той би отговорил на въпросите, които вълнуват съвременното поколение и общество.

II. Интерпретирано интервю с поета и журналиста Х. Ботев.

– Как се отнасяте към войните, които възникват в XXI век заради езикови, социални и културни противоречия?

–... Няма предел умът човешки! Недоволни са народите от настоящето си! Вчера искаха едно, днес търсят друго; туй, що добиха днес с пот и кърви, утре пак пот и кърви проливат, за да го махнат; и отвредом човекът е хвърлен в борба - в борба за свобода, за истина. [10]

– По време на борбите хората изпитват различни чувства, но основното е тъгата. Вие можете ли да отговорите точно що е тъга?

–....Майка се разделя със син, жена с мъж, сестра с брат, деца дребни с бащица и всяко думаше: жива раздяла! Жива раздяла!" [9]

– Как мислите, може би войните се разгарят в зависимост от това - какъв е патриотизмът днес?

–Нашият патриотизъм прилича на побеляла дреха, че нашата чест е сляпа от рождението си, че нашето самосъзнание е изветряло, че нашата гордост е потъпкана, че нашите свещени обязанности са разпродадени, че нашите сърца спят от дългият, че нашите души са прокиснали и че нашият напредък се намира само в устата ни. [3]

– Според вас коя е най-голямата добродетел, която може да спре войните в света през XXI в.?

– Наистина най-голямата добродетел в света е любовта към отечеството, но какво да правиш като малцина са тия хора, които да разбират, че тая добродетел е естествено основана на друга - любовта към ближния. [7]

– Освен добродетел има ли друга сила, която може да възпре войните в XXI век?

– Само разумният и братовски съюз между народите е в състояние да унищожи теглилата, сиромашията и паразитите на човешкия род и само тоя съюз е в състояние да въдвори истинна свобода, братство, равенство и щастие на земното кълбо. [11]

– От какво зависи равноправието и щастието на един народ?

– Свободата,- от своя страна, не е нещо, което се дава даром, за нея трябва да се воюва и да се работи. [8]

– Нашият народ работи доста много и не случайно в народопсихологията се говори, че «българинът трудолюбив», а все пак защо в Р. България и Р. Молдова са най-ниски заплатите в Европа?

– Те са ниски, защото са малки, а малки само затуй, защото им са ги отнели господарите. [13]

– Как ще коментирате повишаването на социалните плащания в републиката?

– Това ни напомни приказчицата за ходжата. Един ходжа от-

краднал кравата на един сиромаш, изял месото ѝ, а от кожата ѝ направил цървули и ги раздал на сиромасите «за бог да прости». [4]

– А можете ли да кажете защо българинът е пестелив?

–...Има човек топла соба, самун хляб, парче сланина и няколко глави праз лук, пък да легне и да мисли: «Щастлив е, думаш, българският народ, щастливи са грешните в мъката, щастлив съм и аз в своята топла соба». Лежиш на гърба си и благодариш всевишния таван, че по негова непостижима милост ти имаш барем покрив над главата си; снегът те не вали, мухите те не безпокоят, в червата ти не произхожда никаква революция, ревматизмът те не безпокои, жената ти не те мъчи, парите ти не се губят; а на четирите стени на стаята ти мухите ти оставили в наследство цели томове списания на български език. [8].

– Според вашето мнение кой и къде трябва днес да развива българския език?

– Но ние имаме училища, читалища, екзархия, литература, журнали, правдини – имаме младо поколение... [8]

– Добре, а какво е вашето отношение към науката и образованието?

–...Както окото е необходимо за светлината, ухото за звукът, а разумът за разбирането и най-простите истини, така също науката, образованието и развитието са необходими за който и да е народ, за да достигне до известна степен на своето благосъстояние; но за сичкото това са необходими такива условия, които, за нещастие, у нашия народ не съществуват. [2]

– При какви условия човекът не може да стане образован?

– Гладният се не учи, вързаният се не възпитава, и битият не може да пее. [6]

– Знаем всички, че основният напредък в образованието върви от учителя, а какъв трябва той да бъде днес?

– Първо и първо - учителят трябва да знае нещо повече от децата, които ще учи. Второ и второ - когато ги той учи, или не учи, то трябва с очи да гледа долу на земята, а духът му да е издигнат горе на тавана, а сам той да не е в кожата си. Третийо и третийо, по-

неже децата ги предава на учителят сам Христос, а не родителите им, то най-тежка служба на учителя е: да запази тяхната *драгоценна и сладка невинност*, дорде остарееят, - което е най-главната цел на възпитанието, а сичко друго наоколо (пръчка, книги и др.) са *колайлъци*, сир. - шарлатанлъци. Четвърто и четвърто най-после - учителят трябва да бъде: търпелив като вол, добър като ягне и телесно здрав като биволски просяк. [5]

– Според вас какви изисквания изпълняват науката, литературата и журналистиката, за да станат полезни за обществото?

– ...И науката, и литературата, и поезията, и журналистиката...би трябвало да заемат характера на политическа пропаганда, т.е. да се съобразят с живота, със стремленията и потребностите на народа и да не бъде вече науката за наука, изкуството за изкуство, а журналистиката за преживяване старото, изгнилото... [1]

– Как би трябвало да подкрепим засега интереса към литературата, а по-точно към нейните творби?

– ... На нас са ни потребни сега такива произведения, които отговарят на нашите потребности и стремления и които да имат съвременен и общочовешки интерес. [1]

– Какъв съвет бихте дали на журналистите и писателите от XXI век?

– Послушайте, мои мили гълъбчета, моите старешки съвети и възползувайте се от обстоятелствата. Който от вас остане без работа и няма с какво да живее, който от вас изпадне и не може да прехрани жената си и децата си и който от вас има намерение да стане «благороден» просяк и да живее по-лесно от «неблагородните» просяци, ние го съветваме или да стане учител, или да пише различни книжки, или да издава вестник. Тия три занятия са и лесни, и полезни, и честни, и сити. А нашата публика? - Не грижете се за тая публика. [6]

– Знаем всички, че съвременното общество отрицателно се отнася към журналистите поради «правдата», за която те

пишат или говорят, Вие, господин Ботев, какъв особен съвет бихте дали на своите колеги журналисти?

– Слушайте и това. Ако някой се осмели да ви каже, че сте бездарни, че сте луди, че не знаете какво говорите и че мозъкът ви се намира в петите, то го изпсувайте с хамалски выражения, наречете го шпионин и народопродавец, кажете му, че той е продал совестта си и перото си на японците, на абисинците - това е се едно, - и помолете публиката да го не слуша и да не приемава думите му за факти. Разбира се, че публиката има свои слабости, следователно вие, ако искате да попаднат вашите думи на здраво място, сте длъжни да похвалите по-млечните крави и да им дадете титли: «сахарчица», «халвица», «високоблагородия» и пр. [1]

– И в края на нашето интервю, моля, споделете в какво вярвате?

– Вярвам в една обща сила на човеческият род на земното кълбо, за да твори добро. [12]

NB: Анализирайки политическите, социалните, икономическите, философските и естетическите възгледи на Хр. Ботев, можем да направим следващите изводи:

– Блестящ и безкористен борец за политическа, социална, културна свобода, дал живота си в името на идеала. Миналото, от което идва Хр. Ботев, е достойно да импулсира и в съвременните, и в идните поколения. За да прелее възвишеността на духа и любовта у нас и у нашите внуци, които ще градят бъдещето.

– Ботев натоварва възрожденската журналистика – да изпълнява ролята и на парламент, на най- висшата неотменна институция на всяко свободно и демократично общество.

– Ботев каза своята изящна и вечно жива дума, която и в днешните, и в утрешните времена ще продължава да звучи като току-що изречена.

Бележки:

Ботев, Христо. *Събрани съчинения в два тома*. Т. 1. София: Български писател, 1971.

[1] Длъжностите на писателите и на журналистите.

[2] Задачата на в. «Знаме»

[3] Знаеш ли ти кои сме? («...Огледах се и видях ...»)

[4] Знаеш ли ти кои сме?. («Преди малко време...»)

[5] Калъп за учители.

[6] О, tempoга, о, mores . – О, времена, о, нрави.

[7] Писмо до Иван Драсов (22 септември 1874)

[8] Политическа зима.

[9] Примери от турско правосъдие Из «Пътни записки»

[10] Решен ли е черковният въпрос?

[11] Само разумният и братският съюз между народите ще унищожи теглилата

[12] Символ-верую на българската комуна!

[13] Смешен плач.

ЛИТЕРАТУРА:

¹ **Панайотов Ф.** Вестници и вестникари. София, 2008.

² **Страшимиров Д.** Христо Ботев като поет и журналист. Критич. опит. Пловдив, 1997.

³ **Стоянов З.** Христо Ботев. Опит за биография. Русе, 1888. с. 473.

⁴ **Таринска С.** Прозата на Ботев. София, 1966.

ТРАДИЦИЯ И БУНТ В ЖИВОТА И ТВОРЧЕСТВОТО НА ЕЛИСАВЕТА БАГРЯНА

Любомира ЖАКОТЕ,

*учител по български език и литература в Българския
теоретичен лицей „Васил Левски”, гр. Кишинев*

България в началото на ХХ век. Отърсила се неотдавна от бремето на петвековно робство и търсеца своето място в модерна Европа. Страна на дървеното рало и старите градски песни.

Това е епохата, в която се ражда Елисавета Любомирова Белчева. Расте в здравата патриархална среда, завещана от дедите, където устоите са непоклатими. Още докато учи в гимназията в София, е завладяна от променящото се положение на жената в западния свят. Българката живее в сянката на бащата или съпруга си. В развитите страни жените устройват бунтове, за да имат хляб децата им. Коко Шанел създава колекции дамско облекло, където централен става панталонът и това вече не е скандално. Мата Хари е обвита в своя талант и тайнственост. Изгрява звезда на Жозефин Бекер. В Америка дамите се борят за изборително право. Това е само част от епохалните събития, чрез които жените заявяват за себе си като пълнокръвна част от обществото.

Поетичният талант на Елисавета Багряна се проявява още в гимназията. Тя чете литературните издания, които се появяват на културния небосклон на България. Покорена е от поезията на Яворов, а по-късно и на Димчо Дебелянов. Първите си стихове пише на 14 години във Велико Търново, където живее една година с родителите си. След завършване на гимназия работи като учителка в различни села. Там вижда как живее българката в патриархалното семейство. Там се заражда и бунтът срещу господството на Негово величество Мъжа.

Записва славянска филология в Софийския университет, където се сближава с цяла плеяда писатели – Константин Константинов, Георги Райчев, Димитър Подвързачов, Йордан Йовков и др. През 1915 са отпечатани за пръв път две нейни стихотворения – „Вечерна песен” и „Защо” (списание „Съвременна мисъл”).

Тя и Дора Габе са първите две поетеси, които намират своето място и остават завинаги в българската поезия. Елисавета Багряна (с този псевдоним остава в литературата) издава първата си стихосбирка „Вечната и святата“ през 1927 година, която окончателно я утвърждава като талантлив автор.

Елисавета Багряна излиза на сцената на литературния живот след Първата световна война, когато господстващата в предходното десетилетие символистична поезия се измества от един нов поетичен свят – реален и земен, раздвижен от тътена на социалните сблъсъци и устрема към всестранно освобождаване на човешката личност. В своите стихове тя е жена от плът и кръв, която споделя с несвойствена за времето си откровеност мислите и страстите, които я разтърсват. Българката мечтае за свобода, за правото да чувства и мисли разкрепостено, без да се съобразява с вековните устои на обществото. Това ѝ е позволено само в кухнята или в гостната в кръга на най-близките приятелки, когато няма мъжко присъствие. Багряна излиза извън рамките на това традиционно женско пространство. Наричат я Ботев сред поетесите. Ботев живее така, както пише. Поезия и жизнен път при него се сливат в едно. Той изповядва своето кредо и дава живота си за него. Същата е и Елисавета Багряна. Омъжва се достатъчно сполучливо за интелигентен офицер, син на известния фолклорист Кузман Шапкарев. Свекърва ѝ отговаря на стереотипната представа – вечно недоволна от снахата, която не се грижи достатъчно за дом и семейство. Ражда се малкият Любомир. И тук се разкъсва патриархалното ежедневие, в което тя се чувства като птица в клетка. Съпругът ѝ я разбира. Талантът рядко се подчинява на общоприетите правила. Терзанията, че детето расте без нея, че не вижда как се превръща в юноша и мъж, са огромни. Но още по-могъщо е желанието да живее като волна птица, дори и като „Кукувица“. В едноименното стихотворение тя се старее да оправдае пред обществото своята дързост. Да примири непокорния си дух със социалната традиция. Да потърси прошка от сина си и да намери успокоение изтерзаната ѝ съвест. Това предизвиква скандал в обществото. То не е готово да приеме, а още по-малко да одобри такова поведение. Лошият пример е заразителен.

Бретан става нейното пристанище. Там тя се чувства свободна и необременена от ядните думи на българското общество. Във Франция написва стихотворенията „Моята песен” и „Потомка”, от които лъха носталгия по България и неподправен патриотизъм. Но и любовта към България в нейното творчество има нови измерения. И тук също се чувства стремежът към еманципация – правото на лична свобода и щастие. Лодкарят, който взима в лодката си лирическата героиня, за да се понесе тя „по вълните смолни”, „тъмнокосата прабаба с шалвари и тюрбан”, която се осмелява да наруши забраната на рода и бяга в степта със светлокосия княз. В сравнение с поезията, създадена преди нея, веднага проличава интимното в отношението към родината. Най-хубавите ѝ творби са пропити от невинаги податливи на логически определения национални чувства. В тях се чувства патриотичното начало, но личното, интимно пространство на независимия дух е не по-малко подчертано. Възниква усещането, че лична и национална свобода за нея са идентични понятия, които се преплитат хармонично.

В заключение може да се каже, че Елисавета Багряна е Жана Д'Арк на българската поезия. Поема трудния и трънлив път на отстояване на новото, съвременно положение на жената, където тя има право на лично щастие, на мнение. Разчупва патриархалния стереотип, завещан от баби и прабаби. Вселява дух на свободомислие в женското съзнание, който може да бъде и спорен. Завършва земния си път в старчески дом в Горна Баня. Синът ѝ прощава откраднатите майчини прегръдки. Старае се да я разбере, но и той постъпва като човек на новото време. Публично и двамата заявяват, че не се обвиняват за нищо, но Елисавета Багряна умира самотна. Твори до последните си мигове. Нейният бурен живот превръща поезията ѝ в класика. Остава недоизказана до край. Събужда спорове и до днес за смисъла на женската съдба.

ЛИТЕРАТУРА:

История на еманципацията // <http://www.businesslady.eu/component/k2/item/425>

Тотев П., Севдалинова М., Стоянова М., Игнатова В., Боева Д. Цялостна подготовка за матура по български език и литература, София, 2012, с. 210-224.

С УЧЕНИКА РАСТЕ И УЧИТЕЛЯТ

Людмила ПОПОВА,

учител по български език и литература в гимназия,

гр. Твардица

За всеки българин, гражданин на Република Молдова, неговият български микрокосмос е собственото му село, семейството и родния му край. В Буджака преди 200 години нашите прадеди са създали своите така наречени „малки Бългarii”. Преживели са няколко политически режима и с характерната за българина упоритост те са предали на своите потомци морални и народни ценности и съхранен роден език. Нито една държавна система не могла да сломи в този народ силата на българския дух.

Във връзка с казаните от Гьоте думи: „Човек, който не знае нито един чужд език, почти нищо не знае за своя роден”, - искам да попитам: „В състояние ли е да го изучи? До колко знаенето на чужд език ще го направи да е по българин? Той губи националния си облик. Не е достоен да знае чужд език”. Колко навреме ще са казани думите: „Чуждото изучете, но и от своето не се гнусете”. Но, мисля си, това не се отнася до бесарабските българи, тъй като техните деца вече в продължение на почти от 30 години изучават в училищата своя роден български език и то в неговите книжовни норми. Смятам, че това е една много голяма крачка в съхраняването ни като българи тук в Южна Бесарабия – далеч от Майка-България.

Всички знаем, че детската литература играе огромна роля в развитието и формирането на детето. Моето поколение се възпитаваше от руската класика. С дълбоко съжаление ще признаем, че ние не прочетохме нито едно произведение от български писатели. Нямахме възможност да се докоснем до художествения свят на творчеството на Иван Вазов, Хр. Ботев, Й. Йовков, Елин Пелин, Л. Каравелов и това ни правеше духовно по-бедни българи.

Нашето младо поколение има щастлива възможност да изучава родния български език в училището, да има свободен достъп до литературата на роден език и да посещава България. Знанието на няколко езика – български, руски, молдовски, един западен език – открива пред тях огромни перспективи. За моето поколение нямаше тези възможности. Българският език и традиции живееха само в семейството, на улицата, на селото. Аз се радвам, че сега нашите ученици свободно разговарят на литературен език, активно участват в урока. Имат възможност да правят сравнение между всички изучавани от тях езици. Особена роля в обичаите към родния език изиграва преподавателят по български език и литература. Именно преподавателите са проводници на българския език.

Призивът на атонския монах Паисий Хилендарски „Ти, българинo, знай своя род и език и се учи на своя език!“ става емблематичен за българския народ. Този призив е особено актуален за българите в Молдова. Държавната комплексна програма за осигуряване функционирането на езиците на територията на Република Молдова гарантира правото на всяка народност да съхрани своята идентичност.

С въвеждането на българския език като учебен предмет в Република Молдова възникна остра нужда от преподаватели. С решаването на този проблем се заеха нашите молдовски българисти: Надежда Кара, Елена Рацеева, Никола Тодоров, Николай Червенков, Надежда Дерменжи, Надежда Димитрова и редица преподаватели от България. През 1989–1990 мнозина учители-пионери в преподаването на български език минаха преподготовка в институтите за усъвършенстване на учителите в България – гр. Габрово и гр. София. От онова време и досега мнозина учители продължават своето усъвършенстване както в Кишинев, така и в България. Огромен принос в образователния процес на българите в Молдова е дейността на преподавателите от прародината, отправени към нас по линия на Министерството на образованието на България: Кирилка Демирева, Лидия Кавръкова, Димитър Михайлов, Васил Кондов, Людмила Минкова, Мария Делибалтова – методисти.

Ние, учителите по български език, се опитваме да разпалим огъня на познанието у своите ученици чрез родния език. Това става в резултат на упорита работа, когато учителят намира смисъл, вътрешен стимул за своята дейност.

Учениците в часовете по български език и литература са поставени в центъра на учебния процес, учителят подготвя сложни задачи с практическа насоченост, учениците са мотивирани за учебен труд и въодушевени от успехите си. Построяват логично, последователно и изчерпателно отговорите си, разполагат с богат речников и стилистичен запас, убедително аргументират мнението си, имат собствен подход и гледна точка при изпълнението на задачите. Корикират своевременно всяка допусната нормативна неточност в изказа на свои съученици.

В часовете по литература ние развиваме различни практически умения у учениците – за разсъждаване, за правилно изразяване, стремеж към богатство и разнообразие на лексикалните средства, как да избягват шаблонните изрази, как творчески да използват богатството на образната българска реч, за да могат да изразяват и най-дълбоките оттенъци на мислите и чувствата си. Стремим се да формираме и съвършенстваме комуникативните и езикови компетенции у учениците, заложен в Стандартите за ефективно обучение по български език и литература. Все повече използваме критериалното оценяване на ученическите постижения.

Възпитанието на ценности чрез обучението по История, и традиции култура на българския народ (ИКТБН) е част от общия процес на обучението и възпитанието. Българската идентичност може да се съхрани чрез ценности, вплетени в българската история. Това са родолюбие, жертвоготовност, толерантност, национално самочувствие. В часовете по ИКТБН учениците се запознават с богатството на културните традиции по българските земи, разкриват ролята на държавата и християнството в развитието и съхраняването на българската идентичност през Средновековието. Учащите си представят и оценяват приноса на българските владетели

за издигане и утвърждаване на българската държава. Уроците по ИКТБН са добра опора за часовете по литература, тъй като те запознават с историческата обстановка, в която се е създавало произведението, или събитията, описани в литературното произведение. Нашите ученици изучават историята на селото (града) Твардица, в което растат, чувстват се достойни, формира се родолюбиво чувство. Самостоятелно правят описание на селото и пишат съчинение-разсъждение. Описват забележителните места. Описват природни феномени, в случая – на лековитата чешма в Твардица.

Извънкласната дейност, свързана с българския фолклор, песенно и танцово изкуство, все повече се развива в училището. Това е начин за ползотворно ангажиране на извънучебното време на учениците и развитие на творческия им потенциал. Акцентът в работата ми слагам върху разнообразна извънкласна дейност. Нашите ученици вземат участие и печелят места в националните и републиканските конкурси: Литературен конкурс „Стефан Гечев” – гр. София, Литературен конкурс „Любовта ни в нас” – гр. Варна, песенен конкурс „Прехвъркна птичка” – гр. София, „Моите български корени” – гр. Кишинев. От 2007 година нашите ученици редовно вземат участие в проекта „Българска народна мъдрост по света“, иницииран от Държавната агенция за българите в чужбина, като превеждат пословици, приказки, легенди, предания, житиета на руски и румънски езици. Влюбени в своя роден език, някои от нашите ученици участват в районната и републиканската олимпиада по български език и литература, като печелят призови места.

Учениците на новия XXI век идват в училището с много предварителни умения, информация и знания, които не са били на разположение на предходните поколения, дори и на поколението, в което съм израснала и аз. Съвременните ученици имат много часове, прекарани пред телевизионния и компютърния екран. Тази нова ситуация изисква и подготовка на учителя за работа с новите деца съответно с техните умения и потребности. Въвеждането на съвременни интерактивни методи на обучение увеличава инте-

реса на учениците към часовете по български език и литература. Компютрите в класната стая по български език, които са спечелени от участието в проекта „Роден език и култура зад граница“ и интернетта ги използваме в целия учебен процес – за подготовка на дадена тема, при провеждане на урока, за упражнения, както и за оценяване на ученика. С помощта на компютъра и копироващата техника подготвям дидактически материали и задачи, тестове, изработвам слайдове и илюстрации, презентации в PowerPoint, Moviemaker. Преглеждаме откъси от филмове по изучаваните произведения. Учениците решават on-line тестове. Електронното обучение прави уроците по-привлекателни и интересни, спестява времето за усвояване на материалите.

Дълъг е пътят, извървян през годините, от класната стая на Рада Госпожина до днешните модерни и иновационни класни стаи. По този път вървя и аз с моите ученици и раста заедно с тях.

Сто пъти се убеждаваме, че критерия за съхраняване на народа е родният език. Учителите носят факела на познанието, с който осветяват пътя към обогатяване на духовните и нравствените добродетели на българските деца в Бесарабия.

Известният руски академик Д. Лихачов пише, че когато един народ няма своя оригинална култура, неговото съществуване става безсмислено. Българите са народ с велика култура, защото тя има свое лице.

РУМЪНСКИ ЕЗИК В БЪЛГАРСКИЯ ЛИЦЕЙ

Лариса ФЛОКОСУ,

учител, Български лицей „Васил Левски“, Кишинев

*Да знаеш много езици,
значи да имаш много ключове за една врата.*

Волтер

Говориш ли на свой роден език, пазиш своите корени. Родният език развива словото у човека и го подкрепва с духа на разума. Ако всеки от нас чувства душата на майчиния си език, значи може да оцелее пред силата на други езици. Да научиш друг език, значи да познаеш друга култура, да се докоснеш до сърцето на друг народ.

Не на всеки от нас майчиния език е държавен и оттук поемаш пътя да го научиш. Ние, българите, живеещи в Република Молдова, изучаваме езика на държавата, защото живеем в това общество и с уважение се отнасяме към културата на този народ.

В нашата страна има много учители, които са българи по произход, и при това с голям интерес преподават румънски език на ученици – етнически българи.

Така стана и с мен, защото аз съм една от тези учители, българка по произход, преподавам български и румънски език в Българския теоретичен лицей „Васил Левски“. Специално ще говоря за румънски език в българския лицей, който играе голяма роля в процеса на общуването в нашето общество. Нашите ученици с удоволствие изучават държавния език, свободно пишат и говорят на него. В своята преподавателска дейност винаги правя с учениците сравнение между двата езика – български и румънски, както в сферата на граматическите явления, така и в областта на литературата. Известно е, че румънският език е един от балканските езици, в своето развитие е претърпял влияние от страна на българския. Така, например, някои учени споделят, че около 30% от разговорната лексика в съвременния румънски език са заемки от

българския ("tutun" – "тютюн", "grija" – "грижа", "trebuie" – "трябва") и по този начин на уроците по български или румънски език се старая да правя съпоставка между двата езика.

Така, например, за Коледа децата научават, че и в Молдова, и в България традициите са едни и същи: ястията на софрата са еднакви – варено жито и варен фасул, пълнени чушки с ориз, ошаф, постни сърми и т.н; пече се хляб и се крие в питката някой предмет, който определя къмета; коледарите ходят от къща на къща и пожелават на стопаните живот и здраве. И по този начин децата изучават езиците с по-голям интерес и имат възможност да се доближат до културата на народа, до историята на тази общност. Ако няма да се знае историята, няма да се доближиш до душата на човека.

Изучаването на историята на собствената страна и усвояването на нейните уроци е било и остава условие за възпитанието на подрастващото поколение, развитието и приемствеността в държавата. На уроците по румънска литература има доста теми с исторически характер, които се изучават от учениците и се разказват на румънски език. Например, за учениците беше интересно, че в Молдова имаме 87 музея и това е нашето богато наследство. Получават знания и за известните молдовски деятели, като Щефан чел Маре и Сфънт, Димитрие Кантемир, за прочутите личности Василе Лупу, Александру Хаждеу, Василе Александри, за двете знаменити Марии, прекрасните певици и артистки – Мария Чеботари и Мария Биешу, които прославили Молдова из целия свят.

Румънският език в българския лицей звучи не само в класните стаи, по време на уроците, но и на сцената, по време на извънкласните дейности. През последните пет години имах възможност да подготвя група ученици, с които участвах в някои национални проекти.

През 2010 година, на 19 ноември, начело с група ученици от лицейските класове (Оксана Шупак, Олеся Козман, Карина Карас – 10 реал. клас; Николай Атанасов, Алексей Солонарь – 11 реал. клас; Иван Мардарь, Цветана Цвяткова, Александра Драгнева – 11 хум.

клас; Ралица Ангелова – 12 реал. клас) бяхме поканени в Украинския теоретичен лицей „М. Коцюбински“ да участваме в междукултурен проект под мое ръководство, на който представихме историята, културата, традициите и обичаите на българския народ. Учениците говориха и за най-известните български празници (Коледа, Великден, Лазар), които честват българите на молдовска земя.

През 2011 година, месец март, нашият лицей отбеляза седмица на румънския език и литература. Като преподавател по румънски език и литература, реализирах проект с 11-ти хуманитарен клас на тема: „În jurul televiziunii moldovenești“. Проектът успоредно се реализираше с презентация Power Point и двама водещи-репортери (Иван Мардарь и Елена Щекатурова), които разказаха за най-актуалните новини в страната. Извънкласната дейност имаше успешен резултат както за учениците, така и за мене.

На 2 февруари 2012 година заедно с учениците Игор Бучков, Юлия Велчева (10 хум. клас), Оксана Шупак, Олеся Козман, Екатерина Келеш (11 реал. клас), Юлия Рости (12 реал. клас) и Цветана Цвяткова (12 хум. клас), участвах в междукултурен проект в молдовско-турския лицей «Оризонт», където представихме на румънски език културата, традициите и обичаите на българския народ. Момичетата изпяха няколко песни от българския фолклор на български език.

Целта ми беше да представя живота на този език в лицей. Животът му е интересен и плодотворен, защото учениците пишат, говорят, пеят, танцуват и творят заедно със своите преподавателите.

Хронологическата поредица продължава от 2013 година, март–април, реализирам заедно с учениците четири проекта по извънкласна дейност, които носят различен характер: лирически, поетически, развлекателен.

На 11 февруари същата година откриваме седмица на румънския език и литература с творчеството на Григоре Виеру. Учениците от 10 хуманитарен клас осъществяват сценария с название: „Григоре Виеру – жива сълза, родена от езика на стиха“. Децата рецитираха стихотворения, разказаха за творчеството на поета, инсценираха някои негови стихотворения за майката.

На 12 февруари, заедно с учениците от лицейските класове организирахме среща с поета Николае Дабижа, наречен в румънската литература „въодушевяващ поет на Бесарабското възрождане“. Също в този ден бяха поканени оперни певци от Кишиневския театър на опера и балет „Мария Биешу“, които изпълниха три арии.

На 13 февруари осъществихме алтернативен проект с название „*Să te poi cu brunetele*“, т.е. «*Състезавай се с брюнетките*», заедно с ученици от 10 хуманитарен и реален клас. Този сценарий имаше познавателен характер, защото ученичките-брюнетки проверяваха знанията си по румънски език и литература.

На 14 февруари, заедно с 9 клас чествахме „Деня на влюбените“, който съдържа различни видове дейности: танци, стихотворения, песни.

Щастлива съм като човек, защото всеки ден се събуждам с чувство на радост, и щастлива съм като преподавател в Българския лицей „Васил Левски“, защото съм окрилена с добър колектив и творчески деца. Признавам, че моето щастие черпи подкрепа от ръководството на лицейа, от лицето на нашия директор, Васил Стоянов. Без негова административна подкрепа и достъпно отношение към всеки учител нямаше да „живее“ колективът. Подкрепата на директора помага да правиш това, което можеш, да твориш това, което умееш и да очакваш от себе си това, което очаква самото ръководство: *децата да бъдат образовани, с гордост да говорят за своята Родина, народ и език.*

Спомням си думите на Григоре Виеру за езика: „*Езикът не е цвете, с което можем да се накичим на празника – той е кон, впрегнат кон, с който сме длъжни да работим всеки ден.*“ Заедно с колегите именно това и правим в нашия лицей, всеки ден работим с ученици, обучаваме ги, възпитаваме ги, научаваме ги правилно да говорят и да пишат на български, румънски, руски и английски език, в същото време пробуждаме в тях интерес и обич към всеки език отделно, *за да могат децата днес да се интегрират в едно демократично общество.*

BENEFICIUL COMUNICĂRII INTERCULTURALE ÎN SCOPUL AVANSĂRII LINGVISTICE

Natalia BARBAROVA,

*profesor de limba și literatura română, grad didactic II,
Liceul Teoretic „Mihai Grecu”*

Artur BIȘIR,

*specialist coordonator, Direcția generală educație, tineret și sport a
Consiliului municipal Chișinău, profesor de limba și literatura română,
grad didactic I, Liceul Teoretic „Mihai Grecu”*

*„Comunicarea este o dimensiune centrală a vieții noastre culturale;
fără ea, orice tip de cultură moare. În consecință, studiul comunicării
presupune studiul culturii în care este integrată”*

John Fiske

În orice condiție a vieții comunicarea este baza dialogului uman, baza unei societăți. Comunicarea este o formă de comportament uman. Ea apare din nevoia de a ne înțelege mai mult sau mai puțin eficient cu cei ce ne înconjoară. A comunica eficient înseamnă a putea să convingem sau să rămânem convinși. Prin comunicare omul își dezvoltă personalitatea, gândirea, exprimarea liberă și corectă. La fel avem nevoie de comunicare pentru a ne informa, pentru a înțelege corect semnificația mesajului audiat. În acest context putem să spunem că comunicarea ne ajută să devenim mai inteligenți, mai erudiți și mai socializați. O comunicare eficientă ne ajută să înțelegem mai bine o persoană sau o situație și ne permite să rezolvăm diferite probleme pe care le întâlnim.

Fiind într-o societate multinațională, e foarte important ca fiecare din noi să poată cunoaște și descoperi ceva nou care este în preajma noastră. Orice persoană poate fi o descoperire pentru noi prin cultura, obiceiurile, tradițiile, portul național etc. Pentru a cunoaște toate enumerate e nevoie de o comunicare eficientă între reprezentanții diferitor etnii.

S-ar părea că este foarte simplu să comunicăm, dar majoritatea dificultăților pornesc de la deficiențele de comunicare. Deseori ignorăm faptul că oamenii ce aparțin altor culturi diferă de noi prin religie, statut, luarea deciziilor, atitudinea față de timp, limbaj non-verbal. Prin urmare apare fenomenul discriminării, ceea ce reprezintă manifestarea unui comportament și a unei atitudini negative față de anumite persoane sau grupuri de persoane minoritare, prin anumite acțiuni, denumite forme ale discriminării.

Discriminarea este un fenomen ideologic, care, dacă nu este oprit la timp, prinde rădăcini adânci în societate. Din cauza aceasta apar stereotipuri și prejudecăți care cu greu pot fi eliminate. Lipsa unei educații despre toleranță, lipsa discuțiilor pe teme culturale în familie sau incapacitatea oamenilor de a accepta diversitatea culturală împiedică societatea să recurgă la un dialog intercultural.

Dialogul sau comunicarea presupune nu doar să fim auziți și ascultați, dar și să putem auzi pe alții. Pentru aceasta, în primul rând, societatea ar trebui să cunoască toate entitățile culturale, naționale, să studieze cultura atât a grupurilor majoritare, cât și a celor minoritare. Reprezentanții minorităților naționale în Republica Moldova ar trebui să reprezinte un interes sporit, pentru că cunoscând cultura entităților aflate pe teritoriul țării noastre, avansăm cultural, lingvistic și sufletește.

Republica Moldova, din punct de vedere etnic, este un stat multinațional. Principala comunitate etnică este cea a băștinașilor care se pot declara fie „moldoveni”, fie „români”. Celelalte comunități etnice sunt minoritare: ucraineni, ruși, romi la nordul și estul republicii și găgăuzi și bulgari la sud-estul țării. Încadrarea minorităților naționale în societate este destul de complicată din moment ce studierea își fac în limba maternă sau cel puțin în limba rusă. Exemplu fiind populația sudică, vorbitoare de limba bulgară făcându-și studiile în limba rusă, studiind limba maternă, învățând limba română și apoi încă o limbă străină. Reiese că în școală un elev învață patru limbi. Este foarte bine, dar este în același timp greu pentru că limba rusă și bulgară fac parte din ramura slavonă pe când limba română – din ramura romanică.

Studierea limbii române devine o dificultate pentru elevii și studenții bulgari din Republica Moldova. Asimilarea cunoștințelor devine mai grea, pentru că limba română fiind auzită doar la ore și deloc practică în afara orelor. Dar aceasta nu este o piedică, dimpotrivă, este o posibilitate de a o studia suplimentar și a obține rezultate bune în acest domeniu. Exemplu fiind noi, autorii acestui articol, care facem parte dintr-o entitate minoritară – bulgari, care am făcut studiile în limba rusă și ulterior am învățat limba română, ca mai apoi să devenim profesori de limba și literatura română.

Cu cât mai multe limbi înveți, cu atât mai multe culturi cunoști. Studiind o limbă, nu o poți cunoaște până nu faci cunoștință cu cultura, tradițiile și obiceiurile acestui popor. Aprofundându-te în interiorul culturii și limbii studiate rămâi impresionat de frumusețea și beneficiul pe care-l acumulezi. Cât de enigmatic răsună limba atunci când este îmbrăcată în portul național, atunci când este servită de bucătăria națională și când este audiată împreună cu o muzică populară străveche. Fiecare persoană se poate îmbogăți sufletește cunoscând frumusețea mai multor limbi, mai multor culturi. Rămâne doar să fie dorință de a te aprofunda în cultura altui popor.

Din păcate, majoritatea nu sunt deschiși pentru un dialog intercultural și își pun piedică singuri în calea spre studiarea unei limbi sau cel puțin cunoașterea altei minorități diferite de ei. Atunci apar neînțelegeri, conflicte și, nu în ultimul rând, discriminări. Anume aceste persoane au de pierdut, pe când ceilalți eliminând prejudecățile și stereotipurile își fac cunoștințe noi, învață limbi străine, cunosc obiceiuri noi, descoperă o cultură nouă pentru ei și primesc plăcerea unei comunicări interculturale.

Este destul de interesant să descoperi că o limbă poate avea asemănare cu celelalte limbi din aceeași ramură. Cunoscând o limbă îți este mai ușor să înveți încă trei-patru limbi. Este uimitor să explorezi că câteva culturi pot avea tangențe în port, în tradiții, în limbajul non-verbal, în exprimare și atitudine față de persoanele în etate sau de familie.

Valorile pe care le are un popor sau o entitate minoritară sunt gata să le descopere și să se împartă cu ele cu cei ce doresc să le cunoas-

că. Rămâne doar ca fiecare ce dorește să învețe ceva nou– învață. Cel care vrea să cunoască ceva interesant – cunoaște. Cel ce vrea să descopere ceva enigmatic – descoperă.

În urma celor spuse putem să adăugăm că o persoană este liberă să aleagă singură de ce are nevoie. Bazele fiind puse încă în copilărie, când în familie se vorbește de bine sau, dimpotrivă, negativ despre persoanele de alte culturi. Apoi când copilul este socializat, colegii din grădiniță sau școală sunt din altă entitate, atitudinea față de acești copii pot dirija pedagogii și părinții. Prin urmare când un adolescent face cunoștință cu mare plăcere cu un alt adolescent care aparține unei alte culturi este rezultatul educației corecte pe care a primit-o. Viceversa este atunci când atitudinea este categoric negativă față de minoritățile naționale, față de culturile aflate în apropiere, față de țările vecine și locuitorii lor. Nu poate fi exclusă situația când poporul nostru, cultura noastră la fel este ceva nou și neexplicabil pentru cineva. De aceea, comunicarea interculturală trebuie întotdeauna să existe, pentru că, cum am menționat mai sus, orice tip de cultură moare, dacă comunicarea va lipsi din viața noastră. Fără comunicare noi nu prezentăm nici un interes, noi nu existăm ca personalitate, noi nu putem fi ca popor.

BIBLIOGRAFIE:

Andrea M. Identitate și alteritate în comunicarea interculturală. Cluj-Napoca, 2014.

Budescu C. O Istorie a Comunicării Interculturale / scribd.com.

Callo T. Educația comunicării verbale. Chișinău, 2003.

Cucoș C. Educația. Dimensiuni culturale și interculturale. Iași, 2002.

Șerbănescu A. Cum gândesc și cum vorbesc ceilalți. Prin labirintul culturilor. Iași, 2007.

РОЛЬ ФРЕЙМОВ В СИСТЕМЕ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ-ИНОСТРАНЦЕВ НОВОМУ ЯЗЫКУ

Юлия БОБРОВА,

*преподаватель Кишиневского государственного
педагогического университета им. И. Крянгэ*

Из психологии давно известно, что когнитивная база человека строится путем сращивания знаний о мире с соответствующими лексемами. Это позволяет выйти в ту или иную область знаний благодаря опорным словам. При ведении беседы ключевые слова и идеи вызывают в памяти достаточно крупные тематические и сценарные структуры, снабженные разнообразными «заранее заготовленными» предположениями.

Такая система обучения использует не только интеллектуальные познавательные механизмы, реализующиеся в традиционных вербальных методиках обучения, направленных на развитие рефлексивной деятельности учащихся и на формирование интеллектуальных навыков, необходимых для решения учебных задач, но и (в первую очередь) сенсорно-перцептивные каналы различной модальности, а также чувственно-интуитивные способы получения новых знаний. Применение методов когнитивного обучения в нашем понимании позволяет объединять естественные (природные), субъективно-психические и рациональные начала личности в одно целое посредством взаимосвязанных действий, обсуждений, размышлений и самоконтроля; способствует повышению эффективности когнитивного развития и интеллектуальной системы в целом. Отличительной особенностью обучения является то, что ведущая роль отводится сенсорно-перцептивным и эмоционально-интуитивным способам приобретения знаний, особенно на первой ступени средней общеобразовательной школы¹.

Последние годы ознаменовались активным поиском и широким использованием методик, позволяющих значительно повы-

ситель эффективность обучения. Одна из таких методик - *фреймовый подход*. Фреймовая схема предполагает наличие визуализированной жесткой каркасной структуры («матрицы»), накладываемой на множество тем и являющейся средством структурирования учебного материала. Данный способ относится к инновационным в системе обучения и напрямую связан с ускорением научно-технического прогресса, увеличивающего темпы накопления знаний и роста информации.

Фреймовая теория в последнее время набирает большую популярность. Знание представляется организованным в некоторые концептуальные схемы или модели стереотипных ситуаций, содержащихся в нашем сознании в виде фреймов и систем фреймов. Использование фреймовой теории представления знаний в обучении иностранному языку имеет ряд преимуществ и предоставляет некоторые дополнительные возможности как при организации аудиторной работы студентов-иностранцев по изучаемому ими языку, так и в рамках организации их самостоятельной работы².

Так, при обучении новому языку представляется целесообразным не заставлять обучающихся заучивать определенный словарь (набор лексических единиц), а формировать у них фреймы изучаемых ими понятий, ситуаций и т.п., при этом указывая им на соответствия и культурологические различия, существующие между аналогичными фреймами в родном и иностранном языке.

В качестве основных структур знаний рассматриваются фреймы (структуры данных, предназначенные для представления стереотипной ситуации, – М. Минский), схемы (структуры, организующие прошлый опыт, – F. Bartlett), скрипты (сценарии) (ментальные репрезентации каузально связанных действий, – R. Abelson, R. Schanon, R. Schank)³.

При «фреймовом подходе» в каждом случае, чтобы понять смысл одного слова, входящего в группу слов, необходимо до некоторой степени понять, что означают они все. Такие группы слов удерживает вместе то, что они мотивируются, определяются и взаимно структурируются особыми унифицированными конструкциями.

ми знаний или связанными схематизациями опыта, для которых используется общий термин «фрейм».

Фрейм (в переводе с англ.) – это сооружение, строение, остов, скелет, костяк, каркас, сруб, структура, система, рама, станина, корпус, решетчатая система (framework – каркас)⁴.

Фреймом называется структура для описания понятия или ситуации, состоящая из характеристик этой ситуации и их значений.

Автор идеи фреймового подхода Марвин Минский дал такое определение: «Фрейм – это структура данных, представляющая стереотипную ситуацию, вроде присутствия внутри жилой комнаты или сбора на вечеринку. К каждому фрейму присоединяется несколько видов информации. Часть информации о том, как использовать фрейм. Часть о том, чего можно ожидать далее. Часть о том, что следует делать, если ожидания не подтвердятся»⁵.

Из той же психологии известно, что знания усваиваются, укладываются и хранятся в долговременной памяти в сжатом виде – в виде когнитивных ментальных структур – фреймов⁶. Идея применения фреймового подхода в обучении состоит в том, что если знания усваиваются и хранятся в памяти в виде фреймов, то и представлять знания в процессе обучения надо тоже в виде фреймов. В этом состоит основной смысл фреймового подхода в обучении любой дисциплине.

Обучение студентов таким фреймам представляется сегодня более целесообразным, чем преподавание определенного набора лексических и грамматических единиц в отрыве от конкретных когнитивных схем и сценариев. Создавая в процессе обучения соответствующие когнитивные фреймы, следует учитывать социокультурные особенности, присущие жителям той или иной страны. Овладение такими «пакетами знаний» (фреймами) позволит языковой личности выйти за пределы собственной культуры и продуктивно осуществлять межкультурное общение с учетом его лингвистических и психологических особенностей. В процессе формирования фреймов у учащихся познавательная деятельность реализуется на всех уровнях (т.е. обязательно участие

самого студента в разработке нового фрейма, с использованием определенной системы упражнений, включающих творческие и исследовательские задания), поэтому можно говорить не просто о когнитивном подходе, а о когнитивно-деятельностном⁷.

Принципы отбора слов для учебного фрейма связаны с фреймовым способом организации лексики в практике преподавания русского языка как иностранного (РКИ). В этом направлении проведено большое количество исследований. Сама же идея использования фрейма в процессе обучения иностранным языкам стала одной из категорий современной когнитивной лингвистики.

В практике преподавания РКИ отбор слов связан с лексическим минимумом (ЛМ) определенного этапа обучения и соответствующими ему принципами отбора слов. Это относится и к учебному фрейму, под которым понимается фреймовая структура, представляющая схематичный набор знаний о мире, которые существуют в когнитивной базе человека и как бы сращиваются с лексикой.

Поскольку учебный фрейм (УФ) обладает особыми характеристиками, которые определяют его лексический состав, общепринятые принципы отбора слов для ЛМ оказываются недостаточными.

Таким образом, требуется разработка дополнительных принципов отбора слов на основе фреймового способа организации лексики. Особенно важен в лингводидактике РКИ принцип учета лингвокультурного компонента, поскольку он позволяет отобрать языковой материал, который отражает культуру страны изучаемого языка и максимально приближен к реальным условиям общения, проживания и обучения студентов⁸.

В процессе отбора языкового материала необходимо руководствоваться конкретными методическими задачами определенного этапа обучения, так как лексический минимум каждого уровня обладает своими особенностями. В зависимости от направленности на вид речевой деятельности различают активный и пассивный лексический минимум. При этом фреймовый способ организации лексики наиболее эффективно можно использовать на среднем и продвинутом этапах обучения РКИ⁹.

В практике преподавания РКИ знакомство студентов с языковым и речевым материалом, а также его расширение происходят традиционно на уровне текста. В случае фреймовой организации лексики этот процесс переносится во фреймовую структуру, в частности в тематические группы, заполняющие слоты фрейма. **Слот** - это атрибут, связанный с узлом в системе, основанной на фреймах. Слот является составляющей фрейма. Важным становится не просто наличие в тексте тематической лексики. Подобная организация лексики позволяет построить обучающий процесс на базе фрейма, отказаться от текста как основы для введения лексико-грамматического материала¹⁰. Учебный фрейм позволяет не только знакомить студентов с языковым и лексическим материалом, но и организовать речевую практику без текстов, строя практические занятия на основе продуманной системы вопросов.

Удобство фреймовой структуры заключается в том, что подобная структура обеспечивает эффективность усвоения учебного материала: заданность ситуации, выделение лексических компонентов, их структурированность и последовательность, которые направлены на активизацию процесса осмысления и использования. «Такой подход предлагает основной учебный материал сразу в том виде, в котором это наиболее удобно для человека, а значит, фрейм способен резко облегчить процесс усвоения материала»¹¹.

К примеру, упражнения, речь в которых идёт о фреймах, под названием «хронология событий». С содержательной точки зрения упражнения данного типа представляют собой названия действий, совершаемых в определенной жизненной ситуации, перечисленные не в хронологическом порядке. Задача обучаемых – восстановить хронологию событий.

Применение фреймового подхода представляется интересным и в отношении работы со структурой текста на неродном языке. В структуре фрейма отражены основные смысловые блоки, их связи и возможная последовательность. К примеру, для любого текста описания особенно важен набор параметров, по которым характеризуется субъект либо объект. Такие параметры будут соответствовать подструктурам фрейма текста-описания.

В целом же структура фрейма представляет собой обобщенную до некоторого уровня модель соответствующего текста, вся структура фрейма соответствует плану данного текста.

Например, рассмотрим такую типичную ситуацию, как посещение кинотеатра. В сознании и памяти учащихся уже сложилось обобщенное представление об этом фрагменте действительности. *Это представление – фрейм*, который включает в себя обобщенный образ, несущий в себе специфические особенности языковой и социальной культуры. Посещение кинотеатра связано с национальной традицией и культурой отдельной страны. Например, у русских есть свое фреймовое представление о кинотеатре. В русском кинотеатре люди покупают билеты, затем, выстаивая отдельную очередь, покупают чипсы, попкорн, напитки, которые пьют и едят во время просмотра киноленты, не всегда оставляя после себя чистоту и т.д. В других же странах мира кинотеатр сохранил свои определённые традиции, и поход в кинотеатр у людей многих национальностей приравнивается к семейным традициям, являясь разновидностью семейного досуга либо праздничным событием, в ряде стран, где принято посещать премьеры. Для американцев кинотеатр является важным компонентом культурной жизни, большим, чем времяпрепровождение, скорее – одним из важнейших ритуалов. Поэтому лексический материал, который заполняет слоты фрейма / сценария «Русский кинотеатр», может не совпадать с теми лексическими единицами, что заполняют слоты фреймов «Японский кинотеатр», «Английский кинотеатр» или «Итальянский кинотеатр». Таким образом, фрейм как иерархическая структура для представления стереотипной ситуации сохраняет свои типичные национальные черты и является обобщенным фрагментом действительности в конкретной лингвокультуре. Например, для заполнения слотов в учебном фрейме «Русский кинотеатр», имеющем свой лингвокультурный компонент, был отобран следующий языковой материал.

Материальные объекты: здание кинотеатра (его размеры и формы, закрытый или под открытым небом), касса, билеты в ки-

нотеатр, зритель, фильм, мультфильм, отдых, друзья, кресло, настроение, 3D очки, попкорн, вода, чипсы, шоколад.

Участники и их типичные действия: кассир принимает плату; билетёр проверяет билет; посетители покупают еду и напитки, занимают свои места в зале и т.д. Таким образом, лексика, отобранная во фрейм «Посещение кинотеатра», отражает национальную лингвокультуру.

Благодаря общению людей, через предметы и места искусства прошлого и настоящего становится возможным диалог культур. По мнению академика Д. Лихачева, исследователя древнерусской литературы, *«культура объединяет все стороны человеческой личности. Нельзя быть культурным в одной области и оставаться невежественным в другой. Чем больше человек окружен духовной культурой, погружен в нее, тем ему интереснее жить, жизнь приобретает для него содержательность»*¹².

Поскольку лексические запросы часто связаны с местом проживания учащихся, их возрастом, национальностью и интересами, фреймовый УС (учебный слот) должен быть, прежде всего, адресным и удовлетворять лексические потребности студентов, обучающихся на данный момент. Поэтому особое внимание выделяется нескольким фреймам страноведческого и лингвокультурологического характера¹³.

Резюмируя вышесказанное, хочется повторить, что принципы отбора слов для учебного фрейма тесно связаны с особенностями фреймовой организации лексики. Они основываются на принципах отбора слов соответствующего лексического минимума и включают ряд дополнительных: принцип целостного восприятия тематической ситуации с учетом лингвокультурного компонента, принцип учета стереотипного набора знаний в определенной культуре, принцип отбора слов с учётом личного опыта учащегося, его коммуникативных интересов, целей, конкретного места обучения, национальных особенностей и другие.

Также необходимо отметить, что фреймовая организация лексики является новым направлением в лингводидактике РКИ, поэтому многие вопросы остаются еще не изученными, включая тот же принцип отбора слов.

ЛИТЕРАТУРА:

¹ **Леонтьев Д. А.** Самоорганизация живых систем и физиология поведения // *Мир психологии*. Москва, 2011, № 2, с. 16-27.

² **Жарова А. В.** Управление самостоятельной деятельностью учащихся. Учебное пособие. Ленинград, 1982, с. 12.

³ **Кузнецова Л. И.** Принципы отбора слов для учебного фрейма с учетом лингвокультурного компонента // *Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В. П. Астафьева. Языкознание. 2010*, <https://cyberleninka.ru/article/v/printsipy-otbora-slov-dlya-uchebnogo-freyma-s-uchyotom-lingvokulturnogo-komponenta>

⁴ Там же.

⁵ **Минский М.** Структура для представления знаний // *Психология машинного зрения*. Москва, 1978, с. 249.

⁶ **Беспалько В. П.** Слагаемые педагогической технологии, Москва, 1989, с. 27.

⁷ **Тёрёчик Л. Б.** К вопросу о фреймовом подходе в преподавании русского как иностранного и английского языков // *Вестник Московского государственного областного университета. Серия «Педагогика»*. Москва, 2011, № 2, с. 8.

⁸ **Кузнецова Л. И.** Организация лексического материала с позиции фреймового подхода // *Молодой ученый*. Т. 2. Москва, 2010, №11, с. 129.

⁹ **Латышева А. Н.** Учебники русского языка и фреймовый подход к обучению инофонов // *Мир русского слова*. Москва, 2004, вып. № 3, с. 82.

¹⁰ www.allbest.ru [27/10/2016]

¹¹ **Латышева А. Н.** Указ. соч., с. 84.

¹² **Тёрёчик Л. Б.** Указ. соч.

¹³ **Кузнецова Л. И.** Указ. соч., с. 132.

ДИФФЕРЕНЦИРОВАННЫЙ ПОДХОД ПРИ ОБУЧЕНИИ ГРАММАТИКЕ СТУДЕНТОВ-ИНОСТРАНЦЕВ

Марина ГОРШКОВА,

старший преподаватель,

*Кишиневский государственный педагогический университет
им. И. Крянгэ*

С конца XVIII века в методике преподавания русского языка иностранцам (РКИ) активно формировалось практическое направление обучения; язык больше не рассматривался только как система, подчеркивалась важность языка как средства общения и коммуникации. В XX веке исследователями предпринимались попытки решения проблемы целеполагания – имела место дифференциация целей в зависимости от социального заказа. В этот же период определяется вспомогательная роль грамматики русского языка и вводятся сознательно-сопоставительные элементы обучения с практической целью. Также выделяются три основных взаимосвязанных аспекта обучения иностранцев общению на языке: обучение языковой системе, обучение речи и речевой деятельности.

В настоящее время обучение языковой системе РКИ не представляется возможным без погружения в языковую среду (т.е. без применения лексико-грамматических знаний на практике в речи). Дифференцированный подход способствует более эффективному усвоению языкового материала благодаря созданию индивидуальных образовательных траекторий, предполагающих учет интересов и способностей конкретного студента. Процесс обучения становится посильным для обучающихся, сохраняется благоприятная атмосфера в классе (группе), у студентов появляется возможность самовыражения и преодоления боязни допустить ошибку в речи.

При построении индивидуальных образовательных траекторий важна не только правильная постановка целей для каждого

конкретного студента, но и правильный подбор упражнений, их адекватность. Под адекватностью упражнений понимается их потенциальная способность, благодаря определенному характеру и уровню сложности, служить наиболее эффективным средством достижения результатов. Помимо уровня и способностей студентов при формировании лексико-грамматического навыка преподаватель должен использовать те упражнения, которые учитывают специфику самого навыка, формируют действия, составляющие данный навык. Например, процесс формирования грамматического навыка включает следующие стадии: восприятие, имитация, подстановка, трансформация, комбинирование. Исходя из последовательности данных этапов, преподаватель может учитывать факторы организации упражнений. Можно дать речевую установку (таким образом, появится речевая задача), использовать иллюстративную наглядность (появится условная ситуативность), использовать звукозапись (появится слуховая опора). Прогноз эффективности факторов для того или иного студента носит важный характер и помогает оптимизировать процесс усвоения материала. Таким образом, одно и то же упражнение в разных условиях, на разных стадиях работы, по-разному организованное, может быть в разной степени адекватно поставленной цели.

Те же правила распространяются на формирование лексического навыка. Можно выделить ряд условий для правильного его формирования:

- 1) адекватность используемых средств и способов по отношению к индивидуально-типологическим особенностям обучающегося;
- 2) наличие комплекса упражнений, подобранных для конкретного студента и встроенных в его индивидуальную образовательную траекторию (при учете интересов обучающихся);
- 3) правильная техника выполнения условно речевых упражнений;
- 4) разнообразие предлагаемых заданий.

Профилактика ошибок при формировании языковой (лексико-грамматической) компетенции достигается определенным способом обобщения правил-инструкций в процессе автоматизации.

Грамматический материал необходимо представлять в единстве с соответствующим лексическим материалом и текстом. Также необходима большая точность характеристики языковых явлений; теоретические комментарии могут быть включены во вспомогательное пособие к учебнику для каждого студента.

Необходимость постоянного пополнения словарного запаса, фиксации и систематизации случаев некорректного и неправильного употребления слова является причиной возникновения проблем с усвоением нового языкового материала. Каждое языковое явление должно быть проанализировано с точки зрения трудности для определенного контингента обучающихся. Важно правильно определить степень легкости/трудности языкового материала для определенной языковой аудитории. Прогноз и анализ ошибок представляется в данном случае в качестве особого вида работы над языком. Проанализировать ошибку на всех ее уровнях (лексическом, грамматическом, семантическом, фонетическом) – значит добиться ясности в языковом восприятии обучающихся.

Дифференциация обучающихся направлена на удовлетворение познавательных потребностей с учетом индивидуальной подготовленности студентов. Так как ДП предполагает всестороннее развитие и саморазвитие личности, то самостоятельная работа будет являться неотъемлемой частью дифференциации. М.Е. Захарова выделяет следующие уровни для успешного выполнения самостоятельной работы:

- 1) мотивированность задания;
- 2) четкая постановка познавательных задач;
- 3) алгоритм выполнения работы;
- 4) четкое определение объема, сроков, форм отчетности;
- 5) определение видов консультационной помощи¹.

Вопрос о типологии самостоятельной работы вызывает разногласия у ученых. Так, И. И. Малкин выделяет следующие виды самостоятельной работы: 1) репродуктивная, 2) познавательно-поисковая, 3) творческая, 4) познавательно-практическая². П. И. Пидкасистый выделяет воспроизводящий, реконструктивно-вариативный, эвристи-

ческий и творческий виды самостоятельной работы³. М. Е. Захарова утверждает, что самостоятельная работа позволяет индивидуализировать и дифференцировать процесс обучения, предоставляет свободу творчества, способствует повышению заинтересованности.

Также М. Е. Захарова выделяет следующие методы и формы самообразования:

- 1) работа с источниками информации;
- 2) коллективная работа;
- 3) планирование домашней работы;
- 4) методика выполнения главного;
- 5) методы самостимулирования⁴.

Дифференциация языкового материала осуществляется с целью помочь «слабым» студентам выделить дополнительное время для практики, а сильным – усложнить материал. Работа с материалом предполагает большое количество видов дифференцированной деятельности: обобщение, синтез, поиск общих характеристик, выявление логических связей, структуризация восприятия, стремление к многомерности восприятия, экономизация и унификация когнитивных механизмов, вычленение процессуальной доминанты, прирост интегрируемых элементов и т.д.

Большой выбор технологий ДП делает возможным *дифференциацию на уровне организационных методов и форм обучения*. К таким технологиям можно отнести следующие: видеофильм, деловая игра с элементами учебной и профессиональной деятельности, дискуссия, учебная речевая ситуация, педагогическое сотрудничество, ситуация успеха, творческая деятельность (проект), самоконтроль, самоанализ, самореализация и т.д. Особую важность имеет оказание дифференцированной помощи. Н. Е. Газинская выделяет следующие ее виды: индивидуализация домашнего задания, использование при ответе составленного плана или памятки, предоставление времени для подготовки к ответу, оказание помощи в ходе самостоятельной работы, указание алгоритма выполнения задания, наведение на поиск решения определенной ситуацией, постановка наводящих вопросов и т.д.⁵

ЛИТЕРАТУРА:

¹ **Захарова М. Е.** Познавательная самостоятельность у студентов в изучении иностранного языка при дифференцированном подходе // *Сибирский педагогический журнал*. Новосибирск, 2010. №11, с. 227.

² **Малкин И. И.** Рационально организовать самостоятельную работу учащихся // *Приложение к журналу «Народное образование»*. Москва, 1966. №10, с. 18.

³ **Пидкасистый П. И.** Самостоятельная деятельность школьников в обучении: Теоретико-экспериментальное исследование. Москва, 1980. 240 с.

⁴ **Захарова М. Е.** Указ. соч., с. 227-230.

⁵ **Газинская Н. Е.** Реализация индивидуально-дифференцированного подхода в дистанционном обучении школьников при формировании языковой компетенции [Текст]: дисс. магистра пед. образования. Чита, 2013. 129 с.

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ УЧЕБНЫХ ТЕКСТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ РКИ

Габриэлла ТОПОР,

доктор филологии, конференциар,

*Кишиневский государственный педагогический университет
им. И. Крянгэ*

Происходящие в современном обществе преобразования, изменения характера международных связей, интернационализация всех сфер жизнедеятельности человека поставили перед студентами-инофонами не просто задачу овладеть иностранным языком (ИЯ), но и быть способным ориентироваться в поликультурном мире, понимать его ценности, взаимодействовать с представителями других культур для взаимовыгодного диалога. Отсюда очевидны поиски новых подходов к обучению ИЯ, переориентация лингводидактических и методических исследований на проблемы развития у обучаемых способности эффективно участвовать в *межкультурной коммуникации*, выдвигание **формирования социокультурной компетенции (СКК)** как одного из компонентов *коммуникативной компетенции* в качестве основной цели обучения ИЯ в XXI веке. Формирование СКК у иностранных студентов как совокупности знаний, умений и навыков, необходимых для осуществления межкультурной коммуникации в соответствии с социальными и культурными нормами поведения, приобщает их к пониманию культуры изучаемого языка.

Накопленный значительный теоретический потенциал изучения различных аспектов иноязычной СКК, *исторический анализ взаимосвязи языка, культуры и общества* показывают, что язык и культура обретают конкретное *социокультурное содержание* лишь будучи включенными в процесс современного языкового образования, основной результат которого предполагает формирование ключевых компетенций в интеллектуальной, общественно-полити-

ческой, коммуникационной и др. сферах. Таким образом, понятие «обучение языкам» постепенно вытесняется понятием «обучение языку и культуре».

Лингводидактический опыт последних лет показывает, что *тексты с социокультурным компонентом* представляют собой ценнейший материал для демонстрации и усвоения фактов иноязычной культуры, национальной ментальности, социокультурной специфики. Они позволяют воспитать у студентов-инофонов терпимость и уважение к чужой культуре, непривычной системе ценностей, научить их осознавать значимость, самобытность собственной культуры, активизировать арсенал языковых средств, отражающих социокультурную специфику страны изучаемого языка.

В русле современных подходов к изучению текста, лингвоцентрического, текстоцентрического, антропоцентрического и когнитивного, а также в условиях социокультурного подхода в образовательной системе на современном этапе в лингвистике, лингводидактике и методике преподавания ИЯ развивается интерес к учебному тексту с социокультурной тематикой.

Опираясь на определения текста, можно выделить его основные социокультурные функции:

- коммуникативную – передача информации;
- познавательную – расширение представлений о мире;
- аксиологическую – оценочная;
- творчески-созидательную – создание модели мира;
- воспитательную – формирование, формулирование и выражение общественного мнения;
- эстетическую – создание образа реальной действительности;
- побудительную – побуждение к действию (при этом под действием подразумевается не только ролевой акт, но и возникновение переживаний)¹.

Учебные тексты с социокультурной тематикой представляют собой ценнейший материал для демонстрации иноязычной культуры, иного образа жизни, национальной ментальности, национально-культурной специфики.

Обучение культуре страны изучаемого языка в широком понимании этого слова позволяет быстрее и полнее сформировать необходимый уровень коммуникативной компетенции инофона.

Вместе с тем, проблема социокультурной компетенции неизбежно выводит нас в область культурного минимума, т. е. вопроса о том, ЧТО из массива русской культуры должно предлагаться студентам, изучающим РКИ (русский как иностранный).

Иностранец должен иметь представление о социокультурных правилах общения в среде носителей русского языка. Как известно, общение с носителями русского языка в кафе, поликлинике, по телефону и т. д. далеко не всегда проходит без осложнений. Еще больше затруднений вызывает у иностранцев необходимость реализовывать вербальное общение в рамках тем о российской системе образования, о традициях и праздниках, о российской культуре вообще и известных деятелях науки и культуры в частности. В курсе обучения РКИ обязательно должна присутствовать страноведческая информация о крупнейших российских театрах (Большой, Александринский, МХАТ), о городах и природе (Москва, Санкт-Петербург, Ярославль, Суздаль, Владимир, Байкал), о выдающихся деятелях науки и культуры (Ф. М. Достоевский, Л. Н. Толстой, П. И. Чайковский, Д. И. Менделеев и др.), образцы общения носителей русского языка. Также студентов-инофонов необходимо познакомить с важнейшими датами в истории российского государства. Этот культуроведческий аспект вызывает наибольшие затруднения у студентов-иностранцев.

Таким образом, выделяемый в содержании обучения иностранному языку социокультурный компонент должен включать следующие знания:

1) о культурном наследии страны изучаемого языка и ее вкладе в развитие мировой культуры, знание ее социальной системы, национальных реалий, важнейших исторических событий, географические сведения;

2) о крупнейших деятелях литературы и искусства, политики и дипломатии;

3) об общеевропейском и национально-культурном фоне современных традиций и ценностей;

4) норм поведения и этикета, включая способы вербального и невербального контакта, и умения социокультурного поведения, включая навыки вербальных и невербальных способов контакта.

То же, но только в иной интерпретации, выделяет П. В. Сысоев:

1) национальная ментальность (праздники, традиции, система ценностей, нравы, обычаи, этикет, знания ситуативного поведения, отношения в обществе);

2) национальное достояние (факты из истории, географические сведения, достопримечательности, литература, наука, образование);

3) социокоммуникация (язык невербального общения, безэквивалентная лексика, социолингвистический компонент)².

Исходя из этого, можно определить следующую тематику учебных текстов с социокультурным компонентом:

- Политика: политическое устройство России, государство и право.

- Экономика: биржа, предприятие, вложение денег, конъюнктура, налогообложение, экономическая политика, фонды, акции.

- Общество: поколения, текущие события, люди, криминал, для детей.

- Культура: литература, музыка, искусство, фильмы, телевидение, галереи, выставки, театр, архитектура, книги, выдающиеся культурные и научные деятели.

- Знание: космос, психология, мир животных, инновации, климатические изменения, исследования будущего, медицина, природа, земля, физика, химия.

- Образование: ВУЗы, университетская жизнь, школа, реформы в образовании, общее образование.

- Новые информационные технологии: Интернет, сотовый телефон, компьютерная аппаратура, Википедия, мультимедия.

- Образ жизни: мода, вопросы стиля, дизайн, пища, истории о любви, сад, здоровье и красота.

- Карьера: рынок труда, пожилые люди и работа, семья и карьера, карьера для женщин, заявления о приеме на работу, перспективы, работодатели.

- Окружающая среда: катастрофы, защита окружающей среды.

- Путешествия: туризм, сервис, гостиницы, путеводители, круизы, отпуск, дорожные каталоги.

- Спорт: футбол, легкая атлетика, Олимпийские игры, зимний спорт, мотоспорт³.

Такой тематический спектр учебных текстов с социокультурным компонентом более приемлем для обучаемых продвинутого уровня владения РКИ. Однако для начального уровня считаем целесообразным включать учебные тексты следующих тематических блоков:

1. Россия и ее символика (гимн, флаг, герб). Государственное устройство (политические институты, религия).

2. Москва и другие города России.

3. География России.

4. История России.

5. Культура России и ее вклад в мировую культуру.

6. Русские обычаи и традиции, сказки и поверья.

7. Проблемы молодежи («Система образования в России», «Где и как отдыхает российская молодежь»). Профессия («В мире профессий», «Востребованные профессии в России») и хобби.

8. Русская кухня.

9. Речевой этикет.

А. В. Гусева со ссылкой на Е. М. Верещагина и В. Г. Костомарова представляет страноведческие знания, которые, по мнению ученых, связаны с существованием определенного социума:

- область истории: даты, события, персонажи, представляющие страну изучаемого языка как систему событий, в том числе исторические факты и отдельные явления в определенных областях знания (литература, искусство и др.);

- область географии: географические характеристики страны (города, реки и др.) и связанные с ними социокультурные микросферы (архитектура, туризм, региональная гастрономия и др.);

- социальная область: государственное устройство (администрация, религия и др.);

- область собственно культуры: культура общения, информационная, спортивная, специальная (профессиональная и другие);

- коммуникативные умения, позволяющие обучаемым адекватно и рационально использовать полученные знания в межкультурной коммуникации, а также расширять кругозор, самосовершенствоваться и развивать культуру учебного труда⁴.

Для иностранных студентов продвинутого этапа обучения РКИ считаем, что этот перечень может быть дополнен знаниями об обычаях и традициях, национальных праздниках России, о русском фольклоре и литературе (знание произведений художественной литературы) и т. д.

Исследованный социокультурный потенциал учебных текстов позволяет нам конкретизировать критерии, на основании которых рекомендуется производить их отбор.

Принципы отбора разделены на:

- лингводидактические;
- лингвокультурологические.

Лингводидактические включают в себя требования к грамматическому, лексическому и стилистическому наполнению текста. Лингвокультурологические предполагают дозированную подачу культурных и страноведческих сведений в изучаемых текстах, что необходимо для погружения в культуру изучаемого языка и построения диалога культур. Первым шагом к этому погружению является осознание степени сходства/различия русского и национального (родного) менталитетов, русской и национальной (родной) картин мира, необходимое, чтобы сделать данный процесс постепенным и естественным

Принцип опоры на родной язык и родную культуру иностранных студентов необходим для облегчения восприятия русских текстов, а также для повышения у них мотивации к обучению благодаря занимательности, информационной насыщенности и эстетической привлекательности предложенных для знакомства текстов.

В итоге были разработаны требования, предъявляемые к тексту на всех уровнях обучения:

1. отсутствие сложной грамматической структуры, не отвечающей уровню знаний учащегося;
2. объём, не превышающий лексического максимума, установленного стандартами РКИ для каждого уровня обучения (то же касается и количества неизвестной лексики);
3. отсутствие смешения литературных стилей;
4. отсутствие лексики, ограниченной сферой употребления, или её дозированное употребление;
5. дозированное наличие безэквивалентной лексики;
6. законченная литературная форма произведения;
7. наличие страноведческих сведений;
8. обсуждение общечеловеческих проблем;
9. информационная насыщенность текста;
10. наличие эстетической ценности⁵.

А.В. Гусева же различает следующие критерии:

1. учет времени, отводимого на обучение ИЯ;
2. актуальность и практическая значимость информации/темы;
3. отражение коммуникативных потребностей современного общества, необходимых для элементарных научных, производственно-технических и общественно-политических контактов;
4. типичность ситуаций межкультурного общения и социальных ролей коммуникантов, общающихся в различных сферах и микросферах функционирования культуры страны изучаемого языка;
5. соотносённость явлений культуры страны изучаемого языка и родной культуры и её вербальное отражение в речевой коммуникации;
6. отбор таких знаний о культуре страны изучаемого языка, которые обеспечивают эффективную реализацию речевых актов;
7. учет возрастных интересов обучаемых, что, в частности, дает возможность предусмотреть отбор определенного объема материала для самостоятельного изучения;

8. возможность последовательного формирования (по принципу нарастания трудностей) речевых умений, при котором текстовый материал отбирается в соответствии с расширением реестра развиваемых умений устного иноязычного общения;

9. комплексность, означающая такой отбор текстового материала, использование которого позволяет реализовать обучение разным взаимосвязанным видам речевой деятельности (в частности говорению и аудированию);

10. развивающий потенциал, определяющий выбор такого текстового материала, который способен совершенствовать познавательные интересы, интеллект, создавать мотивацию, стимулирующую обучаемого к самосовершенствованию;

11. мотивированность, тесно связанная с учетом индивидуальных особенностей обучаемых в плане их речемыслительных способностей, познавательных интересов, уровня общего образования и подготовки по ИЯ;

12. аутентичность, предполагающая отбор текстов, допускающих минимальный уровень адаптации, преимущественно купирование, что позволяет обучаемым имитировать естественное речевое общение;

13. системность, которая проявляется в отборе и организации текстов как сложного соединения, состоящего из взаимосвязанных частей (текстов) различных жанров и структуры⁶.

Н. В. Барышников выделяет критерии отбора аутентичных материалов для обучения ИЯ при несовершенном владении им, принципиально отличающиеся от критериев отбора любых аутентичных материалов. Это следующие критерии:

- возможность многолетнего использования текста в обучении без морального устаревания;
- информативность текстов;
- разнообразие тематики текстов;
- учет особенности жанров.

Также тексты должны подвергаться, по его мнению, анализу со следующих позиций:

- валидность текста как средства обучения когнитивно-коммуникационному умению читать;
- валидность текста как источника фактуальной информации;
- валидность текста как источника социокультурных знаний (информации);

Под валидностью текста понимается, согласно В.В. Юрчук, «эквивалентность самого текста как важнейшего критерия его точности, качественности»⁷.

К. Эдельхофф утверждает, что выбор аутентичных материалов должен проходить по принципу ориентации на обучаемого. Это значит, что коммуникативные действия должны быть связаны с потребностями, знаниями и опытом, возможностями обучения, способностями обучаемых. При отборе аутентичных материалов необходимо ориентироваться на:

- содержание в них фактов;
- значение этих фактов в иноязычной культуре;
- дидактическое значение для обучаемого⁸.

Е. М. Верещагин и В. Г. Костомаров выделяют следующие критерии отбора текстов:

- 1) известность исторического или культурного события – принадлежность к взвешенному фоновому знанию;
- 2) доступность понимания в плане выражения и в плане содержания;
- 3) познавательная и воспитательная ценность сведений;
- 4) хронологическая последовательность изложения исторических событий;
- 5) занимательность изложения по форме и в то же время полнота и адекватность;
- 6) систематизация научных сведений наряду с яркими подробностями;
- 7) доступность формы изложения⁹.

Нельзя не согласиться и с выделяемыми В. В. Сафоновой критериями отбора материала с социокультурным компонентом. Среди основных:

- наличие в учебных материалах социокультурной ценности;
- дифференциация с родной культурой;
- учет целей обучения;
- духовно-нравственная направленность текстов для чтения и аудирования;

- критерий достаточного тематического минимума¹⁰.

На наш взгляд, можно было бы указать еще и на то, что:

- материал с содержанием социокультурного компонента должен отражать актуальные факты действительности, языковые и социальные;

- необходим учет факторов новизны и необычности для поддержания мотивации к дальнейшему изучению языка;

- текст должен стать основой для интерактивных заданий, которые бы способствовали социализации и готовили студентов-инофонов к преодолению культурного шока в условиях реального общения в стране изучаемого языка;

- рецептивные особенности аудитории;

- дозированное употребление безэквивалентной лексики, вводящей иностранного читателя в новый для него самобытный мир русской культуры.

Также учебный текст должен основываться на таком принципе, как типичность фактов, отражаемых в текстах с социокультурной тематикой.

Целесообразными представляются и критерии отбора текстов, определенные М. А. Нефедовой. Она выделяет следующие:

- аутентичность используемых материалов;
- информационная насыщенность;
- новизна информации для адресата;
- современность и актуальный историзм;
- учет интересов учащихся (в том числе профессиональных), а также увлечений, предпочтений;
- соответствие речевых высказываний литературной норме изучаемого иностранного языка;
- страноведческая и лингвострановедческая значимость материалов;

- отбор и использование учебных материалов в соответствии с уровнями владения иностранным языком обучающихся (с учетом принципа доступности и посильности);

- организация отобранных материалов в соответствии с принципами тематичности и нарастания сложности¹¹.

Сравнительный анализ западноевропейских и отечественных программ по ИЯ позволил Л. Н. Полушиной сформулировать следующие критерии отбора учебных текстов, способствующих развитию СКК:

- функциональность, предполагающая соотнесённость текста с определённой сферой общения, для которой он является достаточно репрезентативным;

- ситуативность, означающая потенциальную корреляцию текста с конкретной ситуацией общения, которая имитируется в процессе обучения;

- тематичность, означающая адекватность текста содержательным аспектам программы;

- жанрово-стилистическое разнообразие, состоящее в наличии текстов разных функциональных стилей;

- отражение современного состояния языка, означающее необходимость использования аутентичных текстов, функционирующих в условиях реальной коммуникации;

- насыщенность социокультурными фактами, предполагающая в аутентичном тексте наличие социокультурных реалий, отражающих, в свою очередь, характерные особенности речевого поведения, без знания которых невозможна коммуникативная деятельность изучающих ИЯ¹².

Т. Кононова выделила частнодидактические *критерии*, т. е. направленные на отбор текстов прессы на немецком языке с целью формирования СКК студентов старших курсов¹³. Обобщив ее работы, предлагаем эти критерии применительно к учебным текстам с социокультурной тематикой:

1) *Социокультурный потенциал учебных текстов*, реализующий лингвострановедческий, культурологический, социаль-

но-психологический и социолингвистический компоненты СКК как основополагающий фактор формирования вторичной языковой личности как совокупности речевой, коммуникативной и словарной личности посредством овладения языковой и концептуальной картинами мира.

2) *Учет прецедентных языковых единиц* (прецедентных текстов и прецедентных имен) как совокупности культурно-маркированных языковых единиц (фоновых языковых единиц, культурно-специфических аспектов грамматики и безэквивалентных языковых единиц), обнаруживающихся в страноведческой тематике учебных текстов и обладающих ценностной обучаемой значимостью в процессе социокультурно направленного ИЯ.

3) *Учет тематической, типологической, жанровой специфики учебных текстов*, определяющей их лингводидактическую ценность как важного источника социокультурной компетенции в процессе формирования вторичной языковой личности.

4) *Междисциплинарная интеграция*, предполагающая учёт и активизацию имеющихся у студентов знаний из других областей науки (история, география и др.), способствующих пониманию учебного текста и последующей его интерпретации.

5) *Возможность многолетнего использования учебного текста* в обучении без морального устаревания.

Учет рассмотренных критериев отбора учебных текстов способствует повышению эффективности формирования у обучающихся социокультурной компетенции средствами иностранного языка.

Т. Кононова приходит к выводу, что социокультурные характеристики текстов прессы охватывают два аспекта. Это в полной мере можно отнести и к учебным текстам:

- социокультурный потенциал, включающий взаимообуславливающие лингвострановедческий, культурологический, социально-психологический и социолингвистический компоненты, способствующие во взаимосвязи формированию языковой и концептуальной картины мира;

- критерии отбора учебных текстов, определяющие их лингвострановедческую, культурологическую, социально-психологическую и социолингвистическую значимость для обучающихся¹⁴.

Таким образом, социокультурный потенциал учебных текстов заключается в возможности результативного формирования СКК студентов-инофонов, что подразумевает культурологические, лингвострановедческие, социально-психологические и социолингвистические знания об изучаемом языке, умения понимать и интерпретировать социокультурные факты, представленные в учебных текстах и корректно применять культурно-маркированные языковые средства в монологической и диалогической речи.

ЛИТЕРАТУРА:

¹ **Самарская Т. Б., Мартиросьян Е. Г.** Публицистический текст: сущность, специфика, функции // Вестник Адыгейского Государственного Университета. Серия «Филология и искусствоведение». Майкоп, 2011, №4, с. 18.

² **Сысоев П. В.** Социокультурный аспект содержания обучения иностранному языку. Москва, 1997, с. 98.

³ **Кононова Т.** Формирование социокультурной компетенции у студентов на материале текстов прессы на немецком языке. Дисс. ... докт. пед. наук. Кишинев, 2015, с. 74.

⁴ **Кононова Т.** Концепты социокультурной компетенции // Материалы международной научно-практической конференции «Коммуникативный процесс в ВУЗе». Челябинск, 2009, с. 83.

⁵ **Шамзи Зайнаб Али.** Принципы отбора художественных текстов в практике преподавания русского языка как иностранного (РКИ) для иракской аудитории. Дисс. ... канд. пед. наук. Москва, 2013, с. 103.

⁶ **Гусева А. В.** Формирование социокультурной компетенции в процессе обучения устному иноязычному общению (школа с углубленным изучением иностранного языка [«французский язык»]). Дисс. ... канд. пед. наук. Москва, 2002, с. 87-88.

⁷ **Игна О. Н.** Развитие социокультурной компетенции студентов на основе аутентичных материалов при профессионально-ориентированном обучении иноязычному общению. Дисс. ... канд. пед. наук. Томск, 2003, с. 72-74.

⁸ Там же.

⁹ **Верещагин Е. М.**, Костомаров В. Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. 4-е изд., перераб. и доп. Москва, 1990, с. 155.

¹⁰ **Сафонова В. В.** Социокультурный подход к обучению иностранному языку. Москва, 1991, с. 115.

¹¹ **Нефедова М. А.** Отбор материалов лингвострановедческого содержания для чтения // Иностранный язык в школе. Москва, 1994, №4, с. 38-40.

¹² **Кононова Т.** Формирование социокультурной компетенции у студентов на материале текстов прессы на немецком языке. Дисс. ... докт. пед. наук. Кишинев, 2015, с. 86.

¹³ **Кононова Т.** О критериях отбора текстов немецкой прессы для студентов старших курсов // *Materialele Conferinței Științifice Internaționale consacrată aniversării a 65-a de la fondarea Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți „Abordarea prin competențe a formării universitare. Probleme, soluții, perspective”*. Bălți, 2011, с. 251-252; Она же. Формирование..., с. 86-87.

¹⁴ **Кононова Т.** Формирование..., с. 87.

ИДЕИ И ДЕЙНОСТИ ЗА СЪХРАНЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ИДЕНТИЧНОСТ В БЕСАРАБИЯ ПРЕЗ 40–50 г. НА XIX ВЕК

Иван ДУМИНИКА,

*доктор по история, Институт за културно наследство,
Академия на науките на Молдова*

През 40–50 г. на XIX век в българските колонии в Бесарабия протича активен процес на пропагандиране сред местните колонисти на историята на техния народ. Главните водачи на това движение бяха представителите на просветеното духовенство и интелгенция. Голямата роля в този процес изиграли българските дейци, които се родили и израснали в българските земи. Те дошли да се обучават в Одеса и Кишинев вече с формирано българско патриотично самосъзнание. Именно те станали инициатори за идеята на разпространяването сред сънародниците си знанията за историята на България, и най-важното – необходимостта за владеенето и говоренето на родния български език. Това родолюбиво движение се започва от началото на 40-е години на XIX в., когато тук активно работи иеромонах Натанаил Зографски. По това време той се обучавал в Кишиневската духовна семинария¹. Неговият съподвижник, Захарий Княжески, изпраща от Одеса в Кишинев няколко екземпляра на първото българско списание „Любословие“ на Константин Фотинов (издавано в Смирна), Неофитовото Евангелие (превод на Новия Завет на български език, извършен от Неофит Рилски) и други книги на български език, а също и портретите на българските царе.

След като ги получава, Захарий безплатно разпространява тази поучителна литература сред колонистите². С цел да се помогне на българското свещеничество в извършването на духовното служение на родния си език Н. Зографски през 1847 г. в Москва издава книга „Святителское поучение к новопоставленнаго свещеника, което е изписано из правилата на святи апостоли и святи отци“. През същата година заедно със Захарий Княжески той отпе-

чатва „Зерцало или Огледало християнское, което съдържа мисли спасителни и увещания душеполезни и весма нужни за всякаго християнина, който желае да познай своето християнско живеяни и евангелската истина”. В Москва видя бял свят и книгата на Захарий Княжески „Введение в историю болгарских славян” (1847).

Родолюбивата дейност на Н. Зографски не останала незабелязана от царските власти и той няколко пъти бил арестуван и обвинен в разпространяването на „бунтовническа литература”. Заслужава да се посочи причината, довела до задържането на български духовник. Родолюбивата му дейност съвпада с унгарското въстание (1848–1849 г.) в Австрийската империя, което, по причината на растежа на националното съзнание води до децентрализация на империята. Руската империя знаела, че в случая на унгарски успех също така могат да постъпят етносите, които живеят по националните ѝ покрайнини. Фактът, че царското правителство отдели специално внимание за мултинационалните южни граници, потвърждават спомените на самия Натанаил, който в деня преди ареста му в Акерман срещна чиновника за специални задачи Зайков, който бил тук във връзка с продължаващото общоунгарското въстание³.

През посочения период в българските колонии започват да проникват и българските учебници, отпечатани в Одеса и предназначени за учебните заведения в България. През 1853 г. Сава Радулов издава два детски учебника „Нравоучение на децата” и „Български буквар”. Като учител в Болград той започва самоволно да учи децата на български език⁴.

Трябва да отбележим просветната дейност и на местните свещеници, които водели церковните проповеди на български език. В това отношение има значение личността на настоятеля на църквата в колония Твърдица Тодор Влайков. В началото на 50-те години на XIX в. той води просветителски четения на Евангелието и Поученията на Апостолите на български език сред своето паство. Клирикът дава своите финансови средства за купуването на нови книги, чете ги и запознава с тяхното съдържание твърдичаните⁵. Другият просветител – свещеник е Васил Маноилов от колония

Кирсово. През 1841 г. тук той извършил преписа на Сливенската копия на Паисевата „История славянобългарска“⁶.

Има важно значение и българофилската дейност на свещеника Димитър Панайотов. През 1843 г. в Кишинев той издава на български език комедията на малкоизвестен руски писател Д. Брайкович „Дворянските избори“⁷. Той е първият от бесарабските българи в церковното училище, където преподава, и като допълнителна дисциплина въвежда история на България. Според спомените на Натанаил Зографски, „през юли 1848 деца в Болградското училище на публичен изпит за първи път говориха за Аспарух, Крум, Борис и Симеон ...“⁸. По-големият брат на Димитър – Стефан от малки години се намираше под наблюдението на И. Н. Инзов, попечителя на заддунавските преселници. Под покровителството на същия, Стефан постъпва в Кишиневското духовно-приходско училище, а след това става учител в Болградско църковно-енориално училище⁹. Той много се интересувал от българската история и съвместно с учениците си Цано, М. Дончев, А. Минков и С. Паскалов направил копие (Дряновски царственик) от Дряновския препис (копие от 1837 г. на ръкописа на „История славянобългарска“ на Паисий Хилендарски).

На българските просветители също принадлежи идеята в административния център на българските колонии в Бессарабия – град Болград да се открие централно училище. Тук по тяхното мнение биха могли да получат средно образование децата на преселниците. Инициаторът на идеята бил Димитър Панайотов. С тази цел, в средата на 40-те години на XIX век била организирана делегация на българската интелигенция, която се насочва към Попечителния комитет на чуждите колонисти в южната част на Русия. Там пред чиновниците била представена идеята за създаване на образователна институция за българите. Като резултат през 1845 г. Попечителния комитет разработва проекта за откриването на това училище, който по различни непредвидени обстоятелства и липсата на финансови ресурси не е бил реализиран¹⁰.

Както беше посочено по-горе, властта се опасявала от дейността на българските активисти и по различни начини се борела

с техните инициативи. Така например, било предписано да не се приемат като учители българите, които притежават чуждо поданство, а и тези, които станали поданици на Руската империя¹¹.

Гореизложеното позволява да направим извод, че през периода на 40-50 години на XIX век бесарабско-българските колонии стават важно огнище, където протичат национално-български процеси. Българската интелигенция се стремела да разпростанява сред сънародниците си идеите на новобългарско образование, насочено към почтението и обичта към миналото на своя народ и език. Тези процеси имали позитивни последъци, защото щели да доведат до това, че от тези населени места ще излязат образовани българолюбци, които в 70-е години на XIX век ще положат своите усилия за освобождението на България и устройството на Третото Българско Царство.

ЛИТЕРАТУРА:

¹ **Атанасов П.** Болградската гимназия // *Училищен преглед*. Г. 39. София, 1940, Кн. 2, с. 212-213.

² Жизнеописание Митрополита Охридско-Пловдивскогo Натанаила (Автобиографични бълѣжки) // *Сборникъ за Народни Умотворения, Наука и Книжнина, Дгълъ историко-филологиченъ*, кн. VII. (XXV.). София, 1909, с. 15.

³ Пак там, с. 23.

⁴ **Николова Ю.** Сава Радулов. София, 1989, с. 65.

⁵ **Челак Е.** Църквата „Света Параскева“ в село Твърдица (Република Молдова): основане и дейност // *България: метрополия и диаспора. Сборник по случай 65-годишнината на д.и.н. Николай Червенков*. Кишинев, 2013, с. 148.

⁶ **Duminica I.** Vasili Manoilov, un cărturar bulgar din colonia Chirsovo, județul Bender // *Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor*. Ediția a VII-a. Chișinău, 2015, p. 76.

⁷ **Поглубко К.** През равнините към Балкана. София, 1979, с. 74.

⁸ Жизнеописание Митрополита..., с. 22.

⁹ **Грек И.** Школа в българских и гагаузских поселениях юга Российской империи в первой половине XIX века. Кишинев, 1993, с. 52.

¹⁰ **Радкова Р.** Към предисторията на болградската гимназия // *Ще бъде ли Болградската гимназия? (материали и документи)*. Болград, 1995, с. 88.

¹¹ **Грек И.** Пос., съч., с. 61.

**ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ:
НАЗВАНИЯ ПРАЗДНИКА РОЖДЕСТВА У БОЛГАР,
ГАГАУЗОВ И МОЛДАВАН ЮГА БЕССАРАБИИ**

Евдокия СОРОЧЯНУ,

доктор филологии, доцент, ст.н.с.

Института культурного наследия Академии наук Молдовы

Сегодня при общей глобализации, живя в поликультурном пространстве, очень важно сохранить традиционную культуру своего народа, передать ее следующим поколениям, воспитать уважительное отношение к прошлому своих предков и одновременно доброжелательное отношение к культуре и традициям проживающих по соседству этносов.

Длительные тесные контакты болгар и гагаузов еще на Балканах содействовали формированию у них общих черт календарных праздников. Переселившись в Бессарабию, где создается иная этнокультурная ситуация, отличная от балканской, болгары и гагаузы восприняли элементы молдавской культуры, не нарушив при этом целостности своей обрядовой системы. В результате этих культурных связей аграрные обычаи болгар и гагаузов тесно переплелись с молдавскими обрядами, взаимно обогатив друг друга. Так, сегодня ряд обычаев и обрядов входят в календарно-праздничную систему этих народов, например: «вардя чесан», «Колада»/«Крачун»/«Crăciun», «Plugușorul»/«ходя на хей-хей»/«ходят траките (с хлопките)»/«Plugumoși», «Сурва»/«Сурваки»/«Sorcova», «Сарга», «ходя сас звезда», «Лазари»/«Lăzărelul», «Пеперуда»/«Peperega» и еще много других. К молдавским заимствованиям в болгарской и гагаузской обрядности относятся обычаи дня Св. Андрея («вардя/пазя чесана», «sarmisak beklemäă»), «Плугушорул», хождения с «козой», «со звездой», отдельные компоненты ряда других обычаев и обрядов.

На примере названий праздника Рождества у болгар, гагау-

зов и молдаван покажем взаимовлияния и взаимопроникновения, происходящие на уровне номинации рождественских обрядовых реалий. Но сначала отметим некоторые сходства и расхождения в святочно-новогодних обрядовых системах данных этносов.

Наибольшее сходство в обрядах Рождества обнаруживается у болгар и гагаузов. Сходство проявляется в структуре, семантике, функциональной направленности, атрибутике, характере магических приемов¹. И у болгар, и у гагаузов, в отличие от молдавской традиции, колядуют только мальчики-подростки, юноши, а в прошлом и женатые молодые люди, что дает основание отнести обряд рождественского колядования этих этносов к обрядам мужской социальной инициации. Если говорить о содержании колядок, то у болгар и гагаузов они посвящены хозяину и другим членам семьи². У молдаван, кроме песен поздравительного характера, большое число «*колнд*» религиозного содержания. В болгарских селах нами не зафиксированы колядки религиозного содержания. Песни, прославляющие рождение Христа, исполнялись на молдавском языке не колядующими, а участниками обхода домов со «звездой». В некоторых гагаузских селах встречаются колядки религиозного содержания, которые исполняются на румынском языке или на гагаузском, но главным действующим лицом колядки является *Moș Stăciun* – известный мифический образ в молдавском фольклоре. Безусловно, это влияние молдавской обрядности.

Имея в виду, что колядки гагаузами исполняются на болгарском языке (чаще в искаженном виде) и используется болгарская терминология, с уверенностью можно сказать, что гагаузы заимствовали рождественскую обрядность в ее народно-языческой форме и обрядовую лексику еще на Балканах. Учеными давно установлена связь рождественских обычаев и обрядов с древними Календами, приуроченными к зимнему солнцестоянию. Р. Бернар, исследовавший судьбу латинского термина, вслед за А.Н. Веселовским предполагает, что *Календы* связаны с Рождеством посредством переосмысления *Festum calendarum* – языческих игрищ, приуроченных к зимнему солнцестоянию, начинавшихся в конце декабря

и захватывавших январские каникулы. Он выделяет три значения слова *Календы* в балканских языках: 1. Сочельник Рождества – 24 декабря, когда дети собирали калачи (греч., рум., алб.); 2. Обрядовый хлеб для колядчиков; 3. Рождественская песнь³. В современных славянских языках и диалектах временная референция иная. В южно- и восточнославянских диалектах это, в первую очередь, Рождество: болг. *Коледа/Колада*; банат. *Кольда*, серб. *Коледа*; слов. *Kolede (pl) koledniġse praznike* (рождественские праздники); макед. *Коледа*; укр., полес., рус. *Коляда*; диал. *Каледы, Каляды, Коляды*⁴. Сочельник в болгарских диалектах обозначается составным термином: болг. диал. *Малка Коледа/Коледка, суха Коледа/Колада*; у бессарабских болгар – *Срецу Колада*. Общеславянский термин *Кóледа* заимствован из лат. *Calendae* через греч. *Καλανδαί*⁵. Болгарское наименование Рождества *Коледа/Колада* получило распространение у гагаузов в форме *Kolada*. В то время как в болгарских диалектах от основ *Колед-/Колад-* при помощи суффиксов образуются наименования различных аспектов колядования: действия колядчиков – *кулидувам* - Кр.; песня (колядка) – *колада* - Кр., Кирс., *коладница* – Кирс.; дружина колядчиков – *коладница* - Кр., Кирс., *кулидарница/коледарница* - Тв., Кр.; дом, где колядчики разучивали песни, или помещение для даров⁶ и сам праздник Рождества Христова, весь праздничный цикл, святки – *Колада* -Тв., Кр., Кирс.; *Коледа* - Сув., у гагаузов единственным суффиксальным образованием является наименование участников колядования – *koladaci*. Однако заметим, что болгарская лексема *Kólada* служит основой для образования в гагаузском языке большого числа терминологических словосочетаний: *kolada gezmää* 'колядовать и сам процесс колядования'; *kolada evi* 'дом, где колядчики разучивают колядки'; *kolada türküleri* 'обходные рождественские песни', *kolada avası* 'мелодии'; *kolada molitvası* 'благопожелания, произносимые колядчиками при получении рождественского каравая'; *kolada kolacı* 'обрядовые каравая для колядчиков'; *kolada çiçää* 'бумажные цветы, украшающие шапки колядующих'; *kolada orucu* 'рождественский пост'; *kolada aftası* 'предрождественская неделя'; *Kolada*

ajunu 'канун Рождества'; *Kolada gecesı* 'ночь перед Рождеством'; *Kolada günü* 'первый день Рождества'; *büük kolada* 'дружина взрослых колядующих'; *küçük kolada* 'группа детей колядующих'⁷.

Латинский корень *colind-* в румынском языке также обозначают различные компоненты рождественской обрядности, например: *colind*, *colindat*, *colindare* 'колядование', *a colinda* 'колядовать', *colindător* 'колядующий', *colindeț* 'калачик, который дают колядующим детям'⁸. Однако главным значением *colindă* выступает не праздник, как у славян, а «рождественская песнь, колядка». Праздник Рождества у молдаван именуется лексемой *Crăciun*.

Оказавшись в молдавском этническом окружении, гагаузы параллельно с болгарским термином *Колада* начинают использовать молдавский термин *Krêçun/Kraçun*, а позже заменяют им устоявшееся болгарское наименование праздника. Семантические поля и словообразовательные потенции основ данных лексем в гагаузском языке существенно различаются. Если термин *Kolada* многозначен, является производящей основой для называния многих рождественских реалий и входит в большое число составных терминов, то лексема *Krêçun* используется гагаузами только для обозначения праздника Рождества и его кануна. Другие обрядовые реалии, включительно и обход домов, не получили параллельного молдавского наименования, за исключением терминологического словосочетания *krêçun kolaci* 'рождественский калач для колядующих'. У бессарабских болгар отсутствует термин Кречун, все наименования рождественских реалий находятся в лексико-семантическом поле основы Колад/Колед.

Термин *Крачун* распространен преимущественно в Западной Болгарии (Плевенско, Ломско) и обозначает канун Рождества⁹, в то время как у румын и молдаван *Crăciun* является основным наименованием праздника Рождества¹⁰. Данный термин известен и другим народам Балкано-Карпатского ареала: сербам, словенцам, черногорцам – *Krocun*, *Krecun*, мадьярам – *Karacsony*, западноукр. гуцулам – *Керечун*. *Крачун* встречается в различных языках в различных формах с различным значением. Так, болг. *крачун*, *крачу-*

нец 'рождественский день; также 8 июня – день св. Федора'¹¹, 'народный праздник летнего или зимнего солнцеворота: в одних местах – 8-21 июня, в других – сочельник, канун Рождества'¹²; словц. *kračúp* 'рождество'; блр. *корочún* 'внезапная смерть в молодом возрасте; судороги; злой дух, сокращающий жизнь'¹³; укр. диал. *керечún*, *кречún* 'рождество', 'обрядовый хлеб, выпекаемый на 24.XII'¹⁴; др.-русск. *Корочунъ*, *Корочюнь* 'пост перед рождеством'¹⁵; русск. *карачún* 'солнцеворот, день 12 декабря, Спиридоньев день'¹⁶; диал. *káрачун* 'святочный обряд, коляда', *карачún* 'предрождественский пост', 'внезапная, неожиданная смерть', 'злой дух, черт, демон', 'ребенок, который ползает'¹⁷.

Среди лингвистов нет единого мнения по вопросу происхождения данной лексемы. Наиболее старые теории связывают его с лат. *Christi* 'Христов пост' (Шухард), *crastinum* (Хаждеу), *creation* (Ягич, Росетти). Семантические и фонетические возражения дает Этимологический словарь славянских языков. О. Трубецкой исключает румынское происхождение (вопреки Бернекеру, Фасмеру, Вондраку), независимо от того, происходит ли рум. *Crăciún* 'рождество' из лат. *calātiōnem* 'обращение священника к народу в первый день каждого месяца для сообщения о праздниках'¹⁸, из лат. *creātiōnem* 'создание, сотворение' (Ягич, Денсушиану). По его мнению, более вероятно славянское происхождение рум. *Crăciún*. По мнению Якобсона, Фасмера и Трубецкого, это славянское слово, и связано оно с глаголом *крача* (болг.), *крачати* (срб.) – 'шагать', т.е. 'шагающий, переходный день; день солнцеворота'¹⁹.

Проведенный нами этнолингвистический анализ подтверждает точку зрения Р. Якобсона, М. Фасмера, О. Трубачева о первоначальном основном значении термина *Крачун*, образованного от глагола **korčiti* 'шагать'. Интересное объяснение находим для этимологии глагола **korčiti* у Р. М. Козлова: глагол **korčiti*, производный от **korkъ* (болг. *крак* 'нога') из и.-е. **(s)ker* означает 'сгибать, крутить'²⁰, что подтверждает идею «рубежа, переходного дня, дня солнцеворота». „Будучи семантически многоярусным, слово **korčupъ* лишь верхним слоем своего значения и употребления

вошло в сферу религиозного, и только часть значения (о зимнем солнцевороте) была вторично освоена христианством. Из этого следует, по мнению О. Трубачева, вторичность значений, связанных с рождеством (в том числе – таких вторичных конкретных значений, как ‘рождественское бревно, полено, сжигаемое в сочельник’...)²¹.

Дохристианское значение праздника *Крачун* подтверждается также и другим наименованием этого дня – *Kirim* ‘излом, изгиб’²², *Domuz Kirimi*, зафиксированным у гагаузов Болгарии²³. Известно, что к Рождеству болгары, гагаузы и молдаване закалывали рождественского поросенка. Именно это обрядовое действие нашло отражение в народном названии (*Domuz kirimi*) дня зимнего солнцестояния у гагаузов Болгарии. Не случайно обязательным обрядовым блюдом на Рождество является поросенок, свинина вообще (рождественский поросенок, холодец из свиной головы, голубцы со свиным мясом, сало в качестве даров колядующим и др.). Блюдо, приготовленное из свинины, является видом жертвоприношения в первый день нового года. Болгарский исследователь Йордан Вълчев в своих книгах («Древният календар на българите», «Календар и слово», «Календар и хронология» и др.) раскрывает систему древнего календаря тюркских болгар, называет символы и имена животных, соответствующих месяцам и годам, описывает годичный календарь жертвоприношений. По этому древнему календарю год начинался со дня зимнего солнцестояния, и первым месяцем года был месяц свиньи, поэтому в праздник *Kirim* (что соотв. Рождеству Христово) именно это животное приносилось в жертву²⁴.

Термин *Kirim* подчеркивает момент перехода, солнцеворота, деления года на две части – от зимнего солнцестояния до летнего. Переход от лета к зиме (день Св. Дмитрия – 26.10/08.11) обозначен гагаузами народным термином *Kasim*, что означает ‘делящий’, т.е. день, делящий год на два сезона.

Проведенный нами этнолингвистический анализ народных названий праздника Рождества у болгар, гагаузов и молдаван (*Ко-*

лада/Коледа и *Krêşun/Kraşun/Creşun*) подтвердил высказанные в научной литературе мнения, что в этот день древние земледельцы славили «рождение» солнца, отождествляя его с зимним солнцеворотом, христианское же значение он приобрел гораздо позже.

ЛИТЕРАТУРА:

¹ **Сорочану Е. С.** Терминология болгарской календарной обрядности в сравнении с гагаузской (на материале болгарских и гагаузских говоров Бессарабии). Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. к.ф.н., Москва, 1995; **Сорочану Е.** Этнолингвистический словарь календарной обрядности бессарабских болгар // *Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали*. Т.VIII. Велико Търново, 2004, с. 65-79.

² **Сорочану Е.** Рождественское колядование бессарабских болгар // *Бессарабските българи: история, култура и език*. Кишинев, 2014, с. 272-283; **Soroşanu E.** Gagauzların kalendar adetleri (etnolingvistik araştırması) = Гагаузская календарная обрядность (этнолингвистическое исследование). Кишинев, 2006; **Soroceanu E.** Ritualurile calendaristice ale găgăuzilor: studiu etnolingvistik = Gagauzların kalendar adetleri: etnolingvistik araştırması. Trad. în lb. rom. Gh. Gheţu. Chişinău, 2015.

³ **Bernard R.** Bulgare „коледа” – provansal calendo „Noël” // *В чест на академик Владимир Георгиев - Езиковедски проучвания*. София, 1980.

⁴ **Трубачев О. Н.** Этимологический словарь славянских языков. Праославянский лексический фонд. Вып. 10. Москва, 1974, с. 134-135; **Толстая С. М.** Полесский народный календарь. Материалы к этнодиалектному словарю (А-Г) // *Славянское и балканское языкознание: Язык в этнокультурном аспекте*. Москва, 1984, с. 179.

⁵ Български етимологичен речник. Съст. Вл. Георгиев и др. Т. II. София, 1979, с. 555.

⁶ **Державин Н. С.** Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). Материалы по славянской этнографии // *Сборник за народни умотворения и народопис*. XXIX. София, 1914, с. 173; **Седакова И. А.** Лексика и символика святочно-новогодней обрядности болгар. Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. к.ф.н., Москва, 1984, с. 8.

⁷ **Soroşanu E.** Gagauzların kalendar adetleri (etnolingvistik araştırması) = Гагаузская календарная обрядность (этнолингвистическое исследование). Кишинев, 2006, с. 202-203.

⁸ Dicționar româin-rus. Chișinău, 2004, p. 279.

⁹ Етнография на България в III тома. Т. III. Духовна култура. София, 1985, с. 99; Български етимологичен ..., с. 726-727.

¹⁰ **Салманович М. Я.** Румыны // *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, конец XIX - начало XX в. (Зимние праздники)*. Москва, 1973, с. 288; **Кабакова Г. И.** Терминология восточнороманской календарной обрядности в сопоставлении со славянской. Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. к.ф.н., Москва, 1989, с. 5; Dicționar Enciclopedic Ilustrat. Colectiv de autori. Chișinău, 1999; Румыно-русский словарь. Сост. Г. Бологан и др. Москва, 1980, с. 342.

¹¹ **Младенов Ст.** Етимологически и правописен речник на българския език. София, 1941, с. 256.

¹² Етнография..., с. 99; Български етимологичен..., с. 726.

¹³ **Фасмер М.** Этимологический словарь русского языка. Т. II. Москва, 1986, с. 336.

¹⁴ Български етимологичен..., с. 726.

¹⁵ **Срезневский И. И.** Материалы для Словаря Древне-русского языка по письменным памятникам. Т. I. Санкт-Петербург, 1893, с. 1291.

¹⁶ **Даль В.** Толковый словарь живого великорусского словаря. Т. II. Москва, 1979, с. 91.

¹⁷ **Трубачев О. Н.** Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Вып. 11. Москва, 1984, с. 57.

¹⁸ Български етимологичен..., с. 726; **Младенов Ст.** Указ. соч., с. 256.

¹⁹ **Фасмер М.** Указ. соч., с. 336; **Трубачев О.** Указ. соч., 1984, с. 56-58.

²⁰ **Трубачев О.** Указ. соч., 1984, с. 56.

²¹ Там же, с. 57.

²² Гагаузско-русско-румынский словарь. Сост. П. Чеботарь, И. Дрон. Кишинев, 2002, с. 386.

²³ **Сорочяну Е.** Зимние календарные праздники гагаузов Болгарии и Молдовы // *Ежегодник Института Межэтнических исследований АН РМ*. Т. III. Кишинев, 2002, с. 73.

²⁴ **Вълчев Й.** Календар и хронология. София, 1999, с. 224.

ТРАДИЦИОННЫЙ КОСТЮМ БОЛГАР МОЛДОВЫ КАК ЭЛЕМЕНТ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ (В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯМ ИСТОРИИ, КУЛЬТУРЫ И ТРАДИЦИЙ БОЛГАРСКОГО НАРОДА)

Эмилия БАНКОВА,

*научный сотрудник Института культурного наследия
Академии наук Молдовы*

Народный костюм является одним из наиболее массовых и близких человеку элементов этнической культуры, который представляет собой своеобразный социокод, передающий информацию из прошлого в будущее. Именно в традиционной одежде аккумулируется и передается культурный опыт.

Болгарский национальный костюм – яркое и самобытное культурное явление, которое развивалось и совершенствовалось на протяжении столетий. Сохраняя знаки разных эпох, особенности народного костюма являют собой важное звено изучения этнической истории населения, его социальной структуры, эстетических взглядов и представлений.

Традиционный костюм болгар Молдовы сохранил особенности, характерные для одежды, бытовавшей некогда в тех районах Болгарии, в которых проживали предки нынешних бессарабских болгар. К таким особенностям относятся женский *сукманный* комплекс (тип комплекса определяется платьем, носимым поверх рубахи), мужская одежда (преимущественно шерстяная) темного цвета, обувь из сыромятной кожи с острыми носками - «*цървули*», женская обувь, сшитая из шерстяной ткани - «*терлици*», а также ограниченное использование вышивки в декоре одежды.

Основными частями женского костюма были рубаха – «*риза*», платье – «*рокля*», передник – «*пристилка*», «*фарта*», платок – «*дол’нянка*», «*кърпа*», «*барес*», «*калинкерь*», «*шелчи*», «*шал*». «*Ризу*» (туникообразную рубаху с рукавами, служившую и нижним

бельем) шили обычно из хлопчатобумажной – «от памук» – ткани или из смешанной из хлопчатобумажных, шерстяных и шелковых нитей. По бокам «риза» имела клинья, расходящиеся к подолу. «Риза» не имела воротника, рукава ее были обычно широкими, разрез на пазухе был посередине, до пояса. Подол праздничной рубахи украшали вышивкой, шитыми кружевами – «герзёф» или оборкой – «уборка». В случае, когда надевали праздничную рубаху (на свадьбу, в церковь, «на хоро» и т.п.), слегка приподнимали подол верхнего платья так, чтобы из-под него были видны вышивка, кружева. Чаше для этих целей девушки и молодые женщины шили очень широкие, с большим воланом, обшитым кружевами, сильно накрахмаленные праздничные юбки, которые надевали поверх рубахи.

На рубаху надевали отрезное, длиной до середины икр, домотканое шерстяное платье без воротника, с круглым вырезом под горло, с длинными, довольно широкими вшивными рукавами, заканчивающимися манжетами, со сборчатой юбкой, состоящей из прямых полотнищ. Чаше всего такое платье шили из однотонной или клетчатой (красной в черную клетку, реже синей, зеленой и др.) ткани. Такое платье называют «рокля».

«Рокля» могла быть и без рукавов – «рокля без ракави», «чукман», такие обычно носили пожилые женщины и поверх «рокли» надевали «чапак» – короткую до пояса кофту с рукавами, часто на подкладке. Отрезной лиф платья кроили из двух цельных полотнищ или с кокеткой с глухим воротом. В обоих случаях лиф украшали застроченными или присборенными складками – «пастички», впереди, по центру, предусматривалась вертикальная застежка на пуговицах – «копчита», продолжением которой являлся разрез в верхней части юбки – «прозявка», «рукумеч», который предназначался, по словам информаторов, для более легкого и быстрого надевания платья. Подол платья кроили очень широким, из нескольких прямых полотнищ, и пришивали в поясе к лифу, присборивая чаще в мелкую, иногда в крупную складку – «на пасти». В переднюю часть подола часто вшивали (в целях экономии) кусок из ткани попроще и подешевле, так как эта часть платья прикрывалась фартуком. Де-

корировали подол платья отделочными лентами, преимущественно темных цветов – «лентички», «ширитчета», вязаными черными или коричневыми кружевами – «тинтель», «тантела», – а также поперечными складочками, иногда – каймой из фабричной цветной ткани или плетеным шнуром – «гайтан».

«Рокля» была самой важной частью костюма болгарки, по числу платьев у невесты судили о степени материального состояния ее семьи, к моменту замужества у девушки могло быть более двадцати платьев всех расцветок. При сватовстве невеста в знак согласия отдавала платье (обычно красного цвета) – «дава рокля» – в семью жениха.

«Рокля», очевидно, имеет аналогии в безрукавных платьях *сукманных* комплексов, распространенных у южных и восточных славян и известных под общим названием «сукман». В холодную погоду надевали платье (обычно несколько платьев) с рукавами, а также простеганную ватную «кофту» или безрукавную курточку из овчины, украшенную черной кожей тесемкой с оригинальными узорами – «кожухче», «кюркче». Такие «кожухчета» овчиной внутрь надевали обычно молодые женщины и девушки, а старушки зимой надевали поверх всей одежды «кожух» – довольно сдержанно украшенный овчинный тулуп свободного покроя. В зажиточных семьях, обычно в тех, где дочь была единственной, для нее шили такой же тулуп, только приталенный и богато украшенный цветной кожаной тесьмой, вышивкой из ярких шерстяных ниток, помпонами и кистями. Такой тулуп считался роскошью и встречался в селах не очень часто. Из комплекса зимней женской одежды некоторые информаторы вспоминают «елек» – легкий жилет на подкладке, «аба», «касак», «салтамарка» – тип шерстяных или суконных курточек, иногда подбитых мехом.

Одним из обязательных элементов болгарского женского костюма является передник – «престилка», «фарта». Для «престилки», которая была частью праздничной одежды, специально ткали шерстяное полотно с полосами по краям, завязки к ней делали из шерстяных крученых нитей – «пражки». «Престилки», бытовавшие у болгар Молдовы, сильно отличаются от таковых в

Болгарии, где они ткались в сложной технике и имели многоцветный и богатый орнамент. Словом, «*фарта*» – это передник из покупной ткани, который получил распространение у болгар Молдовы в 30-е годы XX в. Его шьют из хлопчатобумажной, шелковой, атласной, сатиновой ткани, украшают оборками, кружевной строчкой, вшивными декоративными тесемками, кружевами и шитьем, пришивают, в отличие от «*престилки*», карманы.

Специальным элементом традиционной женской одежды являлись украшения. Глухой ворот и несложный крой лифа платьев предполагали множество нагрудных украшений в виде монист и бус: «*сидефи*» – перламутровые мониста, «*мирджани*» – бусы из рода коралловых, «*синци*» – из цветного стекла; а также вязки золотых монет – «*лефт*», «*махмудии*» – под общим названием «*гердан*», «*алтъни*». Такие ожерелья имели только девушки из богатых семей. Обычным было ношение медных, костяных, перламутровых, серебряных крестиков, которые привозили чаще всего из святых мест. Обязательными в женском наряде были серьги – «*обици*», иногда золотые, чаще серебряные; серебряные и простые металлические колечки – «*пръстяни*», а также медные, никелевые, стеклянные и серебряные браслеты – «*гримни*», «*интишии*». Часто можно было увидеть на девушке или молодой женщине парчовый или богато орнаментированный тканый пояс с серебряными, очень изящной работы, застежками спереди – «*чупрази*», «*пафти*», а также красиво вышитый пояс – «*кулан*».

Многие из перечисленных украшений являются составной частью традиционного комплекса одежды не только балканских народов, но и всего тюркского мира, а также Восточной Европы. Это свидетельствует о древнейших корнях большинства архаичных элементов народного болгарского костюма.

Важное место в традиционном женском одеянии играет головной убор. Начиная с 6-8-летнего возраста, каждая болгарка должна была ходить с покрытой головой. Женский головной убор состоял из косынки треугольной формы, обычно белого цвета, из ситца или бязи, называемой «*дольнянка*» или «*връзка*», концами которой за-

мужние женщины обвивали косы перед тем, как уложить их в прическу, образуя вокруг головы валик, и надеваемого поверх нее платка. Были и праздничные варианты таких косынок; передний край косынки обшивали узким кружевом – *«тинтельчи»*, *«гергефчи»*, а на треугольной ее части, которая спускалась на спину, часто вышивали какие-нибудь цветы. По праздникам ее надевали под платком таким образом, чтобы спереди надо лбом был виден тонкий край кружев, а сзади из-под верхнего платка был виден вышитый край.

Верхние платки – *«кърпа»*, *«барес»*, *«чумбер»*, *«калинкер»*, *«шал»* – квадратной формы, складывающиеся по диагонали, были покупными, из хлопчатобумажной или тонкой шерстяной ткани, обычно с цветочным орнаментом, за исключением *«бареса»* – он был чисто белым или желтым.

В праздники головной убор мог быть украшен садовыми или комнатными цветами. Зимой для этих целей использовали самодельные искусственные цветы. Волосы девушки заплетали в две косы, соединяя их цветной лентой, вплетая в них различные блестящие предметы, типа бус, ракушек и др. Замужние женщины также сплетали волосы в две косы, но переплетали их на затылке в пучок – *«на кок»*, используя узкие ленточки, а девочки 6-14 лет две косички переплетали в виде корзиночки, завязывая бантики из широких атласных ленточек – *«на кошничка»*.

На ноги болгарские девушки и молодые женщины надевали вязанные из тонкой белой шерсти или хлопка чулки – *«калцуни»*, *«чурали»*, для женщин постарше и детей вязали теплые носки из грубой шерсти – *«вълнени калцуни»*. Обычной обувью были *«терлици»* – самодельные, сшитые из сукна и подшитые снизу кожей тапочки. *«Терлици»* были повседневной обувью для женщин старшего и пожилого возраста в теплое время года. Более нарядные, украшенные вышивкой, бусинками, маленькими помпончиками *«терлици»* обували в праздники. Девушки и молодые женщины покупали туфли на небольшом каблукке – *«каревли на подбори»* – для праздников. В холодное время года женщины из бедных семей носили постолы из свиной кожи – *«цървули»*. А чуть более

зажиточные – «*бутуши*», «*шушони*», «*калоши*» – боты и калоши.

Основу мужского национального костюма болгар Молдовы составляют: рубаха – «*риза*», полотняные нижние брюки – «*пуштанки*», верхние шерстяные или суконные брюки – «*гашти*», «*димии*», «*чишири*», «*потури*», обычно черного или коричневого цвета. Эти брюки отличались очень широким кроем в верхней части и узкими, прилегающими к ногам, штанинами. Ширина их достигалась за счет клиньев или четырехугольной вставки. Чтобы штаны не падали, в подгиб верхнего шва вдевали шнур или ремешок – «*уркузунь*», «*вуркузунь*», «*учкур*».

Центральное место в традиционном мужском костюме болгар Молдовы занимает рубаха – «*риза*», выполняющая функции нагельного белья. Она была обязательна как в будничном, так и в праздничном комплекте одежды. В прошлом «*риза*» изготовлялась из домотканой неокрашенной ткани, хлопчатобумажной или конопляной. Позже нижнюю рубаху стали шить из фабричного белого или цветного полотна. Было несколько видов кроя мужских рубах: 1) туникообразный – наиболее ранний и старинный, с разрезом по середине груди, 2) из двух полотнищ, 3) на кокетке. Как следствие влияния окружающих этносов у болгар в Молдовы появилась рубаха со стоячим воротником и застежкой сбоку – по типу русской косоворотки. В отличие от богато и ярко вышитых мужских рубах в Болгарии, от молдавских и украинских рубах, эти рубашки редко и весьма сдержанно орнаментировались. Кроме полотняных рубашек, носили также и сатиновые, фланелевые или шерстяные рубахи – «*рубашка*», «*горна риза*». С появлением «*рубашки*», которая стала праздничной, «*риза*» превратилась в нижнюю рубаху, которую носили с жилетом возле дома или в поле.

Дополнялся этот костюм широким, длинным тканым поясом – «*пояс*», «*опас*» – черного, темно-красного или темно-синего цвета. Голову покрывали шляпой черного или коричневого цвета, или соломенной – «*паралия*», зимой надевали смушковые шапки – «*калпак*», «*шапка*», «*пост*», а осенью и весной носили фуражку – «*картуз*». Летом и в праздники молодые парни украшали свои шляпы и шапки металлическими брошками – «*бондарки*», «*пилешки*», бумажными

цветами – «*китка*», «*пиро*», на Рождество эти украшения состояли из цветов с золотыми нитками – «*теляна китка*», которые дарили им девушки. Обычной обувью являлись постолы – «*царвули*», – которые носили с домоткаными онучами – «*навуи*», «*навушта*», «*науи*», – а для устойчивого положения последних к «*царвулям*» прикрепляли мягкие кожаные тесемки – «*тасми*» - и обматывали ими «*навуи*». Более зажиточные пользовались также сапогами – «*чизми*», которые обували поверх шерстяных чулок – «*чурапи*», «*калцуни*». В летнее время часто у дома ходили босиком, в сандалиях или подшитых кожей тапочках – «*терлици*», а также в самодельных туфлях без задника – «*чехли*». В праздничные дни молодые люди часто носили ботинки – «*чупици*».

Обязательными элементами старинного мужского костюма были суконная безрукавка – «*елек*», «*илек*» – и суконная куртка – «*аба*», «*хабичка*», «*интирия*», «*дулма*». Праздничный «*елек*» шили из тонкой шерсти, тонкого сукна или атласа черного или серого цвета, делали его настолько коротким, что он едва закрывал пояс, обычно надевали его поверх праздничной «*рубашки*». «*Елек*» богато орнаментировали гайтаном и часто к нему пришивали хлястик. Повседневный «*елек*» шили из простых тканей, надевали поверх нижней рубашки и носили его дома и в поле. В отличие от «*елека*», который в наши дни трансформировался в обычный жилет, «*интирия*», «*аба*», бытовавшая до 40-х годов XX в. как праздничная одежда молодых людей, исчезла из употребления. Особенности традиционного кроя «*интирии*» были распашной перед, стоячий ворот, украшенный строчным узором и цельнокроеный, вшивной рукав, зауживающийся к запястью. Разрезы по бокам, швы на спине, полы бортов оторачивались гайтаном в традициях балканской одежды. Шили ее из черного или темно-синего сукна на хлопчатобумажной подкладке.

Верхняя зимняя одежда болгарских мужчин включает овчинную безрукавку – «*кужухчи*», белый (неокрашенный) овчинный полушубок – «*кюрк*» – и белую кожаную шубу с большим, лежащим на плечах смушковым воротником и длинными рукавами – «*тулуп*» или «*шуба*». Также носили штаны из овчины – «*мешини*»

– мехом внутрь, с застегивающимися разрезом спереди и разрезами у стопы на штанинах. В ненастную погоду или в дорогу надевали длинный суконный плащ – «*ферджя*», иногда «*гуня*» или «*ямурлук*», с капюшоном – «*гугла*», «*качулка*».

Традиционная народная одежда балканских переселенцев сохранялась в Бессарабии до середины XIX века, позже, к концу века, под влиянием городской моды и более суровых (по сравнению с Балканами) климатических условий, формируется новый тип народного костюма, в котором появляются элементы, заимствованные у местного населения – молдаван, украинцев.

Художественные и практические качества традиционной одежды болгар Молдовы представляют собой ценный раздел болгарской национальной культуры. Народный костюм является источником для истории культуры болгар и образцом для возрождения национального болгарского облика.

ЛИТЕРАТУРА:

Архив автора.

Вакарелски Хр. Етнография на България. София, 1974.

Велева М. В. Народная одежда болгар в Северной Болгарии в XIX и начале XX вв. – София, 1961.

Державин Н. С. Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). София, 1914.

Етнография на България. Том II. Материална култура. София, 1983.

Зеленчук В. С. Основные типы традиционной молдавской одежды // *Этнография и искусство Молдавии*. Кишинев, 1972.

Калашникова Н. М. Этнокультурные особенности в одежде бессарабских болгар // *Субэтноссы в СССР*. Ленинград, 1986.

Маркова Л. В. Болгары Советского Союза: тенденции этнического развития // *Расы и народы*. Вып. 14. Москва, 1984.

Маруневич М. В. Материальная культура гагаузов. XIX – начало XX в. Кишинев, 1988.

Черкезова М. Традиционното народно облекло // *Традиционни български костюми и народно изкуство*. София, 1994.

Чийшия: очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии. Одесса, 2003.

ОТРАЖЕНИЕ ОБРАЗА БОЛГАРИИ И БОЛГАРИНА В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ КАК ФОРМА ПРОЯВЛЕНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОГО ДИАЛОГА

Ирина ЦВИК,

*доктор педагогики, конференциар,
Кишиневский государственный педагогический университет
им. И. Крянгэ*

Межкультурный диалог рассматривается и как условие понимания своей культуры, и как необходимая характеристика сознания и мышления современного человека. Но диалог культур совершается не в пространстве между ними, а только *внутри* каждой определенной культуры. Россия всегда находилась в напряжённом плодотворном диалоге с различными культурами, и особенно с культурами братских славянских народов.

На «межцивилизационном уровне Россия видится знаково-символической культурной реальностью особого рода – языком «разговора» культур, обязательным участником в диалоге наций и цивилизаций».¹ Творчество русских писателей XIX – XX веков предстаёт неким окном, через которое носителям двух культур – русским и болгарам – можно познакомиться друг с другом.

Издавна между русским и болгарским народами существовала глубокая связь. Интерес к Болгарии в русской литературе возник в связи с русско-турецкими войнами XIX века, которые привели к освобождению Болгарии от османского ига. Болгарское ополчение возглавлял уроженец г. Владимира Н. Г. Столетов. Немало русских солдат и офицеров полегли, сражаясь вместе с болгарами за их независимость от турок.

Многие российские писатели, такие как А. С. Хомяков, С. Т. Аксаков, И. С. Тургенев и другие, посвящали свои произведения быту болгар, условиям их жизни в годы турецкого ига, борьбе болгарского народа с захватчиками и вкладу России в освобождении Болгарии.

Русская поэзия не раз обращалась к Болгарии, её истории, культуре и народу, включая исторические народные песни о русско-турецких войнах 1828–1829 и 1877–1878 годов, стихотворения поэтов XIX и XX веков, среди которых В. Г. Тепляков (автор «Писем из Болгарии»), Ф. И. Тютчев, С. П. Шевырев, А. Н. Майков, Я. П. Полонский, К. К. Случевский, А. А. Блок, К. Д. Бальмонт, В. В. Хлебников, И. В. Северянин, Г. В. Иванов и многие другие.

К. Н. Леонтьев в своём труде «Территориальные отношения» писал: «Болгары – народ серьезный; <...> народ трудовой, бережливый, твердый, в семейной жизни почтенный; правда, несколько сухой <...>. Православие в болгарях несравненно крепче и чище <...>. Болгары, <...> не успевшие еще и в быту своем утратить всю прелесть и солидность патриархальных форм, <...> могут иметь великую будущность если не по вещественной силе, то по культурному значению, если только мы, русские, сами второпях не испортим их навеки; если мы по неосторожности не прикоснемся к ним более петербургским, чем московским боком нашего петровского Минотавра!..»². В работе «Славянофильство и грядущие судьбы России» учёный добавлял к этой характеристике также и то, что болгары склонны к «конституционализму, демократии, либерализму в государственной сфере»³.

На формирование менталитета болгар оказали сильное влияние природно-географические особенности их отечества: «Болгария – преимущественно горная страна. Горы занимают важное место в болгарской картине мира. Горный рельеф и жаркий климат в значительной степени определяют особенности материальной и духовной жизни болгарского народа. Совершенно очевидно, что жителям гор свойственна особая психология, особый взгляд на жизнь. Большинство деятелей болгарского национального и духовного возрождения происходят из горных селений. Горы принимают непосредственное участие в формировании свободолюбивого духа болгар, закаляют их характер, воспитывают смелость и предприимчивость. <...> Дом и земля – важнейшие составляющие концептосферы болгарина»⁴. По определению Георгия Гачева,

болгарин «не любит прямой линии, он боится пустоты. Для болгарина символ движения – это не дорога, уводящая вдаль, а стель, пронизывающий пространство вертикально».

И. С. Тургенев с удивительной подлинностью отобразил в своих произведениях характерные черты болгарина, глубоко и проникновенно передал его облик, темперамент, характер и менталитет. В романе «Накануне» русский писатель с большой любовью рассказал о Болгарии, её народе, его истории и искусстве. Таким образом, автор стремился привлечь внимание читателей к трагической судьбе этой страны и героической борьбе её народа. И он достиг желаемого. Кроме того, выразив в этом романе искреннее сочувствие болгарскому народу, борющемуся против турецкого ига, И. Тургенев оказал большую моральную поддержку его национально-освободительному движению. Все это было очень высоко оценено передовыми деятелями Болгарии. Название романа «Накануне» «содержит оценку состояния русского общества накануне реформы и мысль о значении народно-освободительной борьбы в одной стране (Болгарии) как кануна общеевропейских (и русских) политических перемен»⁵. Так появление романа «Накануне» сразу приобрело значение важного политического акта.

Также известно, что И. Тургенев был лично знаком, встречался и переписывался со многими болгарскими общественными и политическими деятелями, очень дорожившими дружбой с ним. Среди них была и Ю. П. Вревская – близкий друг И. С. Тургенева, как бы повторившая подвиг Елены. Едва начался освободительный поход русской армии в Болгарию, она, оставив семью, высший свет, к которому принадлежала, в качестве сестры милосердия уехала туда и, спасая других, вскоре погибла. Известный болгарский ученый Велче Велчев писал о Вревской: «Она является выражением тех исканий русской интеллигенции, которые впервые были отмечены Тургеневым в образе Елены Стаховой. Будучи похожей на Елену, Вревская в известном смысле повторяет ее жизненный путь и ее участь»⁶.

В период работы над романом И. С. Тургенев задавался вопросом: «Из каких слоев появятся «новые люди?» Писателю недовольствовало такого героя, который будет энергичным, деятельным, готовым к упорной борьбе. А 60-е годы XIX века в России требовали именно таких – они должны были сменить героев рудинского типа, **не** сумевших перейти от слов к делу. В это время сосед И. Тургенева, отправляясь в Крым, отдал писателю рукопись автобиографической повести, одним из героев которой был молодой революционер из Болгарии. До 1859 года рукопись задуманного романа лежала без дела, но, перечитав её, И. Тургенев сказал: «Вот герой, которого я искал! Среди русских такого еще не было!». Отчего же писатель обратился к рукописи в 1859 году, когда и в России герои подобного типа уже стали появляться?

После выхода в свет романа читатели и критики обратили внимание на то, что личностью, которую русское молодое поколение готово признать за образец, здесь представлен **болгарин**. Современники задавались вопросом: почему Инсаров – герой *русского* романа – *болгарин*? Почему образцом для русских сознательно героических натур И. Тургенев делает болгарина Дмитрия Инсарова? Большое внимание этому вопросу уделил Н. Добролюбов. Он спрашивал: «...почему не может быть русский на месте Инсарова?» И отвечал: «Натуры, подобные ему, рождаются, конечно, и в России в немалом количестве, но они не могут так беспрепятственно развиваться и так беззастенчиво проявлять себя, как Инсаров. Русский современный Инсаров всегда останется робким, двойственным, будет таиться, выражаться с разными прикрытиями и экивоками, <...> а это-то и уменьшает доверие к нему»⁷. Кроме того, И. Тургенев уже хорошо знал биографию **прототипа Инсарова** – Катранова (многие внешние факты ее совпадают с фактами биографии Инсарова). Николай Димитров Катранов – поэт-просветитель, готовящийся к полезной для Родины деятельности, прежде всего педагогической, родился в 1829 году в болгарском городе Свиштов, в 1848 году с группой молодых болгар он приехал поступать в Московский университет на историко-филологический факультет.

Война Турции с Россией, начавшаяся в 1853 году, пробудила революционные настроения у балканских славян, которые давно боролись за избавление от турецкого ига. Вместе с русской женой Ларисой Николай Катранов отправился на родину, но вспышка туберкулеза вынудила их уехать на лечение в Венецию, где он простудился и умер. И. Тургенев был под большим впечатлением от примера такой жертвенной судьбы и захотел художественно осмыслить как сам образ жизни, так и саму личность.

Инсаров представлен как разночинец-идеалист – тип «настоящего» деятеля и потенциально героической личности. Многие русские исследователи сходятся во мнении, что в психологическом плане Дмитрий Инсаров – поразительное сочетание натуры Дон Кихота, энтузиаста и альтруиста, готового принести себя в жертву во имя идеала, и *нового типа цельного человека*, не знающего расхождения между словом и делом, чувством и долгом. «Все обаяние Инсарова, – писал Н. Добролюбов, – заключается в величии и святости той идеи, которой проникнуто все его существо. Елена, жаждущая деятельного добра, но не знающая, как его делать, мгновенно и глубоко поражается, еще не выдавши Инсарова, рассказом о его замыслах. «Освободить свою родину, – говорит она, – эти слова и выговорить страшно – так они велики!»⁸.

Роман «Накануне» был опубликован в январе 1860 г. и вызвал бурную и разноречивую реакцию. Героиня романа Елена Стахова олицетворяла молодую Россию, охваченную жаждой перемен. «Русский дворянский дом с вековым укладом его быта, с приживалками, соседями, карточными проигрышами оказывается на распутье мировых дорог. Русская девушка находит применение своим силам и самоотверженным стремлениям, участвуя в борьбе за независимость болгарского народа»⁹. На место её избранника претендовали ученый, художник, честный чиновник и революционер. И когда Елена отдавала свое сердце болгарскому патриоту-демократу и революционеру по духу – Инсарову, это воспринималось как ответ на возникавший у читателя вопрос: *какой тип деятеля наиболее привлекателен для современной русской мо-*

лодежи? **Новый герой** найден автором за пределами близкой и понятной ему дворянской среды, но это не мешает писателю воздать «бродяге, разночинцу» полную дань уважения. «Основной для И. Тургенева вопрос о соотношении мысли и деятельности, человека дела и теоретика в этом романе решается в пользу *практически осуществляющего идею героя*»¹⁰. И Инсаров *предстает человеком, который все личное подчинил общим целям*. Основоположник революционно-демократической идеологии в Болгарии Г. Раковский писал в своей автобиографии: «Любовь к отечеству превосходит все блага мира, она – самая утешительная мысль для человека на свете. Ставши в человеке постоянным началом, она заставляет его презирать все остальное и побуждает его на самые невероятные и опасные предприятия». Вот и Инсаров, как отмечает Л. М. Лотман, «стремится опрокинуть деспотическое правление в родной стране, рабство, утвержденное веками, и систему попрания национального чувства, охраняемую кровавым, террористическим режимом. Душевный подъем, который он испытывает и сообщает Елене, связан с верой в дело, которому он служит, с чувством своего единства со всем страдающим народом Болгарии. Любовь в романе «Накануне» именно такова, какой её рисует И. Тургенев в словах о *любви как революции* («Вешние воды»). Воодушевленные герои радостно летят на свет борьбы, готовые к жертве, гибели и победе»¹¹.

Инсаров *наделен приметами того скромного, не осознающего себя героизма*, который И. Тургенев ценил превыше всего: «сосредоточенная обдуманность единой и давней страсти» переходит в «непреклонность воли», в способность действовать вопреки любым враждебным обстоятельствам. Эти свойства героя подвергаются в романе многообразной проверке, и все испытания Инсаров выдерживает с честью.

Великое дело освобождения целой страны соизмеряется с горестями отдельных людей и оказывается их причиной. Встает вопрос о *цене*, которой оплачивается великая цель. И опять обнаруживается несовместимость долга, общего дела и счастья: болезнь

и смерть Инсарова Елена воспринимает как возмездие за испытанные ими радости любви. И, опять оговоримся, очень важно то, что **Инсаров – болгарин**, а не русский и, как сказано в романе, «не мог быть русским» (гл. VIII). По словам одного из героев романа «Накануне», Инсаров – «железный человек», обладающий замечательными качествами: силой воли, настойчивостью, решительностью, самообладанием. Все это характеризует Инсарова как практического деятеля в противовес натурам созерцательным, подобным другим героям романа: философу Берсеневу и скульптору Шубину.

Автор романа точно уловил и тонко передал скрытые струны духовного/душевного строя болгар на примере главного героя. «Важное качество болгарина – его сдержанность. Он не любит раскрывать свою душу и изливать свои эмоции на собеседника, скорее наоборот – его жизненный принцип – скромность и замкнутость: то, что психологи называют интравертностью. Филолог-германист К. Гьльбов в одном из своих эссе называет болгарина **«человек свирели»**, имея в виду, что ему изначально присуща углубленность в себя, сосредоточенность на своих переживаниях – объясняя это пятивековым рабством»¹². В портрете Инсарова, по словам Г. Д. Гачева, «Тургенев наблюдательно уловил черты антропологического типа болгарина: «Инсаров говорил по-русски совершенно правильно, крепко и чисто произнося каждое слово; но его гортанный, впрочем, приятный голос звучал чем-то нерусским. Иностранное происхождение Инсарова (он был болгар родом) еще яснее сказывалось в его наружности: это был молодой человек лет двадцати пяти, худощавый и жилистый, с впалую грудью, с узловатыми руками; черты лица имел он резкие, нос с горбинкой, иссиня-черные прямые волосы, небольшой лоб, небольшие, пристально глядевшие, углубленные глаза, густые брови; когда он улыбался, прекрасные белые зубы показывались на миг из-под тонких, жестких, слишком отчетливо очерченных губ»¹³. Г. Гачев в этой связи высказался в том смысле, что у болгарина, стиснутого в пространстве гор, душа сжата в узкой груди, а нос с горбинкой, как гора-хребет над долинами самой Болгарии. «Весь облик – ре-

льефность в отличие от русской расплывчатости, мягкости»¹⁴. Сам автор говорит об Инсарове, что «он беден и горд»! В судьбе Инсарова под пером И. Тургенева проявляется судьба его народа, которой горячо сочувствуют русские люди вместе с автором и героями.

Его появление не разрешает противоречия, возникающие в движении русской жизни: такое разрешение, считает И. Тургенев, не может быть найдено **вне** родной почвы. В то же время *фигура болгарина Инсарова воплощает в себе своеобразный упрек, адресованный русским общественным деятелям*. Читатель-современник не мог не отметить слов Инсарова: «...последний мужик, последний нищий в Болгарии и я – мы желаем одного и того же. У всех у нас одна цель. Поймите, какую это дает уверенность и крепость!» (гл. VIII). Это напрямую перекликалось с мыслью Н. А. Некрасова о том, что духовная сила любого человека зависит, прежде всего, от степени его родства с народом. И поэтому прав Г. Гачев, говоря, что «болгарин введён для русских, для устыжения говорящих интеллигентов как **человек дела**»¹⁵.

И. Тургеневу хотелось, чтобы все прогрессивные общественные силы России, невзирая на сословные различия и несходство политических убеждений, объединились бы в таком же гармоническом, братском согласии. На вопрос, будут ли в России люди, подобные Инсарову, финал романа **не** давал определенного ответа.

ЛИТЕРАТУРА:

¹ **Стопченко Н. И.** Художественное наследие В.М. Шукшина в диалоге России с зарубежными культурами. Автореферат диссертации доктора культурологи. Краснодар, 2006.

² **Леонтьев К. Н.** Территориальные отношения // *Восток, Россия и Славянство*. Москва, 1996, с. 158-160 (http://az.lib.ru/l/leontxew_k_n/text_0220.shtml)

³ **Леонтьев К. Н.** Славянофильство и грядущие судьбы России. Москва, 2010, с. 74.

⁴ **Колесник В.** Болгарин: в зеркале классиков болгарской литературы // *Слов'янські наукові читання: літературознавчий та культурологічний*

аспекти. 2013 (<http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4268/1/%d0%9a%d0%be%d0%bb%d0%b5%d1%81%d0%bd%d0%b8%d0%ba.pdf>).

⁵ **Лотман Л. М.** Иван Сергеевич Тургенев. // *История русской литературы*. Т. I. <http://www.lotman.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=5846>

⁶ **Велчев В.** Тургенев в Болгарии. Вторая половина XIX в. Отдельный оттиск. София, 1961, с. 735.

⁷ **Добролюбов Н. А.** Собр. соч. в 9 томах. Т. 6. Москва, 1961, с. 125.

⁸ Там же, с. 122.

⁹ **Лотман Л. М.** Указ. соч.

¹⁰ Там же.

¹¹ Там же.

¹² Цит. по: **Колесник В.** Указ. соч.

¹³ Болгария и Россия (XVIII–XX). Взаимопознание. Москва, 2010, с. 28

¹⁴ Там же, с. 29

¹⁵ Там же, с. 23

КАЛЕНДАРНАЯ ОБРЯДНОСТЬ В КУРСЕ «ИСТОРИЯ, КУЛЬТУРА И ТРАДИЦИИ БОЛГАРСКОГО НАРОДА»

Александр КОВАЛОВ,

*доктор истории, Институт культурного наследия,
Академия наук Молдовы*

В названном выше школьном курсе темы этнологического характера играют важную роль. В Куррикулуме для 1 – 4-х классов отражены различные аспекты материальной и духовной культуры: жилище, национальный костюм, трудовые обычаи, ремесла, семейные и календарные праздники и обряды. Куррикулум для гимназических классов предусматривает значительный объем тем, связанных с календарными праздниками и обычаями.

Традиционная календарная обрядность представляет собой сложную систему, в которой объединены различные стороны народной культуры: представления о времени, о природе, религиозные убеждения, хозяйственные знания, мифология и мировоззрение народа, устное народное творчество.

Болгарский народный календарь является солнечно-лунным: новый астрономический год начинается рождественскими праздниками, отмечающими точку зимнего солнцестояния, а пасхальный праздничный цикл исчисляется ежегодно сообразно с первым весенним полнолунием после дня весеннего равноденствия, поэтому даты входящих в него праздников подвижны. На первое воскресенье после весеннего полнолуния приходится Пасха (*Великден*), а от этой даты отсчитываются, в свою очередь, другие праздники пасхального цикла: Мясопуст (*Месни заговезни*) отмечается в воскресенье за 8 недель до Пасхи; Масленица (*Сирни заговезни*) – за 7 недель, также в воскресенье; день св. Лазаря (*Лазаровден*) и Вербное воскресенье (*Връбница*) выпадают, соответственно, на субботу и воскресенье за неделю до Пасхи. В понедельник через неделю после Пасхи отмечается *Софинден*; на сороковой день, в четверг, – Вознесение (*Спасовден*), а на пятидесятый, в воскресенье, – Троица.

В болгарской этнологии существуют различные классификации времен года: они делятся на два, на три или на четыре цикла. Однако в народном мировоззрении традиционным является деление на два полугодия – зимнее и летнее, – разделяют которые два больших праздника в честь святых Дмитрия и Георгия. С мифологической точки зрения пара – выражение основных оппозиций: жизнь – смерть, день – ночь, солнце – луна, зима – лето и т. д.¹ «Георгиев день у южных славян считался началом нового скотоводческого года, началом летнего пастбищного содержания скота и сезона доения молока. <...> К дню св. Георгия приурочивался расчет с пастухами и батраками, заключение с ними новых договоров, а также перераспределение пастбищ, находившихся в общинном владении. Поэтому год в народной традиции южных славян делится на два сезона: летний — от Георгиева до Димитриева дня и зимний — от Димитриева дня до Георгиева. То же отмечалось у румын. Деление года на два сезона связано с древней овцеводческой культурой Балкано-Карпатской области».²

В ходе работы над изучением народных праздников и обычаев неизбежно возникает вопрос о сопоставлении общebolгарской и местной, локальной, обрядности. В результате длительного проживания бессарабских болгар вне пределов этнических границ Болгарии их календарная обрядность претерпевает естественные изменения. Некоторые обычаи исчезают, другие подвергаются трансформации; в то же время появляются отдельные обряды или их элементы, характерные для соседних народов, прежде всего молдаван и украинцев. Культурное взаимодействие многократно усложняется тем, что на региональные и локальные этнографические и диалектные различия, принесенные переселенцами с болгарской этнической территории, накладывается все многообразие этнокультурного пограничья, сложившегося на юге Бессарабии. Календарные праздники и обычаи болгар Молдовы различаются степенью сохранности в тех или иных населенных пунктах, но, тем не менее, они представляют собой единую систему с общebol-

гарской основой и содержат черты, характерные, в основном, для восточнoболгарской обрядности, демонстрируя при этом своеобразии региональных и локальных особенностей.

В процессе преподавания необходимым представляется обращение не только к литературе об общенациональных праздниках и обычаях, но и к местному материалу. Задания исследовательского характера по сбору информации учащимися о праздниках и обычаях в родном селе или городе предоставляют учителю широкие возможности не только для развития интереса у школьников, но и для накопления фактического материала, который может быть использован самими педагогами как в преподавательской деятельности, так и в методической работе, в научно-методических публикациях.

Небольшой объем настоящей статьи не позволяет подробно осветить особенности народного календаря болгар Молдовы, но все же попытаемся привести некоторые выводы на основе проведенных нами исследований.

Прежде всего, следует отметить, что в болгарских селениях Молдовы повсеместно исчезли обычаи, связанные с *бъдником* (горящим в очаге в канун Рождества большим поленом). Забываются девичьи гадания на перстнях о замужестве (за исключением г. Тараклия и с. Кирсово). Шествия ряженых в период начала Великого поста сохранились лишь в воспоминаниях представителей старшего поколения с. Кирсово о некоторых элементах *кукерских* игр. Только в этом селе отмечено и празднование в честь крупного рогатого скота следующего после Нового года дня (*Силвестрия*). Как правило, беднее, чем в «материнских» селах, представлены и обрядовые хлебы.

Обращает на себя внимание системность, с которой проявляются в народном календаре болгар Молдовы те или иные обрядовые реалии, не имеющие аналогов в праздничном цикле метрополии. Новые компоненты обрядовой структуры обнаруживаются порой под разными названиями, на разных языках, в разных формах, но повсеместно в одной и той же временной прикреплённости и семантической направленности. Наиболее характерные примеры – это обычай «охранять чеснок» и гадания о замужестве в ка-

нун праздника *Андреевден*, хождения детей со «звездой» на рождественские праздники, новогодние обходы *хъит*, *хъй-хъй*, *хлопка*, *коза*, *Маланка*, а также поминовение усопших в *Софинден*. Судя по всему, народное сознание воспринимает не случайные компоненты календарной обрядности соседних народов, а именно те, которые замещают исчезающие из болгарского народного календаря элементы его структуры либо дополняют уже существующие, не нарушая их семантики и целостности.

Характерно, что близость этих обрядов болгарским аналогам отмечается и самими респондентами. Так, например, «охрана чеснока» в канун праздника *Андреевден* часто сравнивается с посиделками.

Хождения со «звездой» на Рождество, распространившиеся среди болгар Молдовы, напоминают обходы домов накануне Рождества в с. Кортен (Болгария), в которых участвовали мальчики, а также общеполгарский новогодний обычай *сурвакане*. Кроме того, семантически они выглядят как продолжение тех обходов, которые совершались мальчиками в день перед Рождеством в с. Парканы, с. Валя-Пержей и г. Тараклия.

Праздничные обходы домов под Новый год в болгарских селениях Молдовы включают в себя черты известных молдавских обычаев „*Plugușor*” (плужок) и „*Capra*” (коза). Молдавский исследователь Ю. Попович, вслед за болгарским ученым М. Арнаутовым, указывавшим на сходство восточнороманского обычая с плугом и аналогичного элемента кукерского обряда у болгар, пришел к выводу о «генетической связи обычаев с плугом и пахотой у молдаван, румын и украинцев с обрядами пахоты и сева у болгар...», а также сделал предположение, что эти обрядовые действия «ведут свое происхождение от духовной культуры фракийцев и соседствовавших с ними народов»³. Возможно, эта генетическая связь также явилась одним из факторов, способствовавших тому, что украинские и молдавские обрядовые реалии занимают соответствующую нишу в структуре календарной обрядности болгар Молдовы, которая оказывается пустующей после разрушения кукерских обрядов. Нечто подобное, возможно, происходило и в обратном направле-

нии – в случае с обрядом „Sorocoveala”. Ю. Попович высказывает предположение, что возник он у древних фракийцев, а у восточно-романских народов появился в период совместного проживания гето-дакийского и славянского населения в Мезии, к югу от Дуная. Распространение этого обычая у молдаван в южных районах Молдавии и Украины, по мнению автора, связано «с переселением сюда в XVIII – XIX вв. отдельных групп из Болгарии и Валахии»⁴.

Вывод о том, что обряд «Герман», характерный для Придунайской равнины, привился и среди выходцев из Юго-Восточной Болгарии (за исключением с. Твардица), впервые был сделан Л. Марковой⁵, а позже и наши исследования подтвердили отсутствие этого обряда в «материнских» селениях на территории Болгарии (с. Жеравна, с. Кортен, г. Твырдица).

В отдельных случаях налицо заимствования лишь одних названий (например, русской «Масленицы»), что же касается характера самого праздника, то он остается болгарским.

С другой стороны, можно привести примеры, когда болгарские термины сохраняются, но обрядность или семантика действий иная. В *Софунден* (понедельник через неделю после Пасхи), например, в «дочерних» селах Молдовы (Кирсово, Кортен, Твардица), в отличие от исследованных «материнских» населенных пунктов в Болгарии (с. Жеравна, с. Кортен, г. Твырдица), поминают усопших: люди идут на кладбище, у могил близких устраивают трапезу, подают в память об умерших, священник служит панихиду.

В заключение приведем несколько источников, которые могут оказаться полезными учителям. Для ознакомления преподавателей с базовыми проблемами и структурой болгарской этнологической науки можно рекомендовать учебник Н. Колева⁶. Автором этих строк в различных изданиях был опубликован ряд сопоставительных материалов по календарной обрядности в «дочерних» селениях Молдовы (с. Кирсово,⁷ г. Твардица,⁸ с. Кортен⁹) и «материнских» в Болгарии (с. Жеравна, г. Твырдица, с. Кортен), а также несколько статей об отдельных обрядовых циклах и комплексах у болгар Молдовы и Украины: о новогодней обрядности,¹⁰ Русальной неделе,¹¹ обрядах вызывания дождя,¹² Волчьих праздниках¹³ и др.

ЛИТЕРАТУРА:

¹ **Попов Р.** Светци близнаци в българския народен календар. София: БАН, 1991, с. 6-7.

² **Колева Т. А.** Георгиев день у южных славян (Обычаи, связанные с животноводством). В: Советская этнография, 1978, № 2, с. 37.

³ **Попович Ю. В.** Молдавские новогодние праздники. Кишинев: Штиинца, 1974, с. 52-54.

⁴ **Там же**, с. 63-64.

⁵ **Маркова Л. В.** Некоторые наблюдения над развитием календарных обрядов у болгар междуречья Прута и Днестра // *Известия на Етнографски институт и музей*. Кн. XI. София, 1968, с. 165.

⁶ **Колев Н.** Българска етнография. София: Издателство «Наука и изкуство», 1987.

⁷ **Кавалов А.** Календарни празници и обичаи в с. Жеравна, Република България, и с. Кирсово, Република Молдова // *Българска етнология*. София, 1998, кн. 1-2, с. 122-134.

⁸ **Кавалов А.** Календарни празници и обичаи в гр. Твърдица, България, и с. Твардица, Република Молдова // *История и култура болгар и гагаузов Молдовы и Украины*. Кишинев, 1999, с. 190-201.

⁹ **Ковалов А.** Терминология болгарской календарной обрядности в с. Кортен (Болгария) и с. Кортен (Республика Молдова) // *Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали*. Том осми. Велико Търново, 2004, с. 81-100.

¹⁰ **Ковалов А.** Новогодние обычаи болгар Республики Молдова // *Бессарабските българи: история, култура и език*. Кишинев, 2014, с. 302-310.

¹¹ **Ковалов А.** «Русалии» в представлениях болгар Республики Молдова // *Materialele conferinței științifice internaționale „Păstrarea Patrimoniului Cultural în Țările Europene” (Chișinău, 25-26 septembrie 2008)*. Chișinău, 2009, с. 244-248.

¹² **Ковалов А.** Обряды вызывания дождя у бессарабских болгар // *Revista de Etnologie și Culturologie*. Chișinău, 2011, Vol. IX-X, с. 99-102.

¹³ **Ковалов А.** Волчи праздники у бессарабских болгар // *Курсом развивающейся Молдовы*. Т. 10, Москва, 2010, с. 373-383.

БЪЛГАРСКАТА ТВ ПРОГРАМА «НА БУДЖАКСКА ВЪЛНА» В РЕПУБЛИКА МОЛДОВА

Иван КАВАЛОВ

*журналист, публицист, един от най-изявените
български общественици в
културния живот на Република Молдова.*

*Редактор (1988 – 2004 г.) на българската програма на
Молдовската телевизия.*

Много вода изтече от онова време, когато за пръв път в Молдова започнахме с непривичното за българското ухо тук „Добър ден, драги сънародници!": съвсем наскоро нашата ТВ програма „На буджакска вълна” чества десетгодишния си юбилей.

Тук, в южния край на Молдова и Украйна, наречен Буджак (оттук и кръщавката на програмата ни), живеят в компактни маси стотици хиляди българи, преселници от старото отечество. Хората имат запазено национално съзнание и тчат добродетелите на доскорошното ни патриархално село.

Тук никога не е секвала живата, макар и архаична, говорима българска реч, запазила своето очарование и мекота. Но нямаше го дори отначало писменото слово. С тъга в душата констатираме, че в нашите домове дълги години – с твърде рядко изключение! – не е имало българска книга, вестник или списание, не е звучал книжовен български език. И едва сега започваме да се съвземаме.

През осемдесетте години се стигна до разбирането, че и ние сме готови за промени и обновление. Тогава и получихме благоприятията на властите.

1986 г. полага началото на първите смесени българо-гагаузки предавания, излъчвани „от дъжд на вятър” – веднъж в тримесечието. След известно време те бяха разделени и до края на 1988 г. всеки два месеца се правеше по едно предаване, за да се стигне най-сетне до ежемесечни 45-минутни тв журнали. В продължение на три години програмите, не чак дотам изкусурени, се „калппят” от извънщатни ав-

тори. Разбира се, това бяха начални, плахи и несигурни още стъпки, пръв опит за „проговаряне” на книжовен български език. Но нали рано или късно трябваше да навлезем в тази неорана нива?

Официално на телевизионната авансцена нашата програма излиза едва през 1989 г. При Националната телевизия на Република Молдова е образувана специализирана редакция, на която е възложена подготовката на редовни тв предавания на български и гагаузки език (по-късно – редакция за националните малцинства „Комунитате”). От 1990 г. насам ние имаме вече две месечни оригинални излъчвания с общо времетраене 1 час и 30 минути.

Такава ни е кратката „визитна картичка”.

И ако е дошло време за равностетка, би било редно да споделим някои мисли около нашата работа, да изтъкнем най-важните резултати от дейността ни.

И тъй, заели сме се с трудната и сложна задача да проправяме път – нека не прозвучи прекалено силно! – на българщината. Трудно е, естествено, да се обхване цялата проблематика на нашето национално-културно и духовно възраждане. Ето защо сме й ограничили рамките и третираме преди всичко най-наболелите проблеми – роден език, литература, култура, историческо минало, традиции, обичаи, музикален фолклор, народни занаяти.

Първата ни дума в нашите предавания беше, разбира се, за онези наши учители родолюбци, които имаха смелостта да поемат риска и да застанат начело на едно извънредно важно начинание – да въвеждат в училищата и в детските градини българския език, да учат децата на българско четмо и писмо. Отдавайки се на своето дело, те работят с истински възрожденски пламък и наистина заслужават честта да бъдат наречени с хубавите думи народни будители. Впрочем 1 ноември през 1990 г. за пръв път бе честван и у нас. Ние не изпуснахме случая да излъчим специален репортаж.

В нашите предавания нееднократно сме включвали откъси от първите часове по български език, проблемни интервюта и коментари, като сме използвали рубриците „Език свещен...”, „Родна реч, омайна, сладка...”, „Урок по родолюбие”.

В нашите архиви (за съжаление не и във видеотеките) можем да открием днес тези първи уроци по български с учителки Надежда Салабаш от Паркани и Тамара Касир от Московей, Любов Касапова и Анастасия Ушанлъ от Кайраклия, Иванка Господинова и Мария Чернева от Валя-Пержей, Екатерина Деривълкова и Мария Кирова от Тараклия и толкова други. А жителите на споменатото вече китно българско село Паркани край Днестър, на кръстопътя между градовете Тираспол и Бендер, както и телезрителите добре помнят Петър Пешев, един от най-първите преподаватели от България у нас. С участието на този високообразован човек ние излъчихме цяла поредица уроци по български език и литература, винаги очаквани с неподправен интерес. След заминаването му продължихме с Иванка Йорданова-Ротар, българка от Хасковско, живееща със семейството си в Кишинев, преподавателка в един от столичните лицей, като използвахме отчасти и видеокурса „Говорите ли български?“.

От 1990 г. насам в град Кишинев редовно се провеждат републикански олимпиади по български език и литература. Ние нито веднъж не изпуснахме случая да разкажем за всяко едно от тези състезания, изиграли изключително стимулираща роля в подготовката на наши средношколци за кандидатстване в България и Молдова. За целта си служехме с рубриката „За вас, кандидат-студенти!“. През същия този период от време в българските вузове са постъпили 480 младежи и девойки, първата група специалисти вече се връщат, останалите следват. Безспорно добрите постижения дължим и на тези специалисти от България, които работят у нас като преподаватели по български език и литература, педагогика, история, култура и традиции на българите, музика, народни танци. И ние в нашите програми сме им отделяли внимание.

Особено значение за развоя на българското образователно дело в Република Молдова има Учебно-квалификационният център в град Габрово с ръководител Никола Караиванов. През последните шест години тук изкараха курсове над 1500 преподаватели, студенти, средношколци, ръководители на образование-

то, активисти на българските дружества. По този начин габровци най-убедително опровергаха славата на скъперници.

Винаги сме отделяли достойно място и за най-светлите дати в нашата история. Така например за честването на 24 май – Деня на българската просвета и култура и на славянската писменост, всяка година излъчваме тематични предавания или отделни сюжетни блокове под наслов „Прослава на буквите“, „Милиони ще прогледат“, „Пътят на надеждата“, „Напред! Науката е слънце...“, „Върви, народе възродени“. Също така редовно е представян в програмите ни и 3 Март – националният празник на Република България.

Започвахме с малко «обекти» за снимане. Обаче през последните години една след друга у нас възникват и разгръщат дейността си различни организации – българско дружество „Възраждане“, Българска община в Република Молдова, отдел «Българистика» към Академията на науките, Научно дружество на българистите, народно читалище „Олимпий Панов“ в Тараклия, български библиотеки „Христо Ботев“ и „Андрей Германов“ в Кишинев, български педагогически колеж-лицей „Св. св. Кирил и Методий“ в Тараклия, Комратски държавен университет (АТО Гагаузия). Тук, както и в Кишиневския държавен педагогически университет „Йон Крянгъ“, е осигурена подготовка на езиковеди – преподаватели по български език и литература. Миналата година в Комрат се състоя първият випуск на млади българисти, и ние по този повод пуснахме цялостна емисия «Прощаване с Алма матер». Всичко това не може да не ни радва. А в самото начало на 1996–1997 учебна година телевизионните зрители научиха за още две радостни новини: в столицата на Молдова, където живеят около десет хиляди българи, бе открито българско средно общообразователно училище „Васил Левски“, в Твърдица – български музикален колеж. Това са все събития с голямо за нас, българите, значение.

След подписаната от двете просветни министерства – на Молдова и България – спогодба контактите прогресивно нарастват и нашите средни училища и вузове получават все повече учебна и художествена литература, различни пособия, аудиовизуални ма-

териали. Само през 1996 г. Министерството на образованието, науката и технологиите на България ни изпрати безвъзмездно 25 хиляди учебници и помагала. Ние, разбира се, отразяваме в програмите си тези сериозни акции.

Заедно с детската редакция на Българското национално радио ние провеждаме станалия вече традиционен ученически литературен конкурс «Искри» за деца до 14-годишна възраст.

В рамките на програмата ни напълно естествено се вписва и поредицата редовно излъчвани репортажи за дейността на училищните и селските библиотеки, които постоянно попълват своите фондове със стотици нови заглавия и все по-добре задоволяват нуждите на своите читатели – ученици, студенти, преподаватели и т.н.

Не можем да не си спомним и за една изключително родолюбива акция от страна на Съюза на българските писатели. На 10 май 1992 г. Александър Миланов, писател, председател на Съюза на преводачите в България, и Росица Николова, директорка на библиотеката, поднесоха на новооткрития Комратски държавен университет и местното педагогическо училище скъпо дарение – писателската библиотека от 17 500 тома. Репортажът ни от мястото на събитието зарадва читателите.

В рубриките „Литературни срещи“ и „Препоръчана книга“ успяхме да представим на телевизионните зрители творчеството на молдавските български писатели: Петър Бурлак-Вълканов, Нико Стоянов, Георги Барбаров, Михаил Бъчваров, Иван Вълков. Не оставихме без внимание и Мишо Хаджийски с неговата „Пуста чужда чужбина“, както и български автори от метрополията.

Последната ни подобна работа бе литературната композиция „Бездомник в нощта“ по случай 110-годишнината от рождението на големия лирик Димчо Дебелянов, подготвена и представена на малкия екран от студенти в Комратския държавен университет с преподавател Ангел Андреев.

Представяме на зрителя и повечето значими новоиздадени книги у нас в Молдова и в България и имащи пряко отношение към бесарабските българи.

...Буджакският край има интересна история, която нашите сънародници откриват за себе си и в местните музеи. Чрез обектива на телевизионната камера те също опознават своето минало. Уважение предизвикват разнообразните експонати, изложени в Кишиневския музей на българските опълченци, в Комратския регионален музей (директор Анатоли Маринов), както и колекциите, събрани в Кайраклия (доскорошен уредник художникът Иван Манолов). А в село Твърдица (уредник Захари Язаджи) местната агрофирма с ръководител Петър Парликов е отредила за музея цели шест стаи в културния комплекс, където посетителите могат да проследят своята история от преселването и до наши дни.

В обсега на българската телевизия са и паметниците. Към 170-та годишнина от основаването на Болград, това духовно огнище на българщината в нашия край през миналия век, заснехме пълнометражен документален филм за миналото на града, за българската гимназия, за издигнатите тук паметници и стари къщи, за трите махали – Сливенска, Ямболска и Туканска.

Със същата рубрика «Из нашето минало» си служим и за да разказваме за най-значителните исторически събития, като например 120 години от Априлското въстание и от началото на Освобождението на България от османско иго. И това е обяснимо, тъй като именно тук, в Кишинев, има доста места и забележителности, пряко свързани с националноосвободителното движение в България.

В рубриката „Срещи за вас“ използваме различни телевизийни жанрове, чрез които се стремим да разкриваме интересни и сложни човешки съдби на наши сънародници учени.

Отбелязваме в предаванията ни и приноса на творци като братя Петър и Стефан Стоянови, големи знайници, ревностни събирачи и пазители на песенния и танцовия български фолклор в нашия край. Петър Стоянов е доктор хабилитат по изкуствознанието, член на Съюза на композиторите на Република Молдова, автор на книги, монографии, научни статии. Брат му Стефан Стоянов, доктор на изкуствознанието, заслужил деятел на културата на Република Молдова, е основател и доскорошен художествен ръководи-

тел на Държавния български ансамбъл за народни песни и танци „Родолюбие“ със седалище в Тараклия. В момента е директор на музикалния колеж в Твърдица.

Това са все именити личности на нашата наука и култура. Несъмнено те заслужават много повече място от ограничената територия на нашата телевизия.

В пъстрата палитра на нашето всекидневие се вплита и „Под родна стряха“ – излъчвания за българското семейство, за българската къща. Само в най-близко време телевизионната аудитория успя да се запознае със семействата на Мария и Димитър Берови, Елена и Петър Стоянови от Тараклия, Мария и Иван Райчинови и 90-годишния дядо Кирил Обручков от Паркани. А съвсем наскоро реализирахме една отколешна идея – разказахме за чудесното семейство на Нина и Иван Янчеви. Тя – учителка, той – строител, а трите им дъщери – пианистки. Ирина и Светла успешно следват в Българската държавна музикална академия „Панчо Владигеров“, а малката Анушка е още ученичка в Републиканския музикален лицей „Сергей Рахманинов“.

С пълно основание можем да кажем, че изпитваме истинско удовлетворение от една друга насока в своята работа – представянето на традициите, обичаите, обредите. Може би най-интересното от това, което сме създали досега, са автентичните фолклорни предавания под наслов „При изворите“: коледуване и сурвакане (Васильовден) от селата Валя-Пержей, Викторовка, Колибабовка, град Тараклия и други.

В Твърдица сме заснели много сюжети за календарните празници и обичаи: Шата, лазаруване, кумичене, Връбница, Великден, Еньовден, Русалиите, годеж и българска сватба.

Много ярко, интересно и масово честват празника на Дионисиевото веселие – Трифон Зарезан (Трифоновден, Трифон Обсечения и т. н.) тараклийските лозари, също участници в нашата телевизия.

Средношколци от Плопи, Тараклийка и Урсоая пък ни предложиха за снимки Пеперуда и Герман.

С други думи казано, кръстосали сме с камерите си надлъж и нашир Буджакския край. И като започнем от големите селища, като Тараклия, Твърдица, Паркани, Кайралия, Кортен, стигаме до най-малките, затънтени селца – Димитровка, Викторовка, Стояновка, Троян, Троица, Възнесени, Българийка, както и до селата със смесено население (българи и гагаузи, българи и молдовани, българи и украинци).

В Александровка на 6 май 1997 година заснехме един много интересен репортаж за самобитното честване на големия български празник Гергьовден. А преди година-две на този ден бяхме при тараклийските овчари.

И щом говорим за фолклористиката, да се върнем към споменатия по-горе музикален колеж в село Твърдица. Доколкото ни е известно, това е първото по рода си музикално учебно заведение извън пределите на България. Откриването му създава условия за подготовка на специалисти по българска народна музика. Колежът не израства на празно място. Тук и по-рано децата свиреха на кавал, гайда, гъдулка, акордеон, изучаваха народно пеене. Тук от години работят компетентни специалисти – местни и от България. Ние активно се включихме и показахме обширни коментари, интервюта и репортажи, тъй като този колеж ще има огромно значение за българите от целия Буджакски край – тук ще следват младежи и девойки, синове и дъщери на наши сънародници от Молдова и Украйна.

...Какви препоръки отправят към нас телевизионните зрители? Най-често: „Елате и при нас”, „Дохождайте по-честичко, не ни забравяйте”. Или: „Съгря ме радостта, че видях новогодишната програма «На буджакска вълна». Сякаш се върнах в моето детство, в моя скъп и роден Болград. Виждам себе си малка със сурвачка в ръцете и моята мила майка, която ме напътства къде да ходя и какво да пожелаая на нашите комшии и роднини” и др.

...И тъй, „навъртяхме” вече повече от десетилетие в едно не безоблачно съществуване. От дистанцията на изминатия път се опитахме да очертаем основните дейности на нашата редакция, да споделим изживените радости и несполуки.

Българската ТВ програма „На буджакска вълна” успя да се наложи като една абсолютно необходимата съставка на нашето национално-културно възраждане, да стане до известна степен „живата връзка” между тукашните българи. Не трябва обаче да изпадаме в умиление от стореното досега, то е прелистена страница от нашата биография.

Днес имаме виждане за промените, които би трябвало да настъпят в дейността на редакцията. Но сегашните реалности са сложни, материалните предпоставки за по-нататъшното ни развитие, за практическо изпълнение на приетите през 1989 година от парламента и правителството Закон за функциониране на езиците и Комплексна програма са твърде оскъдни, дори отчасти с отрицателен знак.

Законите се разминават с действителността. В продължение на седем години – от 1990 г. до края на 1996 г. – обемите си остават на точката на замръзването: две месечни оригинални предавания с обща продължителност час и половина (45 мин. x 2), макар че според изискванията на споменатите държавни актове би трябвало да нараснат многократно – до 3-4 часа теле- и радиопредавания ежедневно, като се изгради и регионална ТВ студия. И още нещо: нашите телевизители бяха свикнали да гледат програмите ни всяка втора и четвърта неделя в месеца приблизително в едно и също време – по обяд. През 1996 г. обаче ТВ шефовете разкъсаха предаването на две части: 15 мин. – в събота и 30 мин. – в неделя. А през 1997 г. отидоха по-далеч, и «динамиката» тръгна в обратна посока. Под удобния предлог, че не достигат средства, съкратиха „На буджакска вълна” до 30 минути и – най-лошото! – «избутаха» ни в много неудобно за гледане време – вторник от 18 часа, когато хората са все още на работа. А нашите депутати българи в парламента, ръководството на общината дипломатично пазят мълчание.

За многопатилите ни сънародници една спътникова ТВ програма от София би била „добре дошла” във всяко отношение. Но засега аудиовизуалното пространство на Буджакския край, където живеят стотици хиляди българи, си остава празно за Българската

национална телевизия, та дори и за БНР (Радио България приемаме много зле, пък за останалите да не говорим).

И още нещо. Неведнъж сме потропвали на вратата на БНТ, но все напусто. Крехката ни надежда за помощ се изчерпа с това, че отделни родолюбци от телевизията и Агенцията за българите в чужбина ни снабдиха с няколко ВХС касети. Но и тези поради ниското им техническо качество бяха използвани само частично.

Какви са изводите? Не храним илюзии за утрешния ден. Нали обемите не нарастват, а напротив – намаляват, видеокасетите ВЕТАСАМ-SP се броят на пръсти. Едно изтриваме, за да заснемем друго, после монтираме и отново изтриваме. В летописа на телевизията остават хубавите възрожденски начинания на нашата редакция. Колко от най-сполучливите фолклорни, етнографски и други материали изчезват безвъзвратно, колко стари хора си отиват!

Нашите предложения и зрителските пожелания не се вземат под внимание от тв шефовете. Естествено, не може да сме доволни от моментното положение на нещата. Какво ни остава на тоя безутешен фон? Ще ни се да вярваме, че все пак най-щастливите мигове и творчески сполуки са в бъдеще. И бихме искали да приключим с Вазовите редове: „Да работим! Нека дигнем знаме с тая дума и вървим напред!...”.

Публикувано:

Иван Кавалов. Българската ТВ програма „На буджакска вълна” в Република Молдова // Българско медиазнание. Енциклопедично издание за медианаука и медиопублицистика, том II. Балканмедиа. София, 1998, с. 525-531.

ОТНОСНО НАСОКИТЕ В СЪВРЕМЕННОТО ОЦЕНЯВАНЕ ПО ПРЕДМЕТ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА И ВНЕДРЯВАНЕТО НА МКОД В НАЧАЛНИТЕ КЛАСОВЕ В РЕПУБЛИКА МОЛДОВА

Снежана НИКИФОРЦЕВА

учител, Български лицей „Васил Левски”, Кишинев

Според съвременното оценяване на първи ред акцентът се поставя не само върху съотнасянето на постигнатото от ученика със зададените критерии на успеха, но и съотнасяне на реалния процес на обучението с необходимостта за постигане на целите му, съотнасяне на усвоеното учебно съдържание, предложено в обучението, с действително необходимото за пълноценното развитие на личността. Учителят е изправен пред необходимостта да търси нови пътища и възможности за постигане на максимална резултативност в преподаването си и получаване на продуктивна обратна връзка в отношенията учител – ученик. Това се отнася и за обучението по предмет български език и литература в условията на прилагането на МКОД* в началните класове в Република Молдова. Според Методологията оценяването представлява сравняване със зададени данни, т.н. продукти, които са следствие от измерване на учебните постижения в процеса на обучение и със стандарта (специфическите компетенции по предмета български език и литература и субкомпетенци), към който е ориентирано обучението и който е заложен в държавните образователни изисквания – в Курикулум и МКОД за началните класове. Едно от основните изисквания към оценяването според съвременната концепция за оценяване, съгласно МКОД, и която учителят постоянно трябва да държи под внимание, е това, че се оценява резултатът от дейността на ученика, а не самият ученик, и учителят е този, който формира умението ученикът да оценява самостоятелно своята дейност и резултати, да ги сравнява с критериите, да намира самостоятелно своите грешки, да е запознат с изискванията на различни видове оценяване. Тук се предполага и активното включване в процеса на обучението и контрола за вземане на решения и от страна на родителите.

До голяма степен оценяването, според съвременните изиск-

* МКОД – Методология на критериалното оценяване по дескриптори

вания, е аналитичен процес, в който въз основа на предварително зададените критерии се разсъждава за степента на съответствие на получените «данни» (знания, умения компетентности на ученика по предмета), като се привеждат доказателства за това. От ключово значение са: начинът, по който учениците демонстрират наученото; подходящите за демонстриране на ключови знания и умения ситуации; правилата за интерпретиране на доказателствата. Оценяването винаги се съотнася с целите на обучението, с учебното съдържание на предмета и технотлогията на обучението. Задачата на учителя е да създаде за ученика ситуация, в която той по възможност най-пълно да може да изяви своя потенциал и способности, да може да интерпретира критериите на успеха по предмета (задължително адаптирани съответно на възрастта му).

При някои видове изпитване и оценяване има определени ограничения: загуба на много време, малък брой изпитани ученици, ниска степен на активност на класа и пр. Възможен резултат е – снижаването на ефективността на обучението. Стремехът на учителя тук трябва да бъде насочен за стимулиране на такива дейности на учениците, като анализ и обсъждане; на систематизиране на учебното съдържание; да създава психологически комфортна атмосфера за продуктивна дейност, като посочва пътищата за преодоляване на трудностите без да засяга детето и да не накърнява имиджа му сред съучениците; учениците да придобият умения и навици за адекватно самооценяване и взаимнооценяване.

Един от основните видове на оценяване е писменото изпитване и оценяването по предмета, което на първи ред дава възможност да бъдат оценени максимален брой ученици. Учителят при това получава възможност за подробен анализ и обективност, която се осигурява с това, че учениците са поставени в равни условия, където самостоятелно се справят със задачите.

Според изискванията на МКОД, всяка голяма тема в учебника по предмет български език и литература трябва да приключва с теста като форма на сумативно оценяване, предназначен за измерване на всички способности (субкомпетенции), които се формират в продължение на всички малки подтеми, включени в голямата тема.

Важно е, че тестът има за цел, на първи ред, не определяне място на ученика в ученическия колектив, а определяне неговото ниво на формиране на способностите с цел диагностиране и корекция. Задачите в теста се подреждат с равномерно нарастваща трудност. Целта е учителят да получи максимално адекватна обратна връзка за нивото на усвоените знания, постижения, перспективи, начин на мислене и интелектуални възможности.

За това съществуват най-различни видове задачи: въпроси с алтернативен отговор, въпроси с множествен избор на отговора, въпроси (задачи) за довършване или допълване и пр. Съществуват две основни групи – тестове в открита форма и тестове в закрыта форма (ако е необходима допълнителна информация, заданието е в открита форма, ако не е необходима – закрыта). Задачата на учителя да получи максимална информация за усвоените знания и пропуски на всеки един ученик по даден раздел на предмета. Измерването и отчитането на резултатите и постиженията на учениците, ефективност и полезност на оценяването до голяма степен зависи от уменията на учителя да подбере задачи и да състави адекватен тест за сумативното оценяване на учениците. Както при създаването на един тест, така и при самото оценяване на теста, учителят е длъжен да отчита следните изисквания и параметри: да се придържа към изискванията на стандарта на началното образование по предмета при проверка на способностите у учениците и тяхното съответствие; да отчита степента на формиране на учебните способности (комуникативност, читателски способности, трудови навици, творчески заложби), степента на развитие на основните качества на умствената дейност, такива като способността да се наблюдава, анализира, сравнява, класифицира, обобщава, логически да мисли, да решава творчески учебни задачи и т.н.; нивото на развитие на познавателната дейност, интерес и отношение към учебната дейност, степента на усърдие и старание. Всички тези параметри създават възможно пълна представа както за резултатите на обучението, така и за цялостна личностна характеристика на ученика като такъв. В началния етап на обучение специално внимание от страна на учителя трябва да се обърне на необходимостта постоянно да се наблюдава нивото на развитие, на познавателните интереси и самостоятелността у малкия ученик.